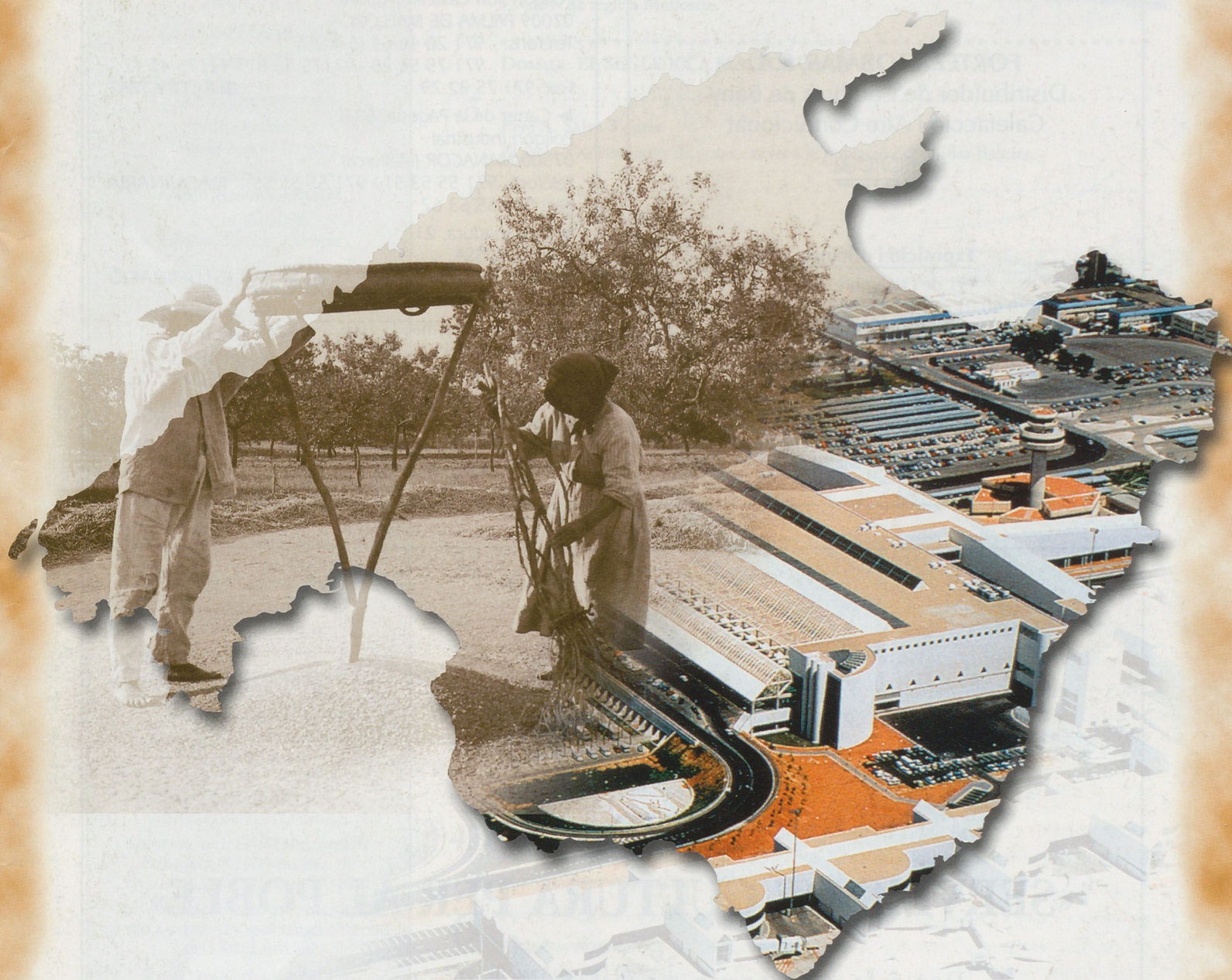

Lluc

NÚM. 820 / 2001

500 Ptes. (3,01 €) IVA INCLÒS

El segle XX a Mallorca (1)

FORTEZA TOBAJAS, S.A.
Distribuidor de Cambres de Bany,
Calefacció i Aire Condicionat

Roca

Exposició i oficines:

31 de Desembre, 22
Tels. 971 29 60 01 - 971 29 47 95 • Fax 971 75 93 16
07004 Palma - Mallorca

Magatzem i venda:

Nicolau de Pacs, 15
Tels. 971 46 28 34 - 971 46 15 49 • Fax 971 46 29 69
07006 Palma - Mallorca

Dielectro Balear

Sociedad Anónima

► Gremi Fusters, 43
Polígon Son Castelló (ASIMA)
07009 PALMA DE MALLORCA
Telèfons: 971 20 44 64 (6 línies)

971 75 56 25 - 97175 56 81 - 97175 42 42

Fax: 971 75 82 29

ELECTRICITAT

► Carrer de la PAGESIA, 68-B
Polígon Industrial
07500 MANACOR (Mallorca)

Telèfons: 971 55 53 51 - 971 55 55 55

Fax: 971 55 53 62

MAQUINÀRIA

► Extremadura, 21

07800 EIVISSA

Telèfons: 971 30 12 11 - 971 30 30 03

Fax: 971 30 02 57

IL·LUMINACIÓ

► Polígon Industrial, G 103

MAÓ (Menorca)

Telèfon: 971 36 17 09

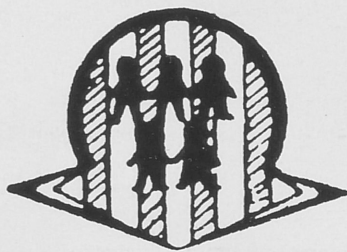
► Polígon Industrial, 41-bis

07760 CIUTADELLA (Menorca)

Telèfons: 971 38 06 93 - 971 38 26 19

Fax: 971 38 64 29

AÏLLANTS

FUNDACIÓ
«SERVEIS DE CULTURA PER AL POBLE»

Per a la promoció popular de la nostra cultura
estam al vostre servei

Demanau informació a:
Carrer del Mar, 6 - 3r - 07012 PALMA

LLUC

REVISTA BIMESTRAL
ANY LXXXI
GENER-FEBRER 2001
Núm. 820

CONSELL DE DIRECCIÓ

CONSELLER DELEGAT
Gabriel Seguí i Trobat

DIRECTOR

Antoni Marimon i Riutord

CAP DE REDACCIÓ

Catalina Sureda Vallespir

ADJUNT DE REDACCIÓ

Nadal Bernat i Salas

CORRECTOR LINGÜÍSTIC

Llorenç Oliver

CONSELL DE REDACCIÓ

Josep Amengual i Batle

Francesc Bujosa i Homar

Pere Fullana i Puigserver

Gabriel Janer Manila

Maria de la Pau Janer Mulet

Maria Martorell Cañellas

Joan Mas i Vives

Joan Mir i Obrador

Leonard Muntaner i Mariano

Jaume Reynés Matas

Josep Maria Torres Balaguer

ADMINISTRADORS

Joan Arbona i Colom

Josep Riera i Vila

INFORMACIÓ I CORRESPONDÈNCIA

Revista LLUC

Plaça dels Pelegrins, 1

07315 Lluc (Mallorca)

Tel. 971 87 15 25

Fax 971 51 70 96

Apartat de correus 619

07080 Palma (Mallorca)

Subscripcions: 2.500 ptes. anuals

Estranger: 3.100 ptes. anuals

Preu d'aquest exemplar: 500 ptes.

ELS ARTICLES PUBLICATS EN AQUESTA
REVISTA EXPRESSEN ÚNICAMENT L'OPINIÓ
DELS SEUS AUTORS

IL·LUSTRACIÓ DE LA PORTADA:

Arxiu Josep Pons Frau (Aj. de Palma)
i Aena (Aeroport de Palma)

EDICIÓ REALITZADA PER

Taller Gràfic Ramon

Gremi Forners, 18 • Polígon Son Castelló

Tel. 971 919 000

07009 Palma (Mallorca)

E-mail: tgramon@retemail.es

Dipòsit Legal: P.M. 276-1958

I.S.S.N. 0211-092 X

LLUC
S U M A R I

Pàg.

2

EDITORIAL

El canvi de segle a Mallorca.

DOSSIER: EL SEGLE XX A MALLORCA (I)

3

Pere A. Salvà Tomàs:

El segle XX: cent anys de grans canvis a la població de les Illes Balears.

8

Antoni Aguiló Lluna:

L'economia a Mallorca al segle XX.

13

Sebastià Trias Mercant:

Segle XX. Pensament reprimat i albada d'una nova Il·lustració.

25

Gabriel Bibiloni:

El segle de la gran transformació sociolingüística.

29

Pere Rosselló Bover:

Un segle de literatura a les Balears.

34

Miquel Payeras:

Cent anys d'orgullosa província balear.

38

Domingo Jiménez Riutord:

L'exèrcit a Mallorca en el segle XX.

40

Gabriel Seguí i Trobat:

Notes sobre *La ben plantada* d'Eugeni d'Ors.

47

PER UNA TERRA MÉS JUSTA

Nacionalisme i violència.

49

ESGLÉSIA NOSTRA

Joan Arbona i Colom:

Una Església missionera.

50

A LA CIUTAT DELS LLIBRES

Roberto Mosquera:

Josep M. Llopart: tota la poesia.

51

MOSTRADOR

Petita mostra de les darreres produccions editorials.

Universitat de les
Illes Balears

Servei de Biblioteca i
Documentació
Edifici Guillem Cifre
de Colonya

El canvi de segle a Mallorca

Cent anys d'història, sobretot si són tan agitats com aquest segle XX tot just superat, justifiquen sobradament l'ampli dossier que la revista *Lluc* oferirà en dues parts i en dos números consecutius.

Durant el segle XX Mallorca ha estat qualsevol cosa excepte l'Illa de la Calma. S'ha passat d'una forta emigració cap a Amèrica Llatina, Algèria i França a rebre una allau migratòria que fa de Mallorca la terra de promissió de desenes de milers d'espanyols, nord-europeus, llatinoamericans, musulmans nord-africans i negres subsaharians. Palma ha crescut desmesuradament i s'ha fet una urbs hostil i incòmoda mentre que a la Part Forana la tradicional estructura territorial, hereva de l'època medieval, s'ha modificat en favor de les noves urbanitzacions que han omplert de ciment les nostres costes. Aquests canvis són fruit d'unes transcendents transformacions econòmiques que podem intentar resumir amb aquestes paraules: s'ha passat d'una societat bàsicament agrícola i amb una certa indústria a una societat on predominen aclapadorament els serveis i les activitats vinculades al turisme. Els canvis socials no han estat menys radicals. Entre d'altres aspectes, podem destacar un enorme creixement d'una classe mitjana urbana i relativament culta, l'enriquiment extraordinari d'una nova burgesia propietària dels mitjans de producció relacionats amb el turisme, la pràctica desaparició de la tradicional classe obrera

industrial i dels treballadors del camp, així com el sorgiment de nous sectors marginals.

L'Església ha passat d'esser un puntal de l'ordre social conservador i de la moral més ortodoxa a esser un punt de referència ètic i cívic molt més plural. Pel que fa a la cultura, gairebé s'ha eliminat l'analfabetisme, ha crescut extraordinàriament l'ensenyament secundari i s'han recuperat els estudis universitaris. En el terreny lingüístic, d'una clàssica diglòssia inicial, que derivava fatalment cap a la substitució lingüística, amb els canvis del període 1975-1983, s'ha evolucionat cap a una situació més complexa, on el català ha assolit l'estatus d'idioma cooficial, però el castellà ha arrelat socialment com mai no ho havia fet. Amb alguns alts i baixos, la producció literària i artística mallorquina ha estat més que acceptable si la comparem amb qualsevol país de la seva dimensió i població. Políticament, els canvis també han estat considerables. Del centralisme radical de la Restauració o del Franquisme hem passat a un estat autòmic, que, malgrat moltes limitacions, disposa de certa capacitat legislativa i assumeix la realitat insular des d'un punt de vista politicoadministratiu.

En aquest primer número, dedicat a fer un balanç del segle XX, incloem articles de destacats especialistes que se centren en l'anàlisi de la població, l'economia, la llengua, el pensament, la literatura, la política i l'exèrcit. ■

El segle XX: cent anys de grans canvis a la població de les Illes Balears

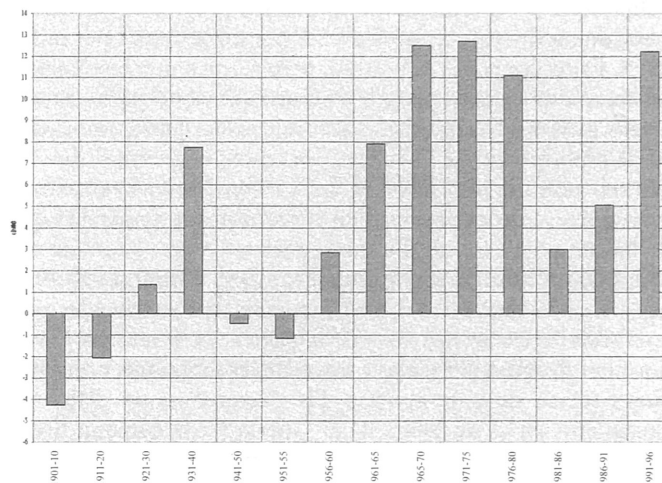
INTRODUCCIÓ

En el transcurs dels cent anys del segle XX, la població de les Illes Balears ha sofert importants i profunds canvis que s'han de lligar a les transformacions socials, econòmiques i territorials que han trasmutat la societat i el territori balear al llarg d'aquesta significativa etapa històrica. Al llarg d'aquesta centúria, les Illes han passat de ser terres d'emigrants fins a la dècada dels anys cinquanta a convertir-se en un important focus d'atracció per a centenars de milers d'immigrants procedents d'altres comunitats autònomes de l'Estat espanyol i, més recentment, de diferents països de l'estranger. Aquest esdeveniment s'ha de relacionar amb la dinàmica creada pel desenvolupament del turisme de masses, que implica el pas d'una societat rural, majorment dedicada a les activitats agràries, a una societat especialitzada en serveis, que es concentra al voltant de les activitats turístiques. Aquests factors, immigració i economia, han incidit sobre la població illenca i han provocat canvis en el model de comportament demogràfic. Per aquestes circumstàncies, podem diferenciar l'evolució demogràfica balear en dues grans etapes: l'etapa preturística, que fem arribar al 1955, i l'etapa del turisme de masses, que defineix els trets sociodemogràfics que es registren entre el 1956 i el 2000.

EL FEBLE CREIXEMENT DE LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX I ELS EFECTES DE L'EMIGRACIÓ

El segle XX s'estrena amb un model de comportament demogràfic definit per una situació tendent a l'estancament del creixement absolut de la població, tret que caracteritza el període que transcorre entre 1900 i 1955. Aquest creixement moderat de la població de les Illes en els primers cinquanta anys del segle XX dona lloc a una certa situació d'atonía demogràfica, lligada a la feblesa del moviment natural i a les seqüeles de l'emigració. Superada la fase de la mortalitat catastròfica que va definir l'evolució demogràfica illenca dels segles precedents, es va consolidant en aquesta etapa un descens de la mortalitat, en el qual té una important influència l'eradicació de la mortalitat infantil i l'augment de l'esperança de vida. Tampoc no fou aliè a aquesta circumstància l'augment progressiu del nivell de vida, una millor dieta alimentària, l'augment d'equipaments socials, el progrés de la higiene i una política sanitària millor.

BALANÇ MIGRATORI DE LES ILLES BALEARS (1901-1996)

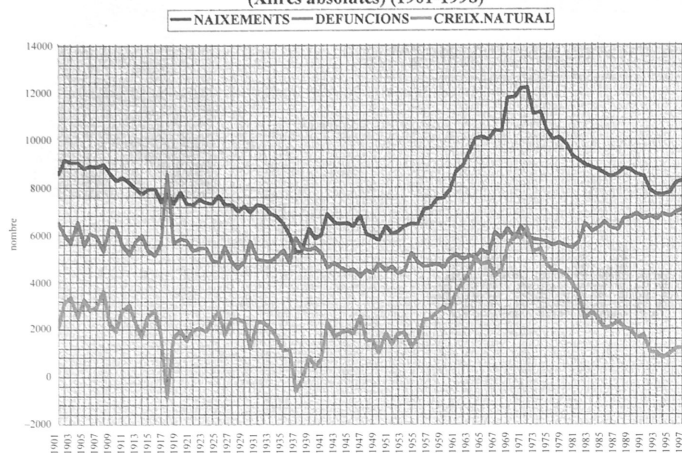

Al mateix temps es registra un progressiu descens de la natalitat, que a principi de segle ja era inferior al trenta per mil. En aquests anys de la primera meitat del segle XX també continua essent important el flux emigratori, si bé la seva intensitat es va reduint progressivament. L'emigració registrada a les Balears des del darrer terç del XIX fins a la dècada dels anys cinquanta genera un important desequilibri de sexes, especialment notable a les edats adultes joves, conseqüències del qual foren l'augment del celibat femení per l'escassetat d'homes i la ruptura de parelles per l'absència del cap de família. El conjunt dels esmentats factors demogràfics repercuteix en una acceleració del procés d'envelliment degut a la disminució del nombre de naixements, que el 1950 implica una taxa bruta de natalitat al voltant del tretze per mil. Aquest fet representa un dels darrers esglaons del descens de la natalitat, que troba la màxima inflexió entre els anys 1940 i 1950.

Al llarg d'aquesta etapa preturística cal destacar dos fets extraordinaris que tenen una especial incidència sobre les pautes demogràfiques: la grip del 1918 i la Guerra Civil del 1936-39. El primer va tenir una especial incidència sobre la mortalitat, ja que es varen duplicar les defuncions. El segon presenta conseqüències més generals. Ambdós esdeveniments influïren

DINÀMICA NATURAL DE LA POBLACIÓ DE LES BALEARS
(Xifres absolutes) (1901-1998)

sobre les pautes d'evolució dels elements demogràfics. La nupcialitat, que ja experimentava un descens progressiu des de començament de segle, passa d'un 8,8 per mil a un 6,1 per mil el 1918. Es recupera el 1919-1920, però torna a una tendència a la baixa i assoleix en el període de Guerra Civil del 1936-39 uns nivells mínims a causa de la disminució de fadrins motivada per la mobilització de les tropes. En acabar la guerra es detecta una certa eufòria nupcial en els anys 1940, 1941 i 1942, com a conseqüència de les unions d'un elevat nombre de parelles que no havien pogut fer-ho durant la guerra. La taxa bruta de natalitat també assoleix un mínim entre 1938 i 1939. El 1940 es registra un moderat *boom* de naixements que suavitzava les pèrdues sofertes en els tres anys de la guerra, però retorna posteriorment a taxes molt febles a causa de les dificultats econòmiques i socials de la postguerra. Els efectes d'aquest dèficit de naixements en el transcurs de la Guerra Civil donaran lloc a una generació buida que es reflecteix en les posteriors piràmides per sexes i edats dels anys 1970, 1975 i, fins i tot, del 1981. A la postguerra, caracteritzada per una situació d'escassetat i depressió econòmica, el comportament demogràfic de la societat balear es reflecteix en la continuació d'un creixement de la població feble i l'agreujament del procés d'envelliment de les estructures demogràfiques. Fins al 1940 la taxa de creixement absolut de la població de les Balears fou inferior a la mitjana estatal, amb una tendència cap a l'estancament. El 1910 la població de fet fou de 326.000 habitants, que el 1920 es transformen en 338.849. El 1930 es passa a una població de 365.512 persones i el 1940 se superen els 400.000 habitants. A causa del descens dels naixements, les piràmides de població que implica una cada vegada més minsa incorporació de població jove conformen un perfil que ens mostra una evolució tendent a un progressiu envelliment de la població, que no s'acabarà fins al 1950. Les piràmides corresponents als censos de població realitzats entre 1900 i 1940 mostren cada vegada més una base que es torna estreta com a conseqüència de l'esmentada desnatalitat primerenca de la població balear. A la piràmide de 1930 ja es pot observar un perfil madur en el qual els joves s'han reduït a un 26% i les persones més grans de 65 i més anys arriben al 10%. A la de 1950 el pes dels joves és el més baix del període, amb un 20,5%, mentre que la població vella suposa un 12%.

Els anteriors trets de l'evolució demogràfica registrada a la primera meitat del segle XX presenten una semblança amb la situació demogràfica registrada fins aleshores pels països desenvolupats. Però a diferència d'aquests, els símptomes de modernització demogràfica des d'una època prou primerenca no foren provocats pels efectes dels processos d'urbanització i industrialització. A les Illes aquesta modernització es dona en el marc d'una societat rural, com era la insular d'aquesta època, a excepció d'uns pocs llocs on es registrava un cert desenvolupament industrial. El descens de la natalitat era més bé provocat pels efectes de la important migració d'èpoques anteriors i per les limitacions de la potencialitat productiva de les terres insulars.

En els anys finals de l'etapa preurística s'inicien els primers símptomes dels canvis socioterritorials que provocaran una redistribució de la població i un reajustament de tipus territorial. La dècada dels anys cinquanta s'inicia un procés de concentració cap a un conjunt de zones urbanes i/o de futura especialització turística que incideix en un fenomen d'èxode rural. D'aquesta manera Palma duplica el 1950 els efectius de població que tenia el 1900. Ja a partir dels anys quaranta Palma s'havia convertit en un focus d'atracció per a una primera onada immigratòria que es registra a continuació de la Guerra Civil. La capital insular fou pràcticament l'únic municipi amb taxes positives d'immigració en el decenni 1941-1950. Per contra, la Part Forana de Mallorca i els nuclis rurals de Menorca i les Pitiüses experimenten un important declivi de la població, que no començaran a superar fins a dècades posteriors. Les característiques demogràfiques insulars de la postguerra segueixen un model de comportament típic d'una societat agrària definida per unes estructures de població envellides, que sols es matisen per la importància de la ciutat de Palma com a àrea receptora d'immigrants. La resta continuarà encara un parell d'anys en la mateixa tònica d'immobilitat caracteritzada per un creixement vegetatiu baix i un saldo emigratori considerable.

L'INICI I LA CONSOLIDACIÓ DEL TURISME DE MASSES COM A FACTOR D'EXPANSIÓ DEMOGRÀFICA: LA RENOVACIÓ DE LA POBLACIÓ ENTRE 1956 I 1975

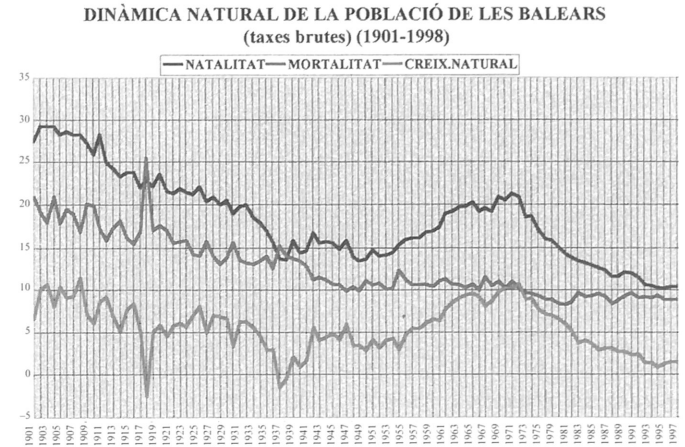
A partir de 1952 s'entrevéu una moderada tendència cap a la recuperació, que coincideix amb l'inici de la revitalització econòmica provocada per la reactivació del turisme. En aquests anys es registren els primers símptomes del canvi demogràfic que es produirà a les dècades posteriors. Palma representa la primera fita d'un canvi de tendència migratòria. La intensificació de la vida urbana que registra l'esmentada ciutat a partir de la dècada dels cinquanta implica un creixement de la població, que és paral·lel a la decadència del món rural. Palma es converteix en una àrea receptora d'immigració rural que desplaça el pes dels espais rurals de l'interior cap a la perifèria.

Entre 1956 i 1975 es consoliden els esmentats indicis de recuperació demogràfica. L'evolució de la població de les Balears es caracteritza des de la primera data per un canvi en el model del comportament demogràfic que s'havia mantingut fins a la primera meitat dels anys cinquanta. El resultat fou una acceleració del creixement absolut de la població. El factor incident dels esmentats canvis de model fou la transformació econòmica illenca motivada per les conseqüències del desen-

volupament del turisme de masses. La demanda de mà d'obra associada a les necessitats de la construcció d'allotjaments i edificacions d'ús turístic i dels serveis al turisme provocà, una vegada buidats els actius agraris de les àrees rurals de les Illes, un flux immigratori procedent d'altres comunitats autònomes de l'Estat espanyol. Aquesta població immigrada, majorment originària de zones rurals deprimides de la regió andalusa, va tenir un important paper en la reconducció dels factors demogràfics insulars modificant l'anterior situació d'estancament del creixement natural. La població de fet de les Balears passa de 429.107 habitants el 1955 a 633.016 habitants el 1975, amb un augment al voltant del 50%. Els canvis provocats per aquesta alta immigració peninsular són clarament observables a la piràmide de 1960, que mostra l'impacte de la immigració i la seva agregació a les estructures autòctones en els paràmetres que representen els grups d'edats entre 20 i 45 anys. La immigració, formada bàsicament per adults joves en edats òptimes per procrear, representa un important factor per a la recuperació de la natalitat, que repercuteix en un seguit de canvis radicals en els perfils de les piràmides de població des del 1960. La seva aportació s'articula a través de dues accions: d'una banda, amb l'arribada d'un nombre important de parelles formades per immigrants adults joves i, de l'altra, per l'augment d'enllaços entre els acabats d'arribar i la població autòctona. En el darrer cas, l'arribada dels immigrants fadrins va significar la possibilitat d'equilibrar el mercat matrimonial, especialment en el cas d'un elevat nombre de dones obligades al celibat per la manca d'homes fadrins, conseqüència dels efectes dels períodes d'emigració d'èpoques anteriors. L'augment de la nupcialitat es converteix d'aquesta manera en un factor bàsic per analitzar el comportament de la natalitat d'aquests anys. La taxa de nupcialitat augmenta de manera significativa entre 1956 i 1970. La conseqüència immediata de la conjunció dels esmentats factors fou un important augment de la natalitat. Les Balears passen de ser una de les comunitats més maltusianes fins a la dècada dels cinquanta a ser una comunitat de perfil natalista des de la data. En els quinquennis 1966-70 i 1971-1975 es registren taxes brutes de natalitat que superen el denou per mil. És el que diversos autors han denominat el "baby boom". Aquests fets varen repercutir a les piràmides de 1965, 1970 i 1975, que mostren un rejuveniment global de la població de les Balears. La base de la piràmide de 1970 reflecteix clarament la jove generació incorporada entre el 1961 i el 1970, nodrida per fills d'immigrants i de parelles mixtes. Els joves de menys de quinze anys tornen a registrar percentatges al voltant del 25% i el pes dels vells queda disminuït a índexs inferiors als 10%. A les piràmides de 1965 i 1970 es detecten també les seqüeles del decreixement de les generacions dels nascuts entre 1935 i 1940, els no nascuts a causa de la Guerra Civil, que s'observa per l'estrangulament en el grup d'edats entre 25 i 30 anys el 1965 i entre 30 i 35 anys el 1970.

La important afluència d'immigrants implica que actualment un poc més d'una quarta part de les persones empadronades a les Balears hagi nascut a altres comunitats autònomes espanyoles. Entre aquestes destaca la important massa de persones nascudes a Andalusia, a causa de l'etapa immigratòria que es desenvolupa des dels anys seixanta. Avui representen més de la tercera part dels immigrants espanyols, seguits dels originaris de Castella-la Manxa i Catalunya, amb un 10%. La

resta amb percentatges superiors al 5% són originaris de Castella i Lleó, València, Euskadi i Galícia.

L'any 1974 representa la màxima generació de nascuts a la història demogràfica de les Balears, amb 12.237 naixements. Però a partir d'aquesta data el model de comportament demogràfic illenc sofreix nous canvis, que es manifesten a través d'una progressiva disminució de la natalitat i la fecunditat. 1975 tanca una etapa iniciada la segona meitat de la dècada del cinquanta que es caracteritza pel sorgiment del fenomen immigratori, la recuperació de la natalitat i un alt creixement de la població de les Illes Balears.

**ELS CANVIS ENTRE 1976 I 1992: LA REDUCCIÓ
DELS NAIXEMENTS, LA DESACCELERACIÓ DE LA
IMMIGRACIÓ I ELS CANVIS EN ELS COMPORTAMENTS
RESIDENCIALS DE LA POBLACIÓ BALEAR**

Entre 1976 i 1992 es registra un descens a les taxes de creixement intercensal amb relació a les primeres dècades del desenvolupament del turisme illenc. La disminució dels naixements provoca una moderació de les pautes d'evolució del creixement natural, al mateix temps que una desacceleració dels saldos immigratoris incideix en una certa estabilització del creixement de la població absoluta illenca. Les fluctuacions de l'afluència turística i les dificultats de l'oferta laboral incideixen en una dràstica disminució del saldo immigratori en el període 1981-1985, data en què per primera vegada des de la dècada dels cinquanta es col·loca de manera transitòria per davall del creixement natural, índex que torna a superar en el quinquenni 1986-1991. D'altra banda, en el descens de la natalitat i de la fecunditat influeixen diverses i complexes causes de tipus econòmic, social, psicològic i formatiu. Destaquen entre aquestes la secularització d'idees, la modificació de les mentalitats tradicionals amb relació al paper del matrimoni, la liberalització dels mètodes anticonceptius, la incorporació de la dona al treball fora de casa i el canvi del seu paper en la societat moderna. Aquest darrer fet suposa un aspecte revolucionari amb relació a l'estatus que institucionalment ocupaven les dones. D'altra banda, la tendència a la reducció del nombre de fills per dona es basa en el fet que en l'actual etapa de la revolució tecnològica de la societat postindustrial s'han atenuat les necessitats de la reproducció biològica. El descens de la mortalitat infantil permet que amb una mitjana de dos fills per dona es possibiliti la renovació de la població, mentre que

a l'estadi preindustrial era necessari un mínim de quatre fills per garantir aquesta renovació.

Un altre fet que s'ha de ressaltar en aquest període és una nova redistribució dels residents a cadascuna de les Illes, que s'ha de relacionar amb els nous models de comportament residencial dels habitants de les Balears. És la manifestació d'un fenomen de retorn residencial cap a municipis interiors i/o cap a noves urbanitzacions residencials ubicades a la isòcrona dels trenta minuts. A partir de 1981 a Mallorca implica una pèrdua de pes del municipi de Palma a favor de l'aurèola de municipis que l'envolten i fins i tot dels nuclis tradicionals de població de l'interior de l'illa mallorquina. Processos semblants es registren a Menorca en el cas de Maó i a la vila d'Eivissa en el cas de les Pitiüses.

LA BONANÇA ECONÒMICA I LA REVISCOLANÇA IMMIGRATÒRIA DELS DARRERS ANYS DEL SEGLE XX

La bonança econòmica que ha definit l'evolució de l'economia illenca del 1993 al 2000 torna a reactivar de manera important la immigració cap a les Illes i provoca un important increment de la població absoluta, que a final del 2000 s'apropa a 900.000 habitants. La reviscolança dels fluxos immigratoris, accelerada molt especialment des del 1996, aporta prop del 90% del creixement absolut de la població de les Illes Balears. El tret més característic d'aquesta nova onada immigratòria és la complexitat de la seva composició, en la qual es dona una conjunció de tres fluxos principals: immigració d'origen peninsular, immigració de residents estrangers d'oci i descans i immigrants laborals d'origen estranger.

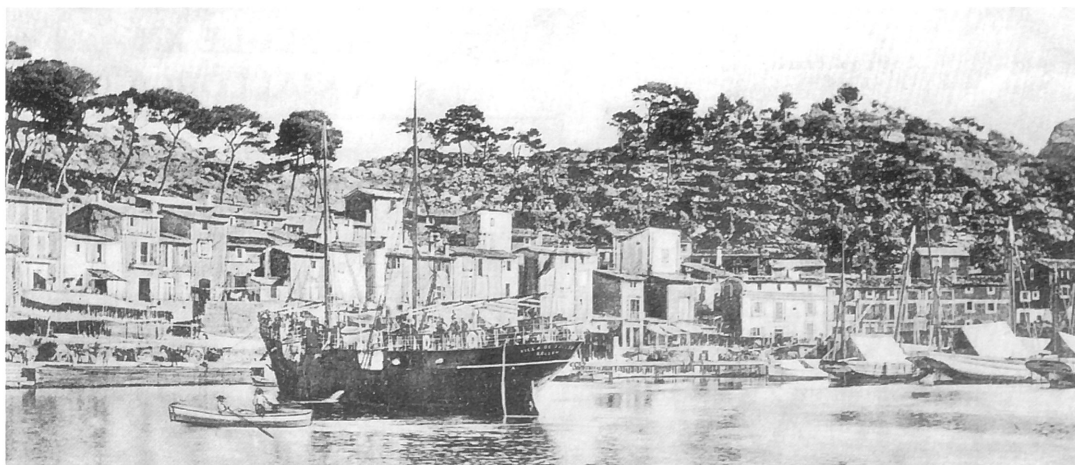
El primer grup, la immigració procedent d'altres comunitats de l'Estat espanyol, és majorment formada per treballadors qualificats en diferents tasques del sector de la construcció. L'acceleració de la construcció és la causa principal de l'arribada d'aquests nous immigrants de perfil prou diferent als dels anys seixanta i setanta, que representaven un èxode rural, mentre que els actuals formen part d'una immigració interurbana.

El segon grup, els immigrants estrangers, presenta distintes formes segons les motivacions en el procés de l'elecció de les Illes Balears com a destinació. Cal diferenciar entre aquells qui vénen per realitzar tasques laborals dels qui elegeixen les Illes com a lloc de residència i oci. Entre els primers, els immigrants laborals, destaca la presència cada vegada més important dels

migrants del corrent de sud a nord, que formen el col·lectiu immigratori que es troba en una situació de major feblesa. Aquest grup d'immigrants de causa econòmica experimenta un important augment en els darrers cinc anys del segle XX. Els capdavanters es relacionaren bàsicament amb una demanda de mà d'obra relacionada amb el sector de l'agricultura i/o amb la dedicació a la venda ambulat. Però més recentment fou l'auge del sector de la construcció, que, a causa de la situació conjuntural definida per la coincidència entre l'acceleració de la tasca constructora del sector privat i un important pla d'inversions d'obres públiques (Pla Mirall), és la causa principal de la intensificació de l'arribada de nous migrants laborals procedents majorment del Magrib i formada bàsicament per persones sense qualificació socioprofessional o amb un nivell molt baix. Aquests migrants estrangers procedents d'àrees econòmicament deprimides (Magrib i altres àrees del continent africà) es troben moltes vegades en situacions no reglades, amb el risc de quedar al marge del món laboral i/o en una situació d'atur que pot obligar-los a retorns forçats i/o no desitjats. La seva situació és poc estable, ja que la majoria són posseïdors de contractes de treball de molt curta duració. Els residents africans, legals i no legals, s'apropen als vint mil immigrants, uns tretze mil dels quals són originaris del Marroc, i ocupen el tercer lloc en nombre absolut després dels alemanys i els britànics. A ells cal afegir-hi uns set mil immigrants d'origen llatinoamericà, avui en considerable augment, i uns tres mil de procedents de diversos països asiàtics.

Els immigrants europeus, per part seva, representen el col·lectiu immigratori més important, ja que són el 72% del total dels quasi cent vint mil immigrants estrangers que de manera reglada i/o no reglada hi ha a les Illes. Entre ells dominen els alemanys, que representen el 56% dels estrangers, seguits dels britànics, amb una presència del 23,7%. Cal distingir entre ells els integrants del corrent de tipus residencial i d'oci i aquells de tipus laboral qualificat. Aquests darrers representen l'arribada a les Illes de residents europeus d'alta especialització socioprofessional, supòsit lligat a la lliure circulació de capital humà a l'àmbit de la Unió Europea. Presenten tres tipologies que defineixen els col·lectius d'immigrants: assalariats de curta duració (menys de sis mesos), lligada a tasques de món turístic (animadors turístics, guies...); treballadors assalariats de més llarga duració (més de sis mesos), i immigració laboral empresarial, formada per persones que

"SA NOSTRA"
Obra Social i Cultural

Sóller, punt de partida dels emigrants mallorquins. (Foto: Arxiu Andreu Muntaner)

han establert els seus negocis a les Balears (petits i mitjans empresaris, propietaris de bars i/o restaurants, propietaris d'empreses immobiliàries, directius d'empreses de serveis complementaris i/o tendes complementàries...).

El segon grup d'uropeus és format per una immigració de descans i plaer, que considera les Illes com a refugi. Aquests foren atrets per les condicions climàtiques, l'accessibilitat i l'oportunitat d'inversió en el mercat immobiliari tant d'habitatges ubicats en urbanitzacions residencials costaneres com a l'interior dels pobles de les Illes i/o a l'espai rural. Entre ells dominen les persones d'edats madures i velles.

UNA REALITAT SOCIODEMOGRÀFICA DE LES ILLES BALEARS AL FIL DELS DARRERS ANYS DEL SEGLE XX

En els anys finals del segle XX la situació sociodemogràfica a les Illes Balears és el resultat de la incidència d'un seguit de factors, la majoria de caràcter exogen, que al llarg del segle XX han implicat importants canvis socials i econòmics. Entre aquests canvis, que han afectat els trets de què gaudia la societat balear en cada moment històric, destaquen els efectes que ha implicat la irrupció del turisme de masses. Aquest ha provocat mutacions en les mentalitats, els hàbits i la manera de viure de la societat illenca d'abans del turisme massiu. En els anys finals del segle XX aquesta societat illenca presenta una composició complexa, definida pels canvis socioterritorials i culturals, que en les darreres dècades es caracteritzen per la seva ràpida implantació, fet que implica una percepció d'una societat amb una certa sensació de desestructuració social. És el resultat final de les distintes fases de la implantació i l'afermament de les activitats turístiques, que han propiciat la confluència de tres categories de població resident. D'una banda la població autòctona, herència de la situació anterior a l'etapa del turisme de masses, conformada per les persones i els descendents de la població preexistent arrelada a les Illes d'abans dels anys cinquanta. Sobre aquesta població s'agrega posteriorment un contingent de població provinent de distintes regions de la península Ibèrica. Conformen els fluxos migratoris que es desenvolupen des dels anys seixanta, que impliquen l'arribada a les Illes d'una població amb una identitat cultural diferent. Aquest fet provoca un primer impacte sociocultural que és afavorit pel predomini oficial del castellà sobre la llengua parlada

fins aleshores a les Balears. Aquests nous immigrants són els qui incideixen de manera significativa sobre el creixement absolut de la població de les Illes, tant des de la perspectiva dels agregats de persones adultes joves que vénen a treballar, com dels posteriors afegits representats per les reagrupacions familiars amb persones del mateix origen i/o la constitució de parelles mixtes amb persones de la població autòctona. Ambdós factors provocaren un augment de la natalitat que també va intervenir en l'esmentat augment de la població insular. Als anteriors grups s'agregen a partir dels vuitanta i molt especialment a la dècada dels noranta nous fluxos migratoris formats per immigrants d'origen estranger que conformen dos corrents amb motivacions molt diverses: el corrent laboral tant de nord-sud (uropeus) com de sud-nord (africans i llatinoamericans) i el corrent d'oci i descans, format majorment per ciutadans procedents de distintes països europeus, molt especialment dels inclosos a la Unió Europea. Aquest fet implica una coexistència espacial i temporal dels distintes grups de població. La complexitat de la composició de la població illenca de final del segle XX incideix en actituds diferenciades amb relació al territori i la cultura illenca. Una població de components ètnics i culturals diferents pot provocar una secessió social i cultural, fet que obliga a dissenyar plans estratègics de futur per donar resposta a una societat amb sensibilitats multiculturals. ■

Pere A. Salvà i Tomàs

BIBLIOGRAFIA

RODRÍGUEZ RODRÍGUEZ, V.; SALVÀ TOMÀS, P.; WILLIAMS, A. M. (2001): «Northern Europeans and Mediterranean: a New California or New Florida?». A: *Geography, Environment and Development in the Mediterranean*. Brighton, Sussex Academic Press, pàg. 176-195.

SALVÀ TOMÀS, P. A. (2000): «Les característiques sociodemogràfiques al llindar del segle XXI. Una perspectiva de la societat illenca des de la geodemografia». A: *Informe sobre els serveis socials de les Illes Balears*. Palma, Sa Nostra, pàg. 11-32.

SALVÀ, P. A. (2000): «Les Balears: Immigració i multiculturalitat». *El Mirall*, núm. 117, pàg. 26-30.

SALVÀ-TOMÀS, P. A. (2000): «The tourist development consequences on the foreigner immigration flows toward the Balearic Islands (Spain)». Ponència presentada en el 29th International Geographical Congress. 14-18 August 2000. Seül (Corea). 13 pàg.

L'economia a Mallorca al segle XX

Mallorca, la major de les illes Balears i les Pitiüses, té una extensió de 3.640 km² (el 72,60% de la superfície total de l'arxipèlag). És, doncs, la quarta illa, per territori, de la Mediterrània, encara que les seves dimensions, en comparació amb les altres tres que la precedeixen, són modestes: Sicília (25.426 km²), Sardenya (23.812 km²) i Còrsega (8.720 km²).

Per entendre la situació econòmica actual de Mallorca, la seva evolució i el seu desenvolupament durant aquest segle XX, cal fer-ho amb un bagatge històric que permeti saber d'on venim, on som i cap on anam. Efectivament, sense aquest bagatge històric ens seria difícil, si no impossible, entendre el que ha succeït econòmicament i socialment a Mallorca i, de forma especial, el que ha succeït durant la segona meitat d'aquest segle.

Comptant amb el perdó dels historiadors, i sols com a introducció necessària i fonamental, cal dir, a grans trets i de manera molt general i poc exhaustiva, que l'estructura socioeconòmica a Mallorca es manté sense grans canvis des de 1229 fins a 1750. Així, la conquesta catalanoaragonesa romp el sistema econòmic musulmà i introdueix el model català, el qual, basat en el repartiment reial, fonamenta la nostra economia en el latifundi i la preponderància d'una classe social dominant, els senyors, que fa palesa la seva riquesa i poder amb l'oli de la serra de Tramuntana i els cereals del pla.

EL SEGLE XIX

El segle XIX és un segle molt important en la vida econòmica de Mallorca, i sols estudiant-lo podem entendre el desenvolupament del segle XX. És un fet inqüestionable que els grans canvis i els fenòmens d'aquell segle són l'embrió cabdal del que esdevindrà després.

La propietat rústica, manifestació de poder i riquesa, havia tingut una estructura molt rígida, que es veu trencada per dos fets:

- La desvinculació (1820, 1836 i, definitivament, 1841) que significa l'extinció del fideïcomís, la qual cosa permet la llibertat de vendre propietats.
- L'extinció de l'heretatge (1850), que permet la divisió dels gran patrimonis.

Doncs bé, aquestes dues qüestions permeten que el nus gordià econòmic de quasi sis segles es rompi; ens referim, és clar, a la indivisibilitat patrimonial. A partir d'ara les herències es reparteixen entre els diferents fills, que, endemés, poden vendre, i de fet ho fan. S'ha acabat l'hereu únic, els fills destinats a les armes i a la vocació religiosa. Això sí, persevera la tradició i el fill gran rep les bones propietats agrícoles; els altres rebran les més magres, les marines i costaneres. Paradoxes de la vida, un segle més tard esdevindran les més valuoses.

A final de segle XIX la mà d'obra dedicada a l'agricultura és del voltant del 40% de la població activa. (Foto: Josep Pons Frau. Ajuntament de Palma)

Cal afegir altres fets importants. L'acumulació de capital dels senyors pagesos i dels comerciants permet l'accés a la propietat a ambdues classes socials, que no sols compren als senyors, necessitats de diner en efectiu, sinó que també ho fan respecte de dos tipus de propietat, les comunes municipals i els béns eclesiàstics provinents de la desamortització.

La fil-loxera a França afavoreix el conreu de la vinya a Mallorca, que té dues conseqüències cabdals: un desenvolupament molt important de la indústria i del comerç i la parcel·lació de terres adients a aquest cultiu, que, fortament revalorades, són font d'ingressos per als antics propietaris. Es passa d'un model de latifundi a un model de minifundi, que ja dins el segle XX tindrà conseqüències també dolentes.

La fil-loxera també arriba a Mallorca i provoca una crisi important. Se substitueix el cultiu de la vinya a terres minifundistes pels ametllers, que la Societat Econòmica Mallorquina d' Amics del País (SEMAP) ja havia intentat d'introduir.

Cal dir que, a final de segle, la mà d'obra dedicada a l'agricultura és del voltant del 40% de la població activa. L'inici de la industrialització provoca un moviment migratori cap a la capital, disminueix la població rural i apareix per primera vegada l'agricultura a temps parcial.

En el segle XIX, a Mallorca s'inicia un procés industrial important, malgrat una mentalitat en contra (recordem la manca d'una classe mitjana o burgesia); a més, hi ha manca de matèria primera, de combustible, de mà d'obra i de capitals amb vocació industrial.

Tot i això es desenvolupa una important indústria tèxtil basada en el lli, el cànem i la llana. La producció d'aiguarent, de productes alimentaris i els tallers fèrrics completen el teixit industrial més important, seguit de la pell, la ceràmica, el vidre i la fusta. Aquesta realitat situa la contribució industrial al PIB en el 12%.

EL SEGLE XX

L'anàlisi econòmica del segle XX hauria de fer-se distingint tres grans etapes. La primera arribaria fins a l'inici de la Guerra Civil. La segona es podria situar entre la Guerra Civil i el 59-60 (Pla d'estabilització i inici del turisme); la tercera etapa suposarà la implantació del monocultiu turístic.

L'agricultura viu, durant la primera meitat del segle XX, daltabaixos importants, però continua essent la més destacada activitat productiva. Segons una estadística oficial de l'any 1943, a Mallorca hi ha, de secà, 94.200 finques menors d'una hectàrea (consagració del minifundisme), 27.220 menors de 20 ha, 2.520 menors de 100 ha i 3.790 menors de 500 ha. En regadiu, 11.800 finques tenen menys d'una hectàrea, 3.690 en tenen menys de 5 i 500 finques no arriben a 10 ha.

A meitat de segle es comptabilitzaven sis milions quatre-cents mil ametllers, amb una producció de 270.163 quintars mètrics i una quota del mercat estatal del 67%. El nombre de garrovers es podia estimar en set-cents cinquanta mil, amb una producció de quatre-cents mil quintars mètrics. Un milió dues-cents mil figueres produïen sis-cents seixanta mil quintars de fruit, una gran part dels quals s'exportava. La producció de patata era de quatre-cents mil quintars mètrics, més de la meitat dels quals s'exportava. S'exportava també taronja, raïm i albercoc (d'una producció de cent deu mil quintars se n'exportaren quinze mil). Cal destacar també la producció d'oli, cereals, lleguminoses i tabac. Aquest darrer cultiu ocupava mil tres-cents hectàrees.

Pel que fa a la ramaderia, s'exportaven dotze mil caps de boví i trenta mil porcs, prop de vint mil dels quals es destinaven a la producció d'embotits. El cens ramader l'any 1950 era: 12.314 cavalls, 18.337 muls, 5.145 ases, 15.442 vaques, 118.269 ovelles, 16.719 cabres i 19.962 porcs.

La indústria té, com ja s'ha dit, un paper important en l'economia mallorquina. Les estadístiques més rellevants són també de meitat de segle:

Dues-cents trenta fàbriques de sabates, que amb una producció de quinze mil parells diaris ocupen 8.042 treballadors. Les principals poblacions dedicades a la fabricació de calçat són Palma, Inca, Alaró, Lluçmajor, Lloseta i Binissalem.

No menys importància té la producció de teixit de Sòller, Inca, Esporles, Lluçmajor, Bunyola i Palma, que dona feina a unes deu mil persones. Hi ha vint-i-dues fàbriques de cotó i 1.329 telers, amb una producció de més de dotze milions de metres. Les sis fàbriques de punt, amb sis-cents telers, produeixen un milió de camisetes i calcetins. Les tres de seda fan

Durant la primera meitat del segle XX l'agricultura viu daltabaixos importants, però continua essent la més destacada activitat productiva. (Foto: Arxiu Josep Pons Frau. Ajuntament de Palma)

dos-cents mil metres d'aquest teixit. També tres fàbriques de llana produeixen tres-cents cinquanta mil mantes. Quatre de tapissos i catifes en fan 25.000 m². Quaranta tallers fan sis-cents vint espartenyas diàries.

A Manacor una fàbrica fa cinc mil collars de perles diaris, dedicats a l'exportació. La mineria compta amb desset mines que ocupen 423 ha, 632 obrers i una producció de 54.379 tones. Quatre fàbriques de vidre, que donen feina a 633 persones, produeixen 16,6 tones de producte. Així mateix cal destacar el brodat a mà, que ocupa més de cinc mil dones, i la producció d'anisats i aiguarents a Palma, Bunyola, Llubí, Lluçmajor, Santa Margalida i Felanitx. Les salines, el ciment, el gas i l'electricitat, el guix i els productes químics completen el teixit industrial dels anys cinquanta. La mà d'obra ocupada a la indústria era, l'any 1950, del voltant del 33% de la població activa.

Devers l'any 1930 hi ha una important crisi financera, suspensen pagaments el Crèdit Balear, el Banc Agrícola i el Banc de Lluçmajor.

Durant aquesta primera meitat de segle, el turisme fou simbòlic. L'any 1933 es comptabilitzen trenta mil turistes. L'any 1945, sis mil parelles feren el viatge de noces a Mallorca. L'any 1952 el turisme assoleix la xifra de cent cinquanta mil visitants.

Arriba la nostra anàlisi a la segona meitat del segle XX, el començament de la qual, a efectes econòmics, podem fixar en els anys seixanta, per dues qüestions importants: una d'ordre intern, el Pla d'estabilització (1959), i l'altra d'ordre extern, la recuperació de l'economia europea després de la II Guerra Mundial.

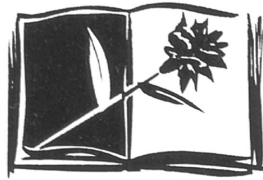
Efectivament, el pla d'estabilització duu com a conseqüència, entre d'altres, una forta devaluació de la pesseta, que, juntament amb la normalització de les economies europees, el desenvolupament del transport aeri i uns preus interiors realment baixos, fa possible el fenomen conegut com a "boom turístic".

A la segona meitat del segle XX, l'agricultura viu un procés degeneratiu, continuat i progressiu. Es pot dir que el sector pateix una crisi estructural, les causes de la qual es poden resumir en aquests punts:

- El boom turístic provoca l'encariment i el posterior pas de mà d'obra des del medi rural cap a la perifèria i Palma.

- L'increment de renda estatal imposa el consumisme com a objectiu de vida, el model urbà.

BIBLIOTEQUES MUNICIPALS

CORT

Pça. Cort, 1
Cp 07001

BLANQUERNA

Sant Joaquim, 9
Cp 07003

S'ARENAL

Gaspar Rul-lan, 5
Cp 07006

MOLINAR

Xadó, 7
Cp 07008

RAFAL VELL

Pere Ripoll i Palou, 9
Cp 07008

SANTA CATALINA

Fàbrica, 34
Cp 07013

ESTABLIMENTS

Pça. Immaculada, 3
Cp 07010

SON RAPINYA

Catalina March, 4 A
Cp 07013

SON FORTEZA

St. Isidre Llauredor, 25
Cp 07005

SON GOTLEU

Regal, 105
Cp 07008

GÈNOVA

Barranc, 22
Cp 07015

EL TERRENO

Nigul, 1
Cp 07015

COLL D'EN RABASSA

Albuera, 1
Cp 07007

POLÍGON DE LLEVANT

Ciutat de Querétaro, 3
Cp 07007

CASAL SOLLERIC

Passeig del Born, 27
Cp 07012

L'OLIVAR

Mercat de l'Olivar, 104
Cp 07002

SON XIMELIS

Cap Enderrocot, s/n
Cp 07011

GABRIEL LLABRÉS

Antoni Planas i Franch, 4
Cp 07001

SON CLADERA

Cala Serena, 3
Cp 07009

SA INDIOTERIA

Gremi de Tintorers, 2
Cp 07009

SIOPJ

Pere d'Alcàntara Penya, 11
Cp 07006

Ajuntament de Palma

COORDINACIÓ DE BIBLIOTEQUES DE BARRIADA DE L'AJUNTAMENT DE PALMA:
C/ DE L'ALMUDAINA, 7 A - CP 07001 - TEL. 971 71 87 95

– Les unitats productives són de petites dimensions, com a conseqüència de la parcel·lació abans esmentada. El 73% d'aquestes unitats productives és inferior a cinc hectàrees.

– La població rural envelleix: menys del 5% de la població activa és agrícola, el 70% de la qual té més de 65 anys. Implica això una manca d'esperit d'innovació.

– La comercialització i una xarxa de distribució deficientes i la política agrària comunitària (PAC) afavoreix en l'abandonament de la producció, amb un estol de subvencions (quotes lleteres, cereals, vinyes, etc.).

L'any 2000 acaben els ajuts als fruits secs (ametlles i garroves), la qual cosa, encara que es perllongui un o dos anys més, significarà l'abandonament progressiu d'aquests cultius, malgrat que les fortes inversions dutes a terme dins el pla de millores dels darrers anys han permès de mantenir el nombre d'arbres en la quantitat de sis milions setanta-cinc mil i una producció l'any 2000 d'unes dotze mil tones d'ametlles i devuit mil de garroves.

– La competència dels productes forans, que troben a Mallorca un mercat de cul de sac, on es col·loquen excedents de producció continentals.

Tot això té com a conseqüència que la contribució de l'agricultura al PIB no superi a hores d'ara l'1,5%, amb una pèrdua total de rendibilitat i l'abandonament de les explotacions. El seu nombre passa de quaranta-una mil el 1970, a vint-i-dues mil l'any 1990 i menys de quinze mil el 2000.

L'esperança del sector es basa exclusivament en aquells productes d'elevat valor afegit, com la fruita i la verdura, la jardineria, les vinyes i els productes destinats a la indústria agroalimentària.

La indústria és també afectada per la terciarització de la nostra economia i van perdent importància les indústries que podríem anomenar tradicionals de l'illa. La construcció i el seus complements, fèrrics, fusta, ciment, etc., assoleixen creixements espectaculars, lligats a les diferents evolucions de creixement del sector turístic, vertader motor de l'economia mallorquina.

Per poder analitzar el sector de serveis i en especial el turístic, és necessari distingir diverses etapes.

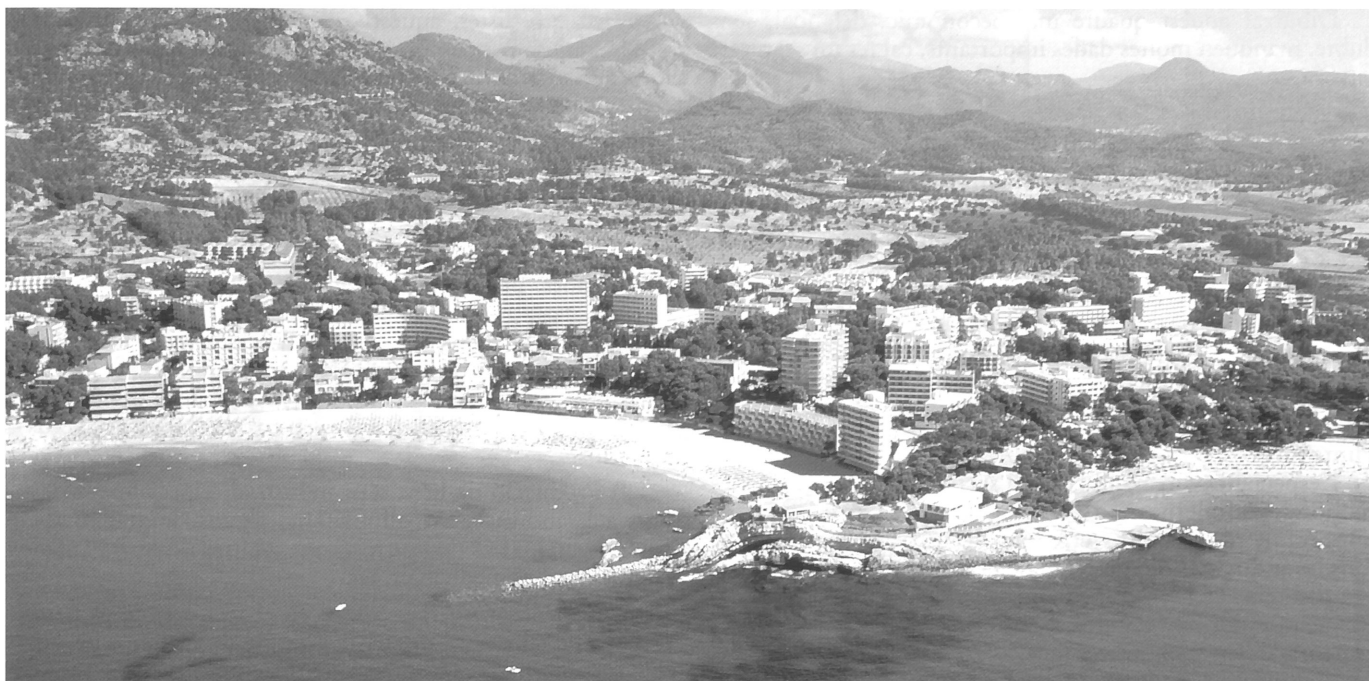
1960-1973. Aquest període marca l'inici del procés i cal destacar-hi dos fets importants: la forta immigració de mà d'obra no qualificada, per bastir els hotels i després fer-hi feina, i el rebuig inicial del capital insular i de la banca privada, que fa palesa una capacitat d'enginy únic i pràcticament irreplicable: la construcció d'una planta hotelera amb escàs capital. La inversió es va finançar amb el que jo anomenè el «tres 33%».

1. Avançament dels majoristes de viatges, que s'asseguren unes places escasses amb una forta demanda i el manteniment de preus baixos i d'increment controlat (aquesta debilitat del poder de negociació de preus encara la patim avui com a herència del seu naixement. És el que podríem anomenar «pecat original» de l'hoteleria).

2. Banc Hipotecari d'Espanya. Fou el crèdit oficial l'encarregat, amb tota la seva burocràcia, tramitació i terminis, d'aportar recursos financers, sempre amb garantia real.

3. Creditors. Hem dit que la banca privada no va creure, fins al segon boom, en el fenomen turístic, per la qual cosa, si bé no va finançar directament els hotels, sí que ho va fer indirectament, donant crèdit al constructor, al fuster, al guixaire, etc., que bastien l'hotel. Almanco és un fet curiós.

1974-1981. Aquesta etapa és marcada per la crisi del petroli. Tanquen 257 hotels (petits i de poca categoria) i s'atura la immigració. D'altra banda, a la mort del dictador Franco,

El pla d'estabilització provoca una forta devaluació de la pesseta, que, juntament amb la normalització de les economies europees, el desenvolupament del transport aeri i uns preus interiors baixos, fa possible el boom turístic. (Foto: Arxiu Aena)

s'inicien les vagues i l'encariment lògic de la mà d'obra. Això provoca una resposta per part de l'empresariat, que redueix serveis, com queda palès amb la proliferació de bufets que substitueixen el servei a taula, etc.

1982-1988. És un període de fort creixement, de consolidació de les cadenes hoteleres, d'inversions en apartaments turístics en lloc d'hotels, ja que necessiten menys mà d'obra, que s'ha encarit. Aquest model és atractiu per al turisme barat, que pot estalviar-se despeses d'alimentació si cuina ell mateix. La planta hotelera envelleix, ja que la nova inversió no és destinada a la modernització, sinó a l'increment de l'oferta, tant a Mallorca com a fora. En aquest període es reinicia el procés immigratori.

1989-1992. Tornam a uns anys de crisi, com a conseqüència de la crisi econòmica mundial i de l'increment de l'oferta dels anys vuitanta, una recessió de la demanda i, com a resultat, una greu baixada de preus.

1993-2000. A partir de 1993, i com a conseqüència de la recuperació econòmica dels països emissors, una política de modernització de la planta hotelera i un pla de millora de les zones turístiques, les temporades han estat bones o molt bones tant en ocupació com en recuperació de preus.

Oferim a continuació un resum numèric de les dades més importants que faran palesa la importància d'aquest creixement econòmic impulsat i induït pel fenomen turístic.

ANY	PIB	INGRÉS TURÍSTIC	TURISTES	PLACES
1960	-	-	340.324	17.360
1970	-	-	1.835.262	139.240
1980	225.416	73.065	2.780.925	203.472
1990	965.852	261.194	3.981.100	283.455
1995	1.463.442	471.669	5.463.700	272.847
1999	1.831.000	677.348	7.349.900	273.637

El PIB i l'ingrés turístic estan expressats en milions de ptes.

Un altre indicador important que fa palès el desenvolupament econòmic és l'evolució de la població a Mallorca.

1900:	248.259 habitants
1950:	341.450 habitants
1960:	362.202 habitants
1970:	438.656 habitants
1980:	534.547 habitants
1990:	568.187 habitants
1995:	609.150 habitants
2000:	710.000 habitants

Segons un estudi del Dr. Pere A. Salvà, a punt de publicació i que m'ha estat amablement avançat per a aquest treball, a les Balears hi ha 47.362 estrangers residents censats i 72.570 estrangers no censats i que resideixen més de tres mesos a les Illes. D'aquests, un 72% són europeus (un 56% dels quals són alemanys, deu mil de censats i trenta-vuit mil de no censats, i un 23% són anglesos). El 19% del total són africans (el 12% dels quals són marroquins), el 6% són sud-americans i el 3%, asiàtics.

El corrent d'immigració anual es xifra en trenta mil persones.

D'aquestes dades correspondrien a Mallorca, aproximadament, un 75%.

Del *Bulletí Estadístic del Banc d'Espanya* hem obtingut les dades que exposam a continuació, d'àmbit balear, i que fan palès que aquestes illes són les més bancaritzades de l'Estat espanyol, com a conseqüència del seu creixement econòmic.

ANY	NOMBRE OFICINES	DIPÒSITS
1970	270 (1974)	35.390 M.
1980	528	219.472 M.
1990	830	697.700 M.
1999	1.010	1.519.000 M.

Dibuixat aquest quadre macroeconòmic, del qual, sens dubte, manquen moltes dades importants, cal fer un seguit de reflexions:

Punts febles

La pressió demogràfica, que es fa palesa de l'anàlisi anterior.

La pressió urbanística sobre el territori i el paisatge, com a conseqüència del punt anterior.

L'increment de les necessitats de recursos naturals, bé escassos o bé inexistents (aigua, fonts energètiques, etc.).

L'increment de les necessitats de majors infraestructures, que a la vegada consumeixen territori i recursos.

L'increment de la necessitat d'eliminar residus, bé sòlids (fems), bé líquids (depuració d'aigua), que obligatòriament significa increment de consum energètic i de contaminació.

Punts forts

L'especialització assolida en el sector serveis, futur de les economies modernes, ens permet una posició d'avantatge important, no sols dins el camp del turisme, sinó també dins les indústries de quarta generació, i que la climatologia i la distància juguen a favor nostre en un món cibernètic. Per aconseguir-ho, cal posar remei als punts dèbils abans esmentats. Tot país necessita un cert equilibri dels sectors productius per poder conservar el teixit socioeconòmic. Així, és fonamental que el sector primari compleixi les funcions següents:

Funció social. Si el sector primari complís la funció productiva, s'aconseguiria una distribució demogràfica més racional. Si fos possible viure a la ruralia amb les degudes condicions de benestar, la població romandria en els seus llocs d'origen i es reduïrien els moviments migratoris cap a la ciutat i el litoral. Es produiria un assentament de la població rural que evitaria la despoblació amb tots els seus efectes negatius sobre l'entorn, el paisatge, l'estructura social i els estils de vida, que no són compensats ni per l'efecte dormitori ni pel residencial.

Funció cultural. Una part important de l'herència cultural del nostre país es fonamenta en la cultura popular rural, els costums, l'artesania, etc., que avui estan en greu perill de desaparició.

Funció complementària. Un sector primari actiu i consolidat aturaria el procés de degradació de l'entorn rural. L'agricultura pot contribuir de manera activa a l'oferta d'un producte turístic més atractiu, diversificat i competitiu, sense possibilitat de competència, ateses les característiques del nostre paisatge, l'arquitectura rural, etc. Dins aquesta funció, hi cabrien també les activitats de turisme de natura i agroturisme.

Funció productiva. Si volem una autèntica dinamització del medi rural, és necessari plantejar una reconversió de l'empresa agrícola i ramadera. Els punts bàsics d'aquesta reconversió, els podem aplegar en diverses actuacions:

a) Producció de béns agrícoles i ramaders destinats al consum intern. Bàsicament productes de primera necessitat i de consum immediat, mitjançant una continuada i decidida actuació de promoció.

b) Producció de béns destinats al sector turístic, mitjançant la reactivació d'un vertader pacte intersectorial basat en un producte demanat per l'hotelier, una qualitat d'acord amb el mercat, un preu competitiu amb els productes forans, una xarxa de distribució eficient i una acomodació de la producció en funció del temps de lliurament.

Cal ser realistes, aquest pacte sols és possible en alguns productes, però pensem que 7,5 milions de turistes generen més de vuitanta milions d'estades que signifiquen uns dos-cents quaranta milions de menjades. Alguns productes, de demanda quasi certa, es poden produir si ens decidim a produir béns intensius i a l'abandonament de productes tradicionals, que incorporen molta mà d'obra, vertader i primer problema del sector primari.

c) Producció de béns ornamentals i d'entorn. La producció de flors, plantes, arbres, etc., destinats a l'embelliment de zones turístiques, que podria contribuir a la creació d'una riquesa compensatòria entre municipis turístics i d'interior. La forestació de zones agrícolament marginals, amb ajuts, afavoriria fer desaparèixer terrenys abandonats i de fort impacte visual i ser substituïts per paratges dolços, verds i atractius.

d) Producció de béns d'ús industrial, especialment destinats a la indústria agroalimentària, alguns de gran tradició com el vi, aiguardents, garroví, etc., i altres de gran demanda com les herbes medicinals, etc.

Si hem posat un fort èmfasi en el sector rural és perquè creiem que el nostre model turístic ha de tornar a les arrels que el varen fer ser la primera destinació del turisme vacacional de masses. Hem de recuperar aquells fets diferenciadors que garanteixin la supervivència del model, que avui està prou agredit. No basta un model de sostenibilitat; es fa necessari un model de responsabilitat que ens permeti recuperar la bellesa integral de l'illa.

El mateix podríem dir de la indústria, que aporta llocs de treball estable, riquesa i una distribució geogràfica important, com ja s'ha dit.

La indústria, a Mallorca, té tres grans reptes:

a) La producció de béns artesanals, destinats a un mercat interior i al mercat turístic.

b) La producció de béns agroalimentaris, destinats a ambdós mercats.

c) La producció de béns i serveis de gran valor afegit, que pot significar la implantació d'empreses o departaments empresarials que fa uns anys era impensable.

Quant al sector terciari i especialment al turístic, hem d'aprofitar l'avantatge que tenim, tant d'infraestructures com d'empreses, tecnologia i especialment equips humans. És important remarcar quines són les qüestions de què hem de tenir cura.

La preservació de la natura, la desaparició de la planta hoteleria obsoleta, l'increment de la qualitat de tots els serveis turístics, la reinversió dels romanents, l'oferta d'un producte més diversificat i les fortes inversions públiques són algunes de les qüestions cabdals.

Aquesta anàlisi i aquestes propostes no pretenen esser més que un punt de reflexió, de discussió i d'aportació d'idees que afavoreixin un clima de diàleg que permeti mantenir un nivell econòmic semblant a l'actual i la possibilitat de transmetre a les noves generacions un entorn prou agradable, bell i equilibrat que sigui precisament garantia d'aquest futur. ■

Antoni Aguiló Lluna

*Catedràtic EU
Universitat de les Illes Balears*

Segle XX. Pensament reprimit i albada d'una nova Il·lustració

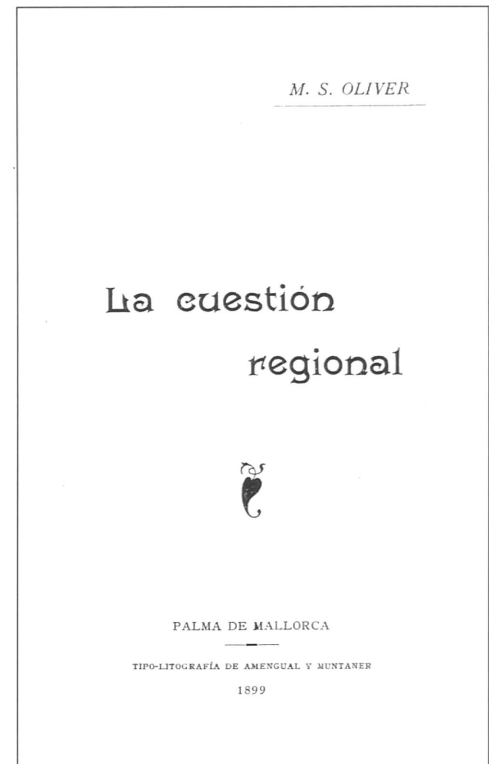
1. MODERNITAT, REACCIONARISME, IL·LUSTRACIÓ

La Contrareforma, en establir la simbiosi entre «el tron i l'altar», va estatuir un principi de repressió basat en la tradició. El poder dogmàtic al servei de la política i el poder polític a l'empara del dogma afavoriren un univers, sense fissures, contra la raó il·lustrada i lliure. Interessava reiterar les mateixes consignes contra la mentalitat analítica moderna, convenia la concentració d'unes poques idees enfront de la llibertat de pensament, calia acumular supòsits i conviccions establerts i indiscutibles en oposició al debat de les idees, importava mantenir la dogmàtica instituïda com a contrapès de qualsevol postura crítica, calia la rígida esquematització de la realitat i el manteniment dels valors tradicionals per deslegitimar l'arbitrarietat de les epistemes i la desconstrucció del sistema axiològic antic.

La fórmula contrareformista, malgrat algunes postures contestatàries del romanticisme, va seguir vigent durant una gran part del segle XX mallorquí i el pensament il·lustrat continuà essent reprimit pels dogmes religiosos i els decrets polítics. Els exemples són evidents. L'Església mallorquina exiliava Jaume Borràs, perquè el seu fenomenisme minava —deien— el dogma. El poder civil destituïa Sebastià Font de la càtedra, perquè el seu positivisme trencava els ideals del nou règim. Josep Auba Bujosa escriu el 1916 que la il·lustració, traduïda en formes filosòfiques de positivisme i fenomenisme, de marxisme i materialisme, d'enciclopedisme i de modernisme, és un món de savis fatus que, en autoproclamar la llibertat de les idees i la independència de l'autoritat, es fa esclau de la mateixa independència que proclama. El món il·lustrat o modern, com deien a principi del segle XX, era, en paraules de Miquel Maura, «*un torbellino de ideas, de opiniones, de sistemas absurdos que luchan entre sí y se contradicen y se refutan y se destruyen y pulverizan*».

La pressió antiil·lustrada va adoptar en el primer terç del segle XX dues variants. Una versió considera que l'univers establert és un «*preservativo contra los planes de la filosofía, contra la Religión y el Estado*». I preservatiu vol dir, segons un tal Josep Pons, l'oposició de «*los hijos verdaderos de la iglesia [...] así como los fieles [...] de los tronos [...] a los filósofos del día*»; és a dir, a tots els corrents filosòfics moderns.

La segona tendència prefereix, com escriu el pare Benet Rodríguez el 1929, «*contra las prevenciones de una opinión*

El segle XX comença amb l'impuls regionalista de Miquel dels Sants Oliver

[...] de que a la vista de los errores de los filósofos debía proscribirse la filosofía como inútil y funesta», mostrar la contradicció interna de la filosofia moderna, perquè aquella la diluirà.

La coexistència hostil de la filosofia moderna i del pensament reaccionari primiseculars s'agreujà després de la Guerra Civil, quan la simbiosi nacionalcatòlica de la Raó dogmàtica i de la Raó de l'Estat contraposà la *Teològica-España* a la *Filosòfica-Europa* o, com deien uns altres, el *demos nacionalsindicalista*, que és catolicisme i espanyolitat, al *demos soez*, que és enciclopedisme, liberalisme, marxisme, europeisme. La Raó moderna no cabia, doncs, en l'univers monolític del nacional-

catolicisme i, per tant, com escrivia la revista *Aquí estamos*, era «quirúrgicament necesaria la extirpación» de la filosofia il·lustrada, «contaminada por la cangrena del marxismo, del capitalismo egoista, de la inmoralidad».

L'extirpació suposava l'exili, interior i exterior, de la Raó il·lustrada, la seva conversió dogmàtica o l'asèpsia, sense pal·liatius.

Els *Quaderns de l'Exili* (1943-1947) aviat perderen la regionalitat combativa i els seus protagonistes s'integraren en els corrents de la filosofia occidental del moment. La filosofia dels conversos va sotmetre els seus esquemes als esquemes de la concepció unidimensional del Règim. Francesc Sureda Blanes, per exemple, que el 1935 havia fet del lul·lisme senyera d'una «filosofia nostrada», a partir de 1940 el converteix en l'expressió d'una *Escuela Filosófica Nacional* o, com afegia el 1945, en model del «sentido tradicional patristico e hispánico». Tota una deformació.

La Constitució espanyola de 1978 va sancionar, entre d'altres, dos principis rellevants per al pensament. Un és el deslliament de l'Estat de qualsevol qualificatiu confessional, cosa que ha trencat jurídicament l'antiga simbiosi entre el tron i l'altar. L'altre és l'articulació de l'Estat en un Estat de les autonomies, amb facultats d'autogovern. A partir d'aquí el pensament queda lliure de les traves polítiques i religioses que l'havien reprimit durant el segle XX. Però, a més a més, el pensament mallorquí recobra aquella dimensió acadèmica que havia tengut durant el segle XVIII, el moment més dolç de la raó il·lustrada mallorquina.

Els departaments de Filosofia de la UIB i la UNED, l'Associació Filosòfica de les Illes Balears (AFIB), el Departament de Filosofia del Dret de la UIB i, d'una manera més indirecta, el Centre d'Estudis Teològics de Mallorca (CETEM), la Maioricensis Schola Lullistica (MSL) i el recent Institut Superior de Ciències Eclesiàstiques (ISCE) són els protagonistes finiseculars del nou ressorgiment. Eixos centres tenen els mitjans d'expressió en *Taula. Quaderns de pensament* (1982, UIB), *Comunicació* (1979, CETEM), *Studia Lulliana* (1991, MSL) i *Cuadernos de la Facultad de Derecho* (1982, UIB), revistes obertes a tots els corrents filosòfics. No estableixen grans objectius, ja que els objectius són, al cap i a la fi, una mena de fre a la raó lliure. *Taula* proposa únicament «temas de reflexión, tratados abierta, clara e imaginativamente». *Comunicación* reconeix que «les categories de pensament canvien» i, a partir d'aquí, defensa «el sa pluralisme d'opinions». *Cuadernos* es presenta com a «lugar de encuentro de personas y de temas».

L'albada de la nova il·lustració suposa que el pensament mallorquí acudeixi a les fonts mundials de la filosofia, superant, cosa impossible abans, la dependència de la immigració de les idees, com a única via d'accés. Es tracta de la crisi del discurs totalitzador i legitimat.

2. 1900-1936. HOSTIL COEXISTÈNCIA DEL PENSAMENT MODERN I DEL PENSAMENT REACCIONARI

Positivisme, fenomenisme, marxisme, feminisme, regionalisme i nacionalisme significaven modernitat i, des de la perspectiva del pensament reaccionari dominant, pluralisme d'idees, raó secularitzada, dessacralització de la societat, deca-

dència de la cultura occidental, política inestable. Calia, doncs, la seva repressió.

2.1. Positivisme i fenomenisme

Què hi havia en el positivisme i en el fenomenisme que molestava el pensament reaccionari tradicional?

Molestaven la marginació de la metafísica, la defensa de l'evolucionisme, l'establiment del coneixement fenomènic basat només en les impressions, el rebuig del substancialisme, la negació d'un principi transcendent.

El positivisme insular no beu en les fonts originàries del positivisme europeu, sinó en els seus afluents i troba el camí en el psicologisme de la metafísica inductiva de Wundt (1823-1920), de la mateixa manera que l'apriorisme kantianista es combina amb el vitalisme d'Henri Bergson (1859-1941) i amb el naturalisme.

La solució wundtiana de passar de la física a la metafísica a través de la psicologia experimental fou una de les més efectives. Possibilitava un innatisme d'espècie empíricament heretabile, afavoria la combinació de l'esperit positiu amb l'evolucionisme lamarkianista, garantia una metafísica de l'experiència com a pauta d'un coneixement d'aproximacions anticipatives enfront de l'apodicticisme especulatiu de la metafísica tradicional.

Sebastià Font Salvà, catedràtic de filosofia a l'Institut General i Tècnic de les Balears (1902-1936), s'integra plenament dins aquest corrent i orienta el seu pensament pels camins del positivisme evolucionista i l'empirisme wundtianista. Els seus llibres *Curso elemental de psicología en los límites de la experiencia* (1908) i *Introducción al estudio de la lógica* (1903) consideren la psicologia una ciència natural experimental i positiva, independent de les hipòtesis metafísiques. En el fons, la psicologia és sempre una psicofisiologia, que no accepta l'innatisme racionalista ni l'empirisme radical. I aqueixa psicologia és, a més a més, dinàmica; val a dir, els canvis orgànics succeeixen paral·lelament a l'evolució dels fenòmens psíquics. Però, si no són possibles propietats innates individuals, cal admetre un innatisme d'espècie.

La metafísica del jo, en el sentit tradicional, no té cap sentit. Així i tot, no implica negar, com pretén el positivisme francès d'August Comte, qualsevol valor a la reflexió metafísica. La metafísica és un coneixement conjectural, mentre que la ciència és un saber de fets comprovables, més enllà dels quals, on no arriba la ciència, apareixen horitzons que la intel·ligència humana aspira a sondejar.

Preguntar per una realitat que s'amaga darrere la multiplicat dels fets és un sondeig merament especulatiu. L'única resposta vàlida per al positivisme lògic de Font seria aquella que deriva de qüestionar les condicions empíriques que determinen els fenòmens. Aquests són, doncs, el límit del coneixement científic. Font admet únicament allò que es manifesta als sentits i a la consciència i nega el coneixement de les coses en si i, fins i tot, l'existència d'aqueixes coses.

El fenomenisme era sostingut per Jaume Borràs Rullan (1879-1954) en el llibre *Estudio del conocimiento humano* (I, s/d, II, 1927). Borràs uneix al positivisme clàssic la interpretació naturalista de Kant feta per Ramon Turró (1854-1926) i la filosofia vitalista d'Henri Bergson. El fenomenisme de Borràs no admet un jo consciència a l'estil de l'empirisme anglès de Locke i de Berkeley ni un jo com a unitat de la memòria

segons la doctrina de Hume. Parla d'un jo amorf que, aprofitant alguns textos de Bergson, descriu com un fil d'unió i continuïtat de successos, en el qual, segons les conveniències de la vida pràctica, introduïm talls i diferències.

Des d'un jo com a successió de fenòmens, l'únic coneixement possible és el de les impressions i el de relació d'idees. Mai no coneixem les coses com són en si, molt menys, podem saber l'existència d'un principi extrafenomènic que, per damunt totes les coses, en sigui l'autor, governador i moderador. Som conscients dels canvis i modificacions que es donen en nosaltres; mai, però, no ho som d'un principi psíquic, subjecte substancial dels canvis.

Com a resultat d'aquest punt de vista, Borràs rebutja l'apriorisme de Ramon Llull, perquè el seu fonament és l'exemplarisme ontoteològic. Per la mateixa raó no és vàlida tampoc una ètica metafísica, ja que la felicitat humana no radica a aconseguir un goig ultramundà, sinó en l'exercici de totes les facultats de l'home.

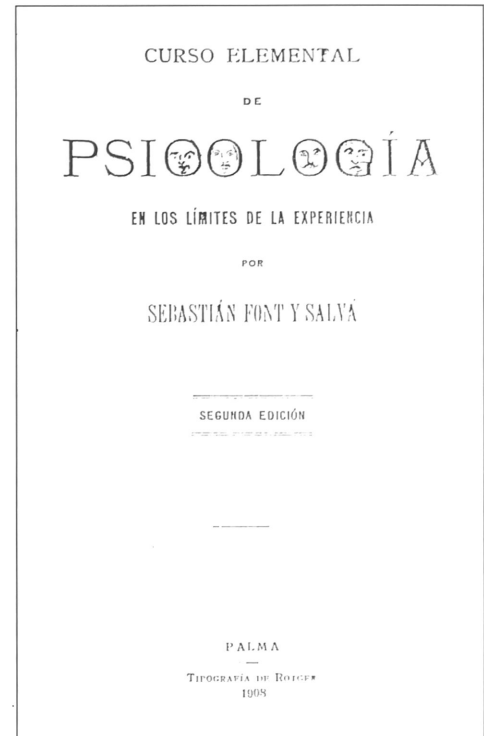
2.2. Les filosofies de transformació social: marxisme i feminisme. La reacció cristiana

Marx havia intentat convertir l'antiga filosofia com a interpretació del món en una filosofia moderna de transformació de la societat. El marxisme, l'anarquisme i el feminisme insulars coincideixen en aquest punt i intenten transformar la societat illenca invertint respectivament la relació capital/treball i home/dona.

El marxisme de Llorenç Bisbal Barceló (1876-1935) i d'Alexandre Jaume Rosselló (1881-1931) beuen del marxisme francès. Bisbal confessa el mestratge dels *Principis socialistas* de Gabriel Deville, comentarista del primer llibre d'*El Capital* de Marx. Alexandre Jaume segueix el marxisme de Jean Jaurés (1858-1914), autor, segons confessa, que el va despertar del somni liberal. El pensament d'Alexandre Jaume es concreta, bàsicament, en *Impresiones de un constituyente, 1931-33* (1933) i en *La insurrección de octubre. Cataluña. Asturias. Mallorca* (1935).

Superada la societat esclavista per part del cristianisme i aconseguides les llibertats política i religiosa per l'acció de la Revolució francesa, la missió del socialisme és la lluita proletària a favor de la llibertat econòmica, sense la qual les altres llibertats són vanes. Això no significa, segons Jaume, negar la propietat privada, ja que no interessa col·lectivitzar la propietat, sinó la producció. Llorenç Bisbal, més lligat al món del treball, és més radical i proposa, en l'opuscle *La producción capitalista y sus principales consecuencias sociales* (1922), enrunar l'estructura capitalista de la propietat dels mitjans de producció i restituir als obrers el dret a la riquesa social, creada pel treball i segrestada pel capital industrial. En el fons, no es tracta —diu Bisbal— d'aconseguir la igualtat en la possessió dels béns, sinó la igualtat d'oportunitats d'un treball digne i sense explotació proletària.

La reacció cristiana contra el marxisme fou impulsada per les revistes *Acción cristiana* (1931-1933), *Acción social* (1932) i *Acción* (1935-1936), que proposaven, contra la dialèctica capital/treball, una cultura obrera allunyada de l'obrerisme; contra l'egoisme patronal i la resistència sindical, la col·laboració obrera; contra la lluita de classes, la mediació de l'Església.

El positivisme de Font considera la metafísica un coneixement conjectural. El propietari del llibre, alumne del Sr. Font, aprofità les "O" del títol per fer algunes caricatures

Amb anterioritat, Andreu Pont Llodrà (1861-1938) havia criticat el socialisme revolucionari de Jean Jaurés i els errors del modernisme. El 1933 *Miscelànea Balear* publica un article seu, redactat el 1929, en el qual exposa les bases del corporativisme, una teoria sociolaboral que, sostinguda en la doctrina social d'Aristòtil i en l'organicisme de sant Pau, s'oposa a la tesi capitalista de l'home màquina, a l'obrerisme sindicalista i als ideals de l'anarcocomunisme.

El bessó del feminisme, el segon gran moviment de transformació social del segle XX, és el tema de l'educació de la dona. A Mallorca el feminisme es va arrecerar a l'Institut de Estudios Superiores para la Mujer, creat el 1915 amb motiu de la celebració del centenari de la mort de Ramon Llull. En són protagonistes Paula A. Canyelles de Mayor i Rosa Estaràs Valeri, les quals, en els seus escrits *La cultura y la mujer* (1915) i *El Instituto de Estudios Superiores para la Mujer* (1915), uniren el krausisme feminista de Fernando de Castro amb el catolicisme liberal de Concepció Arenal. Ambdues critiquen les traves que han impedit a les dones un exercici lliure de la intel·ligència; els convencionalismes antropològics que menystenen la personalitat femenina; els prejudicis socials que menyspreen la cultura de la dona; els mites culturals que impulsaren un sistema pedagògic diferencial. Ni Canyelles ni Estaràs no defensaren, però, l'emancipació de la dona, cosa que farà l'any 1928 Aurora Picornell Femenies, seguint les petjades de Margarita Leclerc.

Francesc Sureda Blanes s'oposa al feminisme progressista amb el llibre *Feminalia* (1918) i centra la seva filosofia en els

conceptes *eterno femenino* i *maternidad social*, símbol de la personalitat afectiva i de la nuclearitat domèstica. Reconeix, però, que l'home ha restringit a la dona la plenitud de les aptituds cíviques i dels drets civils.

2.3. Mallorquinisme, pancatalanisme, balearisme

Tot i les implicacions polítiques, el regionalisme i el nacionalisme impliquen una qüestió ètica, ja que l'ideal de la pròpia identitat constitueix el principi i la norma d'un mode de ser i de viure col·lectius. En aquest sentit, l'any 1935, Joan Sanxo oposava, a la repressió de les llibertats nacionals, una acció revolucionària moral, cultural, social i política. La revolució cultural alimentada pel romanticisme vuitcentista juntament amb el positivisme naturalista, segons la fórmula regeneracionista, són els dos pilars sobre els quals l'impuls històric d'afirmació de les regions com a noves nacionalitats es transformarà en un credo polític. A la Mallorca del primer terç del segle XX el nacionalisme adquireix les modalitats de mallorquinisme, pancatalanisme i balearisme.

A diferència del nacionalisme basc, de base explícitament ètnica, el mallorquinisme, com el nacionalisme català, és un nacionalisme primordialment cultural amb relatives implicacions polítiques. Escriu Estelrich que «ens repugna la consideració de ser una taca ètnica sobre el mapa», perquè en realitat «som un poble, no una raça». *La Nostra Terra* afegeix que «les diferències polítiques podrien separar-nos, i de fet ens separen [Mallorca i Catalunya] sovint. No obstant, en el pla cultural [...] i per damunt tots els partits i totes les polítiques, un mateix ideal i una mateixa fidelitat incommovible a aquest ideal ens uniran sempre».

Aquest mallorquinisme, des de la perspectiva modernista i noucentista, és un mallorquinisme urbà que, obert a les altres cultures, critica el xovinisme folk, que Alomar, en *Una carta a Guillem Forteza* (1918), qualifica com el pensament d'una «Mallorca mallorquinitzant», separada de tot sentit de ciutadania sostreta a la cultura universal.

Oliver i Alomar —va escriure Estelrich— «feren crítica d'una descomposició i la defensa d'un moviment reconstructor i optimista», encara que «l'Oliver amb criteri de reforma conservadora; l'Alomar, amb audàcia absolutament revolucionària». Els uns i els altres rebutgen el regeneracionisme pessimista de la generació del 98. «*Mientras la generación del 98 se deshacía en lágrimas, el catalanismo histórico [...] concebía una teoría de resurgimiento*», escrivia Estelrich. Abans Miquel dels Sants Oliver ja havia interpretat la crisi finisecular com la inferioritat històrica del centralisme respecte de l'autonomisme regionalista, culturalment superior.

L'aplicació del principi renovador a la realitat cultural original el «fet diferencial» de les regions (Estelrich: *Fènix o l'esperit de renaixença*, 1934), que suposa «redimir Mallorca» (Forteza: *Pel ressorgiment polític de Mallorca*, 1931) de l'unitarisme imposat i reivindicar «els drets nacionals» (Oliver: *La cuestión regional*, 1899) de la regió.

La personalitat mallorquina —afirmen— és el fruit d'una interpretació diferencial de Mallorca pensada en termes de catalanitat. Oliver havia dit a *La cuestión regional* que «*nacen el particularismo mallorquín y el catalán de la misma raíz científica, pero como tallos separados y diversos; del segundo ha recibido Mallorca el movimiento, pero no debe seguir idéntica dirección*».

Oliver, a través de Quadrado, connecta amb la concepció de la civilització ibèrica. Però seran els homes de la generació del 17 els qui desenvoluparan la idea d'iberisme. L'iberisme no té un sentit unívoc ni en el cas de la recerca d'un nucli cultural d'unitat ni en el cas d'una solució política basada en la unió dinàstica o en la federació republicana. Forteza és clarament plurifederalista, Estelrich és més bé eclèctic. «Federació voluntària de Municipis dins la regió —escriu Forteza—; federació de regions formant una nació i de nacions formant una entitat moral: la Ibèria». Estelrich, ensems amb Valls i Taberner, pensa que la doctrina ortodoxa no és ara a cada nació un estat, sinó nacionalitats lliures dins l'Estat complex. L'iberisme abans esmentat té una interpretació pancatalanista en Prat de la Riba i en Oliver Domenge en establir la reintegració espiritual de tots els països catalans dins l'imperi d'una nova Ibèria. El futur —i aqueixa és la utopia del pancatalanisme— mira, «per la força creadora del voler», cap «els Estats units d'Ibèria».

Pere Oliver Domenge (1886-1968) a *La catalanitat de les Mallorques* (1916) fa seu el pancatalanisme de Prat de la Riba. Però, mentre que la doctrina de Prat és un nacionalisme per assimilació, el d'Oliver ho és per adhesió. Mallorca i, amb aquesta, tota la resta de terres catalanes, s'han d'unir al Principat per formar la gran Catalunya, la pàtria de tots els catalans.

I s'han d'unir perquè Mallorca és catalana per la seva sang, per la llengua, per la tradició i la història, pel dret jurídic i els costums i, sobretot, pels «insulars conscients». La separació és el resultat de la violència i del decandiment espiritual. S'han d'unir perquè, si Catalunya, per la seva voluntat d'«existir com a valor social dins les condicions de la vida de l'època», forma una nació, és l'única manera que Mallorca estableixi la seva nacionalitat. Es tracta d'una nacionalitat política més que ètnica. Per això, diu Oliver, «la sociologia moderna afirma que és el voler dels pobles el veritable nexa de nacionalitat».

Enfront de l'insularisme i del pancatalanisme, neix una tercera via, que podem caracteritzar com a eclecticisme cultural, i que, tot i reconèixer la feblesa de la consciència balear, recalca la necessitat de valorar el que uneix l'arxipèlag.

El tema de la personalitat balear fou impulsat per Lluís Alemany Pujol (1880-1960) a *La hacienda provincial* (1916) en contrastar la crítica feta per Ricardo Macia Picavea (1846-1899) i per Enric Prat de la Riba (1870-1917) a la divisió provincial. Alemany segueix la divisió geogràfica de Macia Picavea en contra de la de les nacionalitats lingüístiques de Prat de la Riba. Dins l'àmbit regional, la província seria una subregió amb personalitat pròpia, garantida per la realitat de les regions geogràfiques i etnogràfiques, distintes entre si i dotades de naturalesa peculiar. Les Balears serien, doncs, una de les províncies particulars de la regió o terra mediterrània, amb personalitat unida i mancomunada administrativament. «*Justo es —escriu Alemany— que ya que la geografía y la historia, los caracteres étnicos y filológicos, y hasta las costumbres son los mismos para todos; no menos justo es que busquemos que los lazos del espíritu se entrelacen y aúnen formando un apretado haz.*»

La teoria d'Alemany fou contestada, des de l'àmbit polític, per Guillem Forteza (1892-1943) i per Joan Estelrich a *De la personalitat balear* (1917).

Els pensadors de l'exili contraposaren la personalitat autòctona de cada una de les illes a una certa unitat de les Ba-

lears, quan aqueixa permet parlar de patriotes balears. El balearisme tingué una nova investida quan Guillem Roca Waring l'any 1931 presenta una moció a favor d'un avantprojecte d'estatut per a les Balears, ja que, segons escriu a *Autonomia Regional*, les Illes, per la seva geografia, història, llengua i economia, poden optar a l'autonomia.

Menorca i Eivissa s'hi oposaren, bé perquè, segons Joan Timoner Petrus (Menorquit), les Balears eren un mite sense consistència ideològica ni política, bé perquè, en expressió de Costa Ramon, la insularitat és la veritable autonomia.

El 1932 Joan Manent Victory (1879-1936), aleshores governador provincial i defensor d'un menorquinisme folklòric, va trencar la polèmica. En un article publicat a *La Voz de Menorca* intentava acontentar tothom sense satisfer ningú, i proclamava l'autonomia balear sense negar el menorquinisme insular.

2.4. La crítica a la raó moderna

Un seguit de filosofies, distintes entre si, coincidien en la crítica a la modernitat i a cercar solucions al problema.

El positivisme, l'agnosticisme, el fenomenisme i l'idealisme tingueren la rèplica en els escrits de Francesc Sureda Blanes, Jaume Pascual Mateu i Benet Rodríguez.

El protestantisme anglosaxó apareixia aleshores com el model econòmic més apropiat per solucionar les dificultats dels països pobres. L'any 1828 François Guizot (1787-1874) recalcava que el progrés va lligat al pensament protestant i al principi de tolerància que l'inspira, mentre que el dogmatisme catòlic es manifesta com una obstrucció de la cultura. Jaume Balmes va combatre el 1842 la tesi de Guizot i el mallorquí Jaume Pascual Mateu va seguir la doctrina balmesiana, completada amb les idees del bisbe xilè monsenyor Cano, del diputat espanyol Ramón Nocedal i de l'encíclica *Humanum genus* de Lleó XIII.

És innegable que Anglaterra, els Estats Units i Alemanya, països de gran implantació protestant, són nacions pròsperes; però la causa del seu progrés no és, segons Pascual (*El reino de satanás en el mundo en sus relaciones con el protestantismo y la masonería*, 1929), el protestantisme, perquè aquest no pot oferir els béns socials, polítics i morals que dignifiquen l'home ni, fins i tot, satisfer el benestar material del poble, ja que l'economia queda en mans dels poderosos, com demostra el capitalisme. El protestantisme engendra el racionalisme i aquest —repeteix Pascual, seguint Balmes una vegada més— desemboca en el socialisme polític, en el positivisme científista, en l'agnosticisme religiós, en la moral humana, massa humana, de l'idealisme. Benet Rodríguez (*Los grandes maestros de la moral laica*, 1929) pensa que aqueixa moral substitueix la transcendència religiosa per una filosofia de fetitxes, com la kantiana de la cosa en si, la fichteana del jo/no-jo, la hegeliana de la Idea o la nietzscheana del superhome.

La filosofia de transformació social fou contrarestatada per l'spenglerisme, ben present a Mallorca des de 1931, quan Bartomeu Ferrà resumia a *La Nostra Terra* les idees centrals de *La decadència d'Occident*.

Oswald Spengler (1880-1936) havia dit que la morfologia històrica implica la decadència d'Occident, superable, tanmateix, pel cesarisme prussià o esperit guerrer. Alguns pensadors mallorquins s'interessen per les doctrines spenglerianes de la

STUDIA LULLIANA

olim Estudios Lulianos

ÍNDIX

J. GAYÀ, Informe Olivi sobre una teoria acerca de las razones reales esenciales	3-23
J.-A. YSERN, <i>Exempla</i> i estructures exemplars en el primer llibre del <i>Félix</i>	25-54
D. GARCÍAS, Ramon Llull y el teatro mallorquín setecentista	55-84
R. ALTÉS, Bibliografía del lul-lisme rus	85-98
R. ROSSELLÓ & J. BOVER, Nomenament de qüestors i baciners per a la canonització de Ramon Llull, 1671	99-101
Bibliografía lul-lística	103-116
Ressenyes	117-199
Necrologia	201-204
Crònica	205-207
Índex d'obres lul-lianes citades	209-210

MAIORICENSIS SCHOLA LULLISTICA
VOL. XXXIX 1999 Núm. 95

Studia Lulliana representa la connexió del pensament mallorquí amb el pensament universal

decadència i del seu profetisme. Joan Estelrich Artigues (1896-1958) s'acosta al profetisme de Spengler quan vol justificar la decadència cultural, però se n'allunya en investigar-ne les arrels. Francesc Sureda Blanes (*Temas de Occidente* I, 1951) tot i el seu antispennglerisme confessat, amaga una interpretació no gaire distinta de la del pensador alemany, sobretot en aquells aspectes que l'apropaven a les fórmules messiàniques del nacionalisme. No perd, però, l'esperança ni l'optimisme, pensant que la societat comprendrà la necessitat de reinstaurar la cultura cristiana.

Altres pensadors, com Miquel Villalonga Pons (1899-1946), estan més interessats per l'obra *Años decisivos* (1933) de Spengler i, per tant, per l'assentament d'un imperi i d'una jerarquia controlada per un poder absolut. El 1934 *El Día* dedica una sèrie d'articles als ideals spenglerians i la seva aplicació a la política; el mateix any i en el mateix periòdic, Tomàs Ortega comenta *Años decisivos* i Bartomeu Vallespir relaciona Spengler i el nazisme. El 1935 segueixen els comentaris favorables al pensament spenglerian. Només el 1934 descobrim la veu discordant de Josep Enseñat Alemany, que assenyalava greus contradiccions polítiques a l'obra del filòsof alemany.

El regionalisme i el nacionalisme foren contestats pel totalitarisme de Miquel Villalonga. «*Las generaciones hispánicas de 1900 a 1930 aprendieron a odiar a España [...] —diu Villalonga—. Hoy surge un movimiento revisionista*», dins el qual hem de situar el seu aplec *España* (col·lecció d'articles publicats a *El Día* entre el juny de 1934 i el juliol de 1935). Villalonga se situa enfront de la concepció positivista de la història, perquè aqueixa genera un concepte geogràfic i territorial

de pàtria com a «terra nadiua» i el mite, típic de la historiografia liberal i del nacionalisme, de «*lo territorial y vernáculo*». Hom ha d'establir, en canvi, una idea espiritualista de pàtria; el concepte de *Patria-Misión*, de *Patria-Idea*.

Villalonga intenta definir el concepte de «Pàtria-Idea» dins el perfil de la història. Aquest perfil té dues interpretacions —la concepció orientalista o disgregadora i la concepció occidentalista o integradora— contraposades. Segons Villalonga, l'esperit disgregador correspon històricament a l'Islam, pel seu determinisme cultural; a la Reforma, per la seva atomització sociopolítica, i a la Revolució francesa, pels seus antagonismes.

L'Islam és una força d'aniquilació de l'imperi espiritual. Els orientalistes —Dozy, per exemple— creuen que la reconquesta cristiana representa la destrucció i un endarreriment cultural. Villalonga, en canvi, pensa que el «geni d'Espanya», en restaurar la unitat cristiana de la pàtria, destruí els nacionalismes partidistes en benefici de l'universalisme espanyol.

Les doctrines del determinisme oriental, mitjançant la Reforma, trencaren l'harmonia de la religió cristiana, la reduïren a consciència individual i la despullaren del caràcter de principi d'unificació cultural. L'ideal catòlic d'Occident era reduït en particularismes i separatismes. Espanya, tanmateix, va salvar la cultura occidental alliberant-la de l'atomització luterana, perquè fou fidel als valors tradicionals.

La Revolució francesa, filla espiritual del protestantisme, constitueix el tercer moment disgregador. Suposa el domini del sentiment (llibertat, anarquia, naturalesa) sobre la raó (ordre, disciplina, cultura, absolutisme, tradició). Però, si Espanya va lluitar contra l'Islam i la Reforma, en canvi, va cometre l'error de voler ser el que no podia ser, «*un duplicado de Francia*». El desencert, no obstant això, pot ser corregit pel «*retorno de Europa a las normas cristianas de equilibrio entre el hombre y la colectividad*». Aquesta idea, que era un desig el 1935, es féu realitat a partir de 1936 amb la Guerra Civil. Espanya recuperà el sentit de Pàtria-Idea i de Pàtria-Missió i, per tant, la unitat nacional. El 1940 Villalonga ho recorda: «*Lo que entonces era tachado de snobismo [...], ha vencido plenamente*».

3. TOTALITARISME I ASÈPSIA O EXILI

L'agost de 1936 la ideologia del Moviment consolidava la seva presència i se sentia amb força suficient per imposar els seus ideals. En aquest sentit Miquel Villalonga planteja una rígida alternativa: rectificació o exili: «*¿No va siendo hora de que los que se equivocaron reconozcan noblemente su error?*» o, potser, «*¿no será más conveniente, para ellos y para nosotros, que vayan pensando en evacuar nuestra isla?*».

Malgrat petites dissidències, l'alternativa es va complir i s'imposà una nova idea d'Espanya.

3.1. El rearmament ideològic d'Espanya

Acabada la Guerra Civil calia configurar la idea del nou Estat sorgit de la contesa. I aqueixa configuració serà sempre, en el decurs del franquisme, la correlació dialèctica entre el que hom anomenava «rearmament ideològic» d'Espanya i «desarmament moral» de l'enemic.

Eixa correlació dialèctica té la seva expressió en la premsa diària; però, potser per resumir, podem concretar-la en la *Criteriología nacional sindicalista* i en la *Criteriología profana* de

Gaspar Sabater (1938-1941) i en una sèrie d'articles de Miquel Villalonga (1936-1941). En els seus escrits no hi ha res d'original, sinó la repetició insistent dels models peninsulars (Ramiro de Maeztu, Giménez Caballero, Eugenio Montes, José Pemartín, Pemán, etc.) i francesos (Jacques Bainville, Pierre Gaxotte, Charles Maurras).

El desarmament moral de l'enemic és la destrucció de totes aquelles idees que, en conjunt, constitueixen el pensament de la modernitat. Villalonga és força explícit sobre això. Critica els avantguardismes, s'oposa al pluralisme de les nacionalitats ibèriques i al catalanisme, rebutja el liberalisme, ataca el socialisme, denigra la democràcia parlamentària, denuncia el separatisme, el materialisme, l'anarquisme i el marxisme.

L'armament ideològic d'Espanya suposa reintroduir aquells conceptes típics de la tradició catòlica espanyola de la Contrareforma, que el pensament modern havia marginat, i donar-los una nova semàntica en funció del nou Estat nacional totalitari.

La ideologia del nou Estat estava constituïda per un seguit de conceptes bàsics, com els d'unitat de destí, voluntat d'imperi, democràcia imperialista i hispanisme castellanista.

El destí d'Espanya és un destí d'imperi, acció d'homes responsables de la seva missió, la missió de vertebrar Espanya en funció d'una democràcia imperialista. Aqueixa és una democràcia pura, aquella en la qual tots els individus treballen en bé de l'Estat i l'Estat té cura de satisfer les necessitats dels individus.

La missió no és, però, només una teoria de l'Estat orgànic, sinó un compromís social, que implica tant els individus com tota la nació: és la missió d'Espanya. La missió d'Espanya és, segons Villalonga (*El Día*, 2 d'octubre de 1936) la d'«*imponer a una España materializada y fría como el Septentrión el concepto de la unidad de Occidente y de la catolicidad*».

Voluntat d'imperi i democràcia imperialista signifiquen hispanisme castellanista, espiritualista i cristià. Això suposa l'oposició de l'unitarisme castellà al pluralisme de les nacionalitats ibèriques, sobretot quan l'unitarisme castellà s'identifica, o es vol identificar, amb el classicisme. «*Cuando al furibundo romanticismo* —escriu Villalonga (*El Día*, 11 de maig de 1935)— *de las actitudes nacionales ibéricas sucede la inevitable serenidad clásica, entonces será la hora del retorno a Castilla.*»

3.2. Els professors exiliats

La historiografia filosòfica actual ja no accepta la tesi, fins ara indiscutible, que el més fecund pensament espanyol era el de l'exili. Avui la tesi és revisada i criticada.

La generació dels professors exiliats forma un grup d'intel·lectuals que, exercint el seu magisteri en distintes universitats estrangeres, aviat abandonaren la reivindicació nacionalista i construïren un discurs filosòfic vinculat als programes d'investigació de les seves respectives càtedres universitàries.

Joan Mascaró Fornés (1897-1987), professor a la Universitat de Cambridge, arriba a esbrinar, a través de la traducció i el comentari dels textos hinduïstes, una teoria del misticisme oriental com a via d'accés a la Veritat. El punt de partida és la contraposició entre ciència, coneixement basat en categories d'experiència objectiva, i poesia o contemplació de la realitat, el goig espiritual de l'Ésser, aconseguit mitjançant una sàvia intuïció. Només en la contemplació espiritual el coneixement i la cosa coneguda formen una sola realitat i una mateixa veri-

tat. Mascaró estableix un paral·lelisme metafòric entre les morades de l'ànima de santa Teresa i les «Himàlaies de l'esperit» com a mètode de comunicació amb la Veritat. En aqueixa comunicació mística el «nostre jo sóc» interior es manifesta com un ens que és i no és nostre, perquè és el jo sóc de l'univers; és la revelació del Suprem a l'ànima, és un fer-se l'Esperit patent al qui sent el goig de la seva mirada.

Bartomeu Oliver Orell (1894-1972), professor a la Universitat de Venècia, mitjançant l'estudi del llegat de Ciceró (1958) i l'apologia del llatí (1959), construeix un discurs humanista, frontalment oposat al positivisme, a l'utilitarisme, al científisme i al tecnologisme. L'humanisme no és un pragmatisme tendent a assegurar, com pretenia Descartes, un pensament clar i distint, sinó la raó universal adquirida, no en el retir de l'oci (teoricisme) ni en la pedagogia escolar (dogmatisme), sinó en el contacte i la convivència amb el poble.

La convivència, regida per uns imperatius universals, es tradueix, a l'àmbit individual, en una correspondència de coses honestes i útils; a l'àmbit de la vida social, en una regla d'amistat; en el context polític, en un deure de responsabilitat pública. El deure polític, junyit a la formació intel·lectual, a les virtuts i costums dels avantpassats, implica un respecte a la tradició, una acceptació de les llibertats ciutadanes i el reconeixement de la dignitat de l'Estat, sempre superior als interessos particulars.

3.3. Història, historiografia filosòfica i tecnociència

Ciència i humanisme són categories que estan en la base del pensament de Josep Sureda Blanes (1890-1994) i de Miquel Batllori Munné (1909), mallorquí d'adopció.

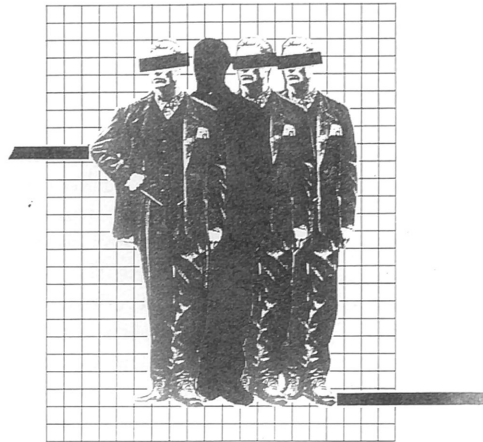
El bessó de la filosofia de Sureda Blanes (*Mallorca i la tradició tècnica*, 1958; *La creació científica*, 1963; *Goethe i la química*, 1932), deixeble a Munic d'Enric Wieland, és l'afirmació de la historicitat de la ciència i de la tècnica, considerada no com un procés continu, sinó com un conjunt de perspectives estratificades en espais culturals independents. La història de la ciència és la reconstrucció del passat i l'aventura d'integrar-lo amb el futur. Des d'aquest punt de vista, Sureda rebutja aquelles doctrines que no representen l'ideal del món modern, com són l'intel·lectualisme de la ciència pura, perquè oblida el seu arrelament cultural; la concepció baconiana d'una ciència instrumental, perquè converteix l'home en esclau de la seva pròpia invenció tècnica; l'evolucionisme uniforme, perquè la ciència avança amb passes discontinues segons sigui la influència de l'esperit humà.

El saber humà no té compartiments. Goethe poeta i Goethe científic n'és el paradigma, perquè el seu saber és un saber unitari, sense mutilacions. Aquest és el sentit de l'humanisme científic i tecnològic, a partir del qual Sureda parla de la manera com la ciència i la tècnica modifiquen la nostra manera de pensar i de viure i de la manera com ens obliguen a considerar de bell nou el que és essencial en l'ésser humà.

Sureda contradiu així la tesi de Romano Guardini, segons la qual l'home actual ha perdut el valor de tot allò que per als avantpassats suposava confiar en un món segur. Distintament de Guardini, Sureda és optimista davant el panorama d'una societat tecnificada, com ho eren els regeneracionistes de la seva generació. A diferència d'ells, no obstant això, l'optimisme de Sureda no és la contraposició al reconeixement de la decadència de la modernitat, sinó l'acceptació d'una llarga

TAULA

quaderns de pensament

núm. 11 - juny de 1989

Taula és l'única revista mallorquina dedicada amb exclusivitat al pensament filosòfic

història de perfeccionament tècnic. Això no significa anul·lar tots els inconvenients implícits en la tècnica, com són la minva de l'autonomia individual i la permanent readaptació humana a les novetats successives de la ciència. La historicitat de la ciència i de la tècnica obliga l'home a considerar contínuament la seva posició dins la totalitat del món circumdant; però, al mateix temps l'ajuda a comprendre que cap cultura científica no dona fruit sense un ideal humanista de base.

Mentre que l'humanisme tecnocientífic de Sureda Blanes es basa en la trilogia història, ciència i tècnica, l'humanisme historiogràfic de Miquel Batllori es configura sobre la trilogia filologia, història i filosofia. En aqueixa línia, el pensament de Batllori, tot i assumir la tradició catalana del dret i de la història de la cultura, accepta el neohegelianisme del Benedetto Croce historiador, filòleg i filòsof, tot d'una peça. El 1965, en un comentari dedicat a Joaquim Carreras Artau, Batllori aclareix la seva perspectiva, indicant que l'obra de Carreras respon més bé al qualificatiu de «medievalista» que als esquemes reduccionistes d'una història de la filosofia, ja que assumeix «la conjunció de crítica historicofilològica i de pensament filosòfic». El 1979, en una «Nota editorial», repeteix la mateixa vinculació interna historicofilològica.

En la historiografia de Batllori hi és subjacent també la idea d'una consciència cultural d'una època, idea segurament assumida a través dels seus estudis sobre Arteaga (1938, 1940, 1944, 1945, 1972) i Gracián (1958, 1959). Malgrat tot, Batllori conserva aquell sentit etnocèntric de la filosofia com a pensament fonamental i fonamentant. Li és familiar el nou escolasticisme que, des dels jesuïtes certerencs, entre els quals

Batllore té present el mallorquí Bartomeu Pou, el porta a la síntesi del *vetera novis* de Balmes (1945, 1946, 1959). Tanmateix, tot i que aqueix ha fet en el pensament de Batllori, com ell mateix confessa, «un solc profund», no li és cegament fidel.

La doctrina de la història síntesi comporta una determinada lògica, que Batllori decidí a partir dels seus primers assaigs. L'historiador necessita les dades documentals, sense les quals la història estaria plena de dubtes. Però l'abundància de documents, en comptes de resoldre el problema, pot introduir-ne de nous. La lògica de la història no depèn de les dades documentals, ja que eixes només amplien —diu Batllori— la «línia externa» d'expressió històrica. Cal examinar les relacions descobertes per tal de formular un discurs científic plenament garantit. Batllori nega qualsevol positivisme historiogràfic, preocupat només per les dades classificables, però aliè al coneixement comprensible de la unitat i a la lògica interna de la història. Això no significa marginalitzar l'anàlisi, ja que aqueixa constitueix la primera passa de la investigació històrica; però la investigació analítica s'ha de projectar «vers una sèrie de plànols, a vegades aparentment paral·lels, tot i que sempre, en realitat confluents [...], plànols [que] es van doblant vers una línia, on finalment es troben».

La història síntesi permet a l'historiador valorar, en una clara visió de conjunt, les dades aportades per la documentació i la bibliografia; permet allunyar-se «tant de l'elucubració erudita com de la ràpida banalitat» i garanteix «situar el lector en el vertader punt de mira».

Contra la sobirania positivista dels fets, Batllori pensa que la història s'ha de rescriure de bell nou. D'una banda, la història s'ha de fonamentar en les dades que subministra el passat; d'altra banda, el coneixement històric ha d'encaixar les dades en una estructura de significació. La història epocal s'ha de conjugar amb la història contextual —la biografia de Ramon Llull només té sentit dins «el món del seu temps»— i la «certesa històrica» s'ha de confirmar amb la «coherència historiogràfica». El problema de la veritat històrica, sempre un problema d'aproximacions, és la qüestió —diu Batllori— de «la coherència que ofereix la construcció històrica», perquè aquella, com ja afirmava Humboldt, cau sempre de la banda de l'historiador.

4. RESTAURACIÓ DEMOCRÀTICA I DESPERTAR D'UNA NOVA IL·LUSTRACIÓ

Des d'un punt de vista estrictament filosòfic podem atribuir al darrer quart del segle XX dues notes destacades: l'escriptura d'una filosofia acadèmica, directament vinculada amb les fonts de la filosofia moderna occidental, i la reflexió autocrítica sobre el valor eticopolític del fet nacional mateix i sobre el sentit historiogràfic del pensament insular.

4.1. El pensament insular en el context filosòfic occidental. Quatre revistes

Studia Lulliana, *Comunicació*, *Taula* i *Cuadernos de la Facultad de Derecho* són quatre revistes ben distintes, però coincidents en la satisfacció que suposa el servei crític a la raó il·lustrada.

Studia Lulliana té el triple mèrit de consolidar la ruptura del model neoescolàstic d'investigació medievalista, d'afirmar

l'anàlisi filosòfica del pensament lul·lià i de desvelar la científicitat del nucli logicoartístic de la filosofia lul·liana.

Fins ben entrat el segle XX els estudis del pensament medieval estaven regits pels postulats teòrics de la neoescolàstica, en els quals predominava l'anàlisi de la teologia de Tomàs d'Aquino, de Bonaventura i de Duns Scot. Aqueixa visió, parcial i incompleta, oblidava els aspectes extrateològics i els pensadors que expressaren les seves idees al marge de la universitat i dels programes dels ordes mendicants. L'impuls de la Maioricensis Schola Lullistica i del Raimundus Lullus Institut de Freiburg no solament supera l'esquema neoescolàstic de mostrar un Llull en funció de sant Tomàs o del pensament franciscà, cosa que succeïa encara en la investigació de ben entrat el segle XX, sinó que també ha configurat la peculiaritat i la modernitat del pensament de Llull.

Tot i que ja en el segle XIX Joan Maura va parlar per primera vegada de «filosofia del beat Ramon Llull», la revolució filosòfica del lul·lisme es consolida el 1977, quan els estudis de B. S. Jorgensen («Individuation and individuationsprinzip im schriftum Raymund Lulls»), de W.W. Artus («Esse and the autor of the "Liber contemplationis in Deum"») i de H. Merle («Dignitas: Signification philosophique et theologique de ce terme chez Lulle et ses predeceseur medievaux») a *Studia Lulliana* plantegen seriosament la dimensió de la filosofia lul·liana. En aquest mateix any Antoni Bonner, aclarint el problema de la cronologia de les obres de Llull, i Jordi Gayà, definint l'ambient científic de Montpeller com a clau per comprendre la formació filosòfica de Llull, aporten nous elements per definir la peculiaritat del pensament lul·lià dins el context medieval.

Els pensadors mallorquins de *Studia Lulliana*, sens dubte la revista mallorquina de pensament més internacional, concentren l'atenció a desvelar la semàntica de l'Art i la seva dimensió combinatòria respecte de la lògica moderna (A. Bonner) i a descobrir «cert aire de familiaritat» amb el pensament de Scoto Eriúgena, de l'informe Olivi i de sant Bonaventura, com també la seva projecció en els escrits de diversos pensadors dels segles XV i XVI (J. Gayà). L'art apareix així en Llull com un conjunt de «nuclis conceptuals» que remetent immediatament al seu valor objectiu, mentre que en els lul·listes dels segles esmentats l'esquema realista de Llull adquireix un aspecte subjectiu que es guia més aviat pels processos del subjecte cognoscent. Això demostra que el pensament lul·lià no es tanca dins si mateix, sinó que evoluciona en funció del context filosòfic de cada època.

La revista *Taula*, tot i estar oberta a la participació d'autors espanyols i estrangers, és fonamentalment l'òrgan d'expressió de la darrera generació mallorquina de professors de filosofia, formats tots ells a la UIB i agrupats en l'Associació Filosòfica de les Illes Balears. Excepte algunes referències al pensament clàssic, a la filosofia espanyola i al pensament mallorquí, la revista segueix tres grans línies de pensament.

En primer lloc, la tendència anglosaxona, tant en la seva dimensió epistemològica com en el seu vessant eticopolític. De Hume fins a Rawls, passant per Hobbes, Peirce, Mead i Dworkin, d'una banda, i, de l'altra, amb els anglovienesos Popper, Wittgenstein i Paul Feyerabend. Temes sobre l'Estat, la identitat personal, la justícia, la societat tecnocràtica o sobre la crítica del coneixement, el positivisme i l'anarquisme epistemològic hi

són ben presents i analitzats; en definitiva, la polèmica entre el positivisme i l'antipositivisme eticojurídic i epistemològic.

El segon corrent és el que, partint de Hegel i passant per Feuerbach, Marx, Nietzsche i Heidegger, desemboca a l'escola sociològica de Frankfurt, amb Marcuse, Benjamin, Adorno i Habermas. Les qüestions hegelianes sobre el bé i el dret, sobre la dinàmica de l'esperit, sobre el sentiment moral; els problemes nietzscheans respecte del jo, de la religió, com també el concepte heideggerià de la veritat desvetllament i la crítica al pensar històric i naturalista en Feuerbach omplen bastants pàgines de la revista. A partir d'aquí el tema de l'actualitat de la teoria crítica dels frankfurtians es fa insistent a través de l'anàlisi de conceptes com els de domini, fantasmagoria, expressió estètica, reconciliació, sociologia cultural i dialèctica dels principis de plaer i de realitat.

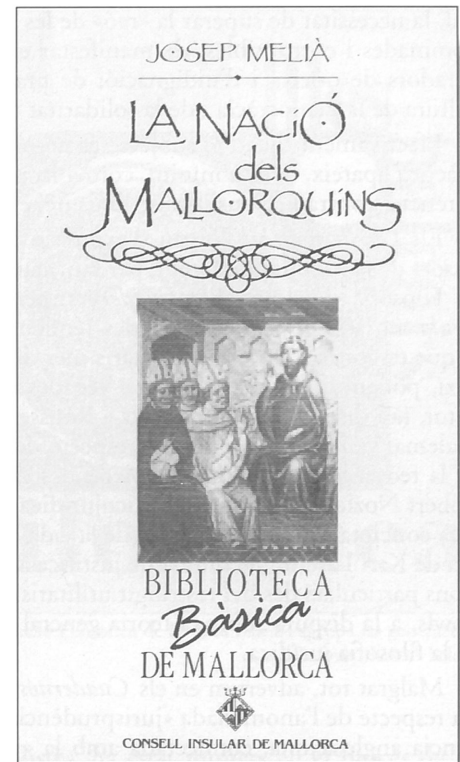
Per últim, hi trobam també, encara que en menor escala, aquella orientació que, d'una banda, lliga Rousseau amb Montaigne en la línia que alguns autors han anomenant «la lliçió de Montaigne» i, de l'altra, a través de H. Lefebvre, recupera la tradició francesa del jove Marx.

Tot i la participació esporàdica d'alguns professors de la UIB, *Comunicació* és la revista dels professors del CETEM, els escrits dels quals desenvolupen una analítica crítica de la societat capitalista tardana i de les seves implicacions filosòfica, antropològica, religiosa i ètica, seguint les petjades de Hegel i Habermas, amb petites referències als «joves filòsofs» francesos i a la filosofia espanyola actual de la religió.

Hom ha dit que la societat capitalista actual implica una certa contradicció interna, com és la del «progrés decadent». L'avançada situació científicotècnica facilita, d'una banda, l'estabilitat del sistema social a partir de la valoració privada del capital i de la legitimitat de les relacions de domini i, de l'altra, introdueix fortes deficiències antropològiques, ètiques i religioses, que provoquen una «consciència de malestar». Sempre des d'una perspectiva eclesial, els professors de filosofia del CETEM revisen els conceptes capitalisme tardà i modernitat, neoliberalisme i ciutadania, raó instrumental i antihumanisme, societat de risc i societat desmoralitzada i, més concretament, la validesa de la idea d'una Europa unida. La crítica dels conceptes citats els porta, dins la línia filosòfica abans esmentada, a cercar algunes solucions teoricopràctiques.

A l'àmbit de la filosofia interessa, primerament, substituir l'antic paradigma de la relació subjecte solitari i objecte-en-el-món per un model en el qual la relació de comunicació i acció entre els subjectes aportin una entesa mútua (G. Muntaner). Cal superar i substituir la «raó instrumental», massa elitista, per una «raó poètica», sensible, imaginativa, religiosa, que, tenint en compte l'home sencer, faciliti la unitat de tot el poble, «les elits il·lustrades i el poble senzill-cordial» (G. Amengual). Aquest canvi de paradigma comporta una revisió antropològica en vista a recuperar la concepció de la modernitat, no tant com a tradició axiològica de la consciència i del ciutadà lliure i igualitari, sinó com a projecte de comunicació entre homes solidaris.

Els canvis abans esmentats incideixen clarament sobre la qüestió religiosa i la dimensió ètica de la societat capitalista. G. Muntaner i, sobretot, G. Amengual demostren una gran preocupació per la religió en la societat de canvi. És evident que el capitalisme tardà, dominat per l'economia i la tecnològica,

La nació dels mallorquins és un compromís seriós amb el nacionalisme insular

ciència, ha desplaçat la religió a un nivell residual. Surajit Sinha ja va demostrar l'any 1966 (*Religion in an Affluent Society*) a partir d'un estudi antropològic de camp, cosa que ja havia insinuat Max Weber des d'una postura més teòrica, que la religió en les societats opulentes tendeix a adquirir una dimensió ètica o, com diu l'autor, a cercar l'ajuda divina per construir moralitat i caràcter per tal d'enfrontar els problemes actuals. Això no obstant, la religió segueix preocupant, sobretot des del punt de vista de les seves manifestacions particulars, el capitalisme tardà. Amengual, després de definir la noció de poble com a unitat política, cultural i institucional, planteja, des d'una lectura hegeliana, el projecte d'una «religió popular», mediació entre il·lustració i romanticisme, entre teoria i pràctica, elits i masses.

Aqueix enfocament porta els professors del CETEM a orientar el tema en vista a la societat cristiana concreta. En aquest sentit estudien els difícils problemes de la unitat d'Europa, per exemple, o de l'ètica al servei de l'economia. Les arrels cristianes d'Europa afavoreixen el camí cap a la maduresa del seu esperit, cosa solament possible si hom «aprèn a viure en (dins, entre) el conflicte i el diàleg» (B. Bennàssar). Jordi Gayà —el més teòleg dels professors de filosofia del CETEM— és més radical, ja que indica que l'advocació d'una Europa cristiana per tradició «no és creïble si no pren postura sobre fets injustos com que l'Europa cristiana ha estat i és com el lloc privilegiat que viu de l'explotació d'altres parts del món».

Eixa consciència de privilegi injust fa possible establir nous referents ètics, com són el reconeixement de la negativitat d'una moral sense obligacions ni sancions i, a partir d'a-

quí, la necessitat de superar la «raó» de les persones submises, dominades i corruptibles; de manifestar els sentiments regeneradors de queixa i d'indignació; de practicar i afavorir la cultura de la democràcia i de la solidaritat (B. Bennassar).

Efectivament, quan el subjecte és negat en la teoria, en la pràctica apareix, com a mínim, com a irresponsabilitat, incoherència, contradiccions, neohedonisme, etc.

Els *Cuadernos* són l'òrgan d'expressió científica dels professors de la Facultat de Dret i, per tant, també dels professors de Filosofia del Dret. Els *Cuadernos*, però, a diferència de *Taula*, no segueixen determinades tendències d'investigació, ja que es concentren en comentaris més dispersos i puntuals. Així, podem llegir-hi estudis, i a vegades fets per un mateix autor, tan dispersos com els referits a Rousseau, als annals francoalemanys i als drets humans respecte de Marx, a la crítica de la teoria lockeana de la propietat des de la perspectiva de Robert Nozick, a la dimensió eticodirigida de la situació jurídica concreta dins l'ordenament de la vida comunitària en l'obra de Karl Larenz, al context de justificació pràctica de les accions particulars des del restringit utilitarisme regular de John Rawls, a la disputa sobre la teoria general del dret en funció de la filosofia jurídica.

Malgrat tot, advertim en els *Cuadernos* una certa insistència respecte de l'anomenada «jurisprudència analítica» de tendència anglosaxona, connectada amb la «jurisprudència dels conceptes» d'arrels alemanyes. Des d'aquesta perspectiva s'intenta comprendre l'estructura formal del dret, per la qual cosa s'analitza com a sistema de regles dins una «tòpica» com a tècnica per resoldre problemes concrets. Això no és obstacle, com insistia el Ihering de la segona etapa, per justificar un estudi del dret des de l'anàlisi del llenguatge jurídic amb connexió amb una axiomàtica realista i pragmàtica.

4.2. A la recerca de la nostra identitat

Reclamava Román Piña Homs el 1997 la necessitat d'un nacionalisme obert i integrador per a les Illes i afirmava que, més enllà de les postures partidistes dels partits polítics, «hom havia de comptar amb els escrits de Josep Melià, Trias Mercant o Gregori Mir, que, des d'una perspectiva teòrica, oferien un plantejament molt més objectiu».

Josep Melià reformula la teoria nacionalista en reeditar l'assaig *Els mallorquins* (1965) sota el títol *La nació del mallorquins* (1990), tot i que les variacions introduïdes en el text siguin mínimes. La tesi que sustenta és concisa i clara. Hi ha «el fet nacional illenc» i, davant aqueix fet, la nació dels mallorquins és poca cosa més que la «consciència nacional» diferencial.

Quin és, però, el suport d'eixa consciència?

La resposta exigeix a Melià una rigorosa hermenèutica de la història de Mallorca i dels seus protagonistes. La mirada històrica configura el fet nacional illenc com el resultat d'un mestissatge secular, de la lluita de la pagesia per construir una nació, de la tensió entre l'autonomia política o la inserció dins la confederació catalanoaragonesa i de la tendència comercial nord-africana i italiana, de l'enrunament de les institucions tradicionals i la transformació de la consciència de poble en un sentiment localista, la dialèctica moderna entre una economia favorable i la quasi empena de progrés.

Els protagonistes d'aqueixa història —la pagesia, el clergat, l'aristocràcia, la menestralia, la burgesia— han viscut conflictives relacions. Mallorca ha estat, segons Melià, «un poble dividit»; una dialèctica d'enfrontaments, en la qual, d'una banda, hi havia la pagesia i, de l'altra, segons les èpoques, els binomis noblesa-clergat o burgesia-administració estatal.

El procés de consolidació de la comunitat mallorquina rural, doncs, en l'antagonisme entre la ruralitat de la Part Forana i la civilitat de la ciutat, entenen per civilitat o bé el poder i els privilegis de l'aristocràcia o bé el capital de la burgesia. La història nacional de Mallorca —i eixa és una afirmació important i específica per part de Melià—, en comptes de ser l'hostilitat contra un poder exterior, ha estat la lluita contra els poders i les institucions opressores de la pagesia. Una pagesia que Melià considera —com ho feien els compiladors folk del segle XIX— el bessó dels sentiments patriòtics i l'essència de la unitat de poble.

L'objectiu del centralisme borbònic, en anul·lar la representació del regne com a encarnació de la seva personalitat, fou esborrar la tensió bipolar entre noblesa parasitària i uns pagesos i menestrals revengistes. La burgesia, sense empena econòmica i mancada d'autonomia com a classe social, a diferència de la catalana, que estimulava el regionalisme i el sentiment de catalanitat, no va superar el colonialisme cultural i «no pogué anar més enllà dels negocis familiars ni envestir grans empreses societàries que transcendissin la claustra de les seves possibilitats».

El resultat final ha estat la manca de «model de país» i la necessitat de viure de la conjuntura. Això ha afavorit un «pensament burocratitzat» i una societat victimista i conformista. En el fons, però, hi alena una lluita històrica per l'autonomia, que cal aprofundir. Melià no nega la idea de països catalans, però la «germanor catalana», vista l'hermenèutica anterior, no impedeix la sobirania de cada poble. Ni catalans ni mallorquins —conclou Melià— no pretenen desdibuixar l'especial nissaga que, si bé d'una banda ens agermana, de l'altra ens manté diferenciats i inconfusibles.

Gregori Mir centra la reflexió sobre la modernitat. I la modernitat mallorquina és «la lluita que molts mallorquins dugueren a terme per fer possible la creació d'una societat moderna a les Illes a partir de les seves pròpies realitats culturals i històriques [...]. La modernitat significa tensió [envers] del procés de presa de consciència nacional»; un canvi en la «recomposició de les hegemònies econòmiques, socials i culturals». En definitiva, conclou Mir, «la Modernitat a Mallorca coincideix, possibilita, reclama l'autogovern, l'autonomia», sempre en funció del que anomena «eixos d'integració nacional»; és a dir, la reconstrucció cultural, econòmica i política dels països catalans.

Les idees esmentades despenen en *El mallorquinisme polític (1840-1936)*, una antologia del pensament mallorquinista, i es consoliden en els assaigs *Literatura i societat* (1970) i *Els mallorquins i la modernitat* (1981).

Cal reconèixer la tradició autonòmica de la confederació catalanoaragonesa i la unió popular existent entre els països catalans abans de la Guerra de Successió. Però, cal adonar-se també que en aqueixa època es posaren les bases teòriques i pràctiques de les nacionalitats modernes, que conduïren les burgesies a identificar la nació amb l'Estat. El procés d'inte-

gració de l'Estat va discórrer paral·lelament al procés de desintegració dels països catalans, bé per la ineficàcia dels aparells estatals, bé per la pugna col·lectiva entre els nostres països. Com a reacció, va ser possible la Renaixença i l'aparició de la consciència nacionalista; un procés d'acostament recíproc, que la guerra del 36 va obstruir.

En el procés d'acostament l'eix cultural és el més efectiu. L'eix econòmic, en canvi, no és integrador, perquè els grups econòmics de Mallorca i del Principat tenen interessos diferents. Tanmateix Mir vol acostar Mallorca i Catalunya i parla d'«interessos complementaris» entre ambdós països i d'una «tradició econòmica» mallorquina dominada per «l'economia del Principat». L'eix polític és el més feble, a causa de l'interencionisme estatal, cosa que provocà a l'illa una reacció anticatalana per part dels grups dirigents i tradicionals, que veien protegits els propis interessos per l'Estat.

La manca d'una autèntica renaixença política i d'una burgesia dinàmica i transformadora deixaren Mallorca al marge de les grans commocions socials i sotrats econòmics del segle XIX. El mallorquinisme restà concentrat en un mallorquinisme de minories intel·lectuals, ja que les relacions econòmiques —escriu Mir— es reduïren a «un intercanvi comercial» i les relacions polítiques «tingueren poca importància, o nul·la».

Sebastià Trias Mercant defuig l'hermenèutica històrica i enfoca el tema de la identitat insular des d'una anàlítica filòsofocantropològica esbrinada en dos temps:

En primer lloc, contesta les objeccions de la crítica contra l'«Antropologia de les Autonomies». Aqueixa crítica considera que tal antropologia es troba segrestada per «una ideologia gremial contradictòria», perquè subordina la científicitat antropologicohistòrica a plantejaments polítics i, en reivindicar les respectives tradicions i senyes d'identitat regionals, provoca dificultats epistemològiques insalvables (E. Rozón, *Antropologia y antropologías*, 1991). Aqueixa crítica desconeix —afirma Trias («Introducció» a l'*Antropologia de la cuina mallorquina*, 1993)— que l'antropologia de les autonomies no és en cap cas una simple «especulació regionalista», sinó un discurs basat en la diversitat antropològica innegable, en el criteri de la pluralitat cultural incontestable i en el moviment de la filosofia vers una ciència de l'home, exigit pel coneixement de les seves diversitats. En definitiva, una antropologia construïda sobre la pluralitat d'enfocaments i interpretacions teòriques que en el fons són el reflex del pluralisme inherent a la diversitat d'estratègies adaptatives i configuracions simbòliques.

Acceptada la pluralitat d'interpretacions, Trias reflexiona sobre la interinsularitat (*La etnicidad balear como problema*, 1995 i *La diferencia entre los pueblos*, 1996) i rebutja tant els intents globalitzadors i uniformistes exteriors (espanyolisme i pancatalanisme) com la defensa d'una insularitat excloent.

Gerardo Bolado (*Identidad cultural y diálogo intergeneracional en la última filosofía española*, 1997) resumeix així la tesi de Trias: «El grup de professors autodidactes de postguerra és aperturista, i té la seva sensibilitat dividida entre la unitat de la cultura espanyola i el procés de regionalització, amb el qual inequívocament simpatitzen [...]. El professor Trias Mercant, que s'ha interessat en diferents articles per les antro-

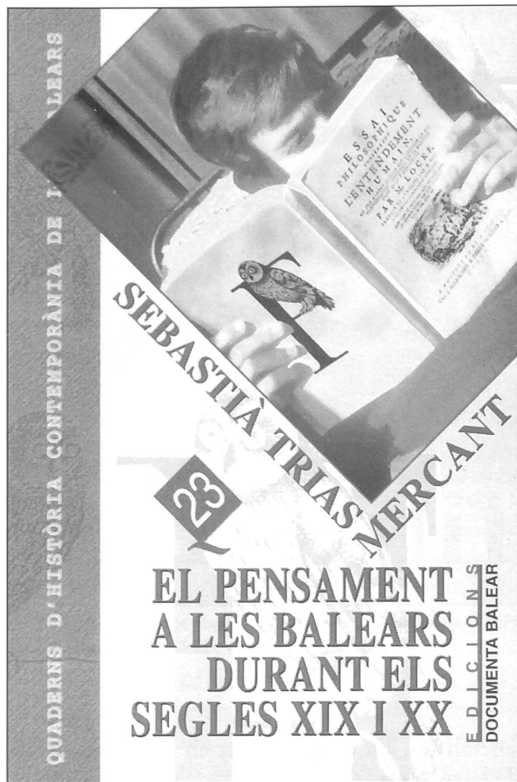
L'Associació Filosòfica de les Illes Balears agrupa les generacions dels joves filòsofs balears

pologies diferencialistes, ha estat immers en el procés de regionalització de la cultura».

«La seva posició diferencialista el porta, no solament a rebutjar per identitari l'humanisme clàssic, sinó també l'Antropologia estructural, pel seu projecte d'unificar el discurs dispers de les ciències humanes sota la unitat estructural imposada pel model lingüístic estructural, que relega el pluralisme de les literatures regionals. Rebutja qualsevol etnocentrisme, tant el que mira els altres pobles com a reflex de diferències jerarquitzades i des del centre de la pròpia identitat cultural, com el que considera la identitat cultural tan extremadament única, que la converteix en una diferència radical, que nega a la resta els drets a la diferència.»

«Contra aqueix discurs diferencialista promou el diferir, la lluita per diferir, la diferenciació que allibera la diferència d'identificacions amb identitats excèntriques, per diferenciar-se en la seva pròpia identitat, en el seu propi temps i espai, en la seva pròpia qualitat de l'esponani i autèntic, del que succeeix de manera immediata. Per a Trias el que diferencia i identifica és l'autòcton, la llengua pròpia, les adhesions primordials, la sensibilitat del poble, el sentiment de destí comú.»

«Aqueixes consideracions es pensen en relació a la situació sociocultural de les Balears». Es tracta de negar qualsevol colonialisme que, com que afavoreix un desenvolupament insular en funció d'interessos exteriors, facilita, mitificant-los, aspectes accidentals de la cultura insular com a sublimació anestèsica de les consciències col·laboracionistes. Es tracta de negar també el purisme folklorista i l'etnohistoricisme, els quals, d'una manera o de l'altra, redueixen la dinamicitat de la cultura a una tradició normativa fossilitzada. El diferencialisme solidari, en canvi, cerca l'equilibri entre les identifications primordials d'intrinsularitat i l'ordre civil interinsular com a resultat d'un pactisme polític de profundes arrels històriques.

El segle XX balear es tanca amb aqueix balanç del pensament balear contemporani

4.3. La història de les idees i el reconeixement de la identitat

Julián Marías ha escrit recentment que l'ús destructiu de la història, en els últims decennis del segle XX, ha pres la forma dels nacionalismes, perquè aquests, en compte de recórrer a la història com a argument, més aviat se serveixen d'una història inventada i jamai ocorreguda, que serveix d'interpretació (*ABC*, agost de 2000).

No pensa així, en canvi, François Châtelet a la *Histoire des ideologies* (1978) quan diu que la història de les idees és sempre una visió del món, en la qual és implícit no sols el coneixement, sinó també els principis ètics, les representacions globals, els discursos mítics i filosòfics, com també les institucions que els sostenen i els enunciats que aqueixes posen en joc. Per tal motiu, la història del pensament d'un país és un sistema que té com a meta regular, en el si de la col·lectivitat, del poble, les relacions que els individus mantenen amb els seus, amb la resta, amb la natura, amb el propi imaginari i amb els seus símbols. La història de les idees descobreix els eixos característics entorn dels quals una cultura intenta afirmar la seva identitat i reconèixer-se en el laberint dels desitjos i de la paraula col·lectius.

L'any 1978 Joan Mas va encetar el tema de la historicitat del pensament com a testimoni d'identitat sociocultural (*El pensament demòcrata. Tensions ideològiques a Mallorca entorn del Bienni progressista*); però fou Sebastià Trias, quan va publicar el 1985 la *Història del pensament a Mallorca*, qui va «reves-

tir de "otra" intenció la història de la cultura mallorquina» (M. Dolç: *La Vanguardia*, abril 1986); és a dir, la intenció de condicionar els moviments superficials que acompanyen la vida de la nostra societat a les concepcions profundes que la constitueixen i l'animen. Afirmar, en aquesta línia, Antonio Heredia (1986) referint-se al llibre de Trias Mercant: «*Los viejos nacionalistas, interesados en defender la existencia de una cultura filosófica propia, definieron las características que dicha cultura debería tener. Acaso eso no era otra cosa que poner la carreta delante de los bueyes. Cabía investigar antes la genealogía de las ideas que se han dado en Mallorca y constatar la presencia de un patrimonio especulativo. Sólo después es lícito y viable la pregunta por la existencia de un pensamiento mallorquín*», en el sentit ampli abans esmentat.

Calia i cal encara que aqueixa visió general es concreti, precisant aspectes i matisos. En són un bon exemple els estudis de M. Ferrer Flórez (*Socialismo y utopia en Mallorca. Jeroni Bibiloni (1802-1876)*, 1996, i *Corrientes políticas y actitudes religiosas en Mallorca durante el siglo XIX*, 1995), de G. Mora (*Els orígens del capitalisme a Mallorca: pensament econòmic i progressos materials (1771-1895)*, 1995), de Damià Pons (*Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles (1886-1905)*), entre d'altres. ■

Sebastià Trias Mercant

NOTA BIBLIOGRÀFICA

Per tal d'ampliar les idees esmentades anteriorment es pot consultar la bibliografia citada en el text.

Restaurant SA FONDA

ESPECIALITATS

CABRIT DE MUNTANYA - PORCELLA
ARRÒS BRUT - PAELLA

Tel. 971 51 70 22 • LLUC

El segle de la gran transformació sociolingüística

S'ha acabat el segle XX i, lògicament, de diferents angles i en diferents dominis se'n fan els corresponents balanços. El segle XX ha estat un període de canvis intensos i enormes en tots els ordres (la vida en el segle XVI era més o menys igual que en el segle XVII o que en el segle XVIII, però entre el començament i el final del XX hi ha un abisme). Són canvis deguts principalment al progrés de la ciència i de la tecnologia, els quals han desencadenat l'aparició de noves maneres de viure, de treballar, d'aprendre o de relacionar-nos. Però en el nostre país, una societat dependent i mancada d'autocentrament, hi ha hagut, a més, uns altres canvis, també espectaculars, associats a les anomalies acabades d'esmentar. Les transformacions en l'ordre sociolingüístic en són una part essencial. En aquest article farem unes pinzellades —no gaire més es pot fer en l'espai disponible— de les vicissituds que ha viscut la societat mallorquina pel que fa als usos lingüístics. Tot i que ens centram en l'illa de Mallorca, d'acord amb l'encàrrec rebut, la majoria de coses aquí exposades poden ben bé aplicar-se al conjunt de la comunitat nacional.

LA PLÀCIDA DIGLÒSSIA

En despertar el segle XX la societat mallorquina posseïx un ordre sociolingüístic d'una considerable simplicitat: una societat bàsicament monolingüe amb una classe dirigent diglòssica. En aquell tombant de segle, el 80 o 85 per cent de la població no havia estat objecte de cap mena d'escolarització. El català era per a aquella gent l'únic instrument de comunicació, de fet l'única llengua necessària per a la comunicació oral, car era la llengua parlada per tothom, exceptuant, si de cas, un petit nombre de funcionaris forasters de la capital.

El sector dirigent, format per la classe aristocràtica i ociosa tradicional i per una burgesia tan limitada com el procés de transformació social que estava experimentant la societat mallorquina, havia abraçat amb entusiasme l'espanyol com a llengua de cultura i de progrés i com la llengua lligada a l'Estat en fase de modernització sorgit de l'ocupació borbònica i del Decret de Nova Planta.

L'educació moderna a Mallorca, nascuda de la política il·lustrada de Carles III i de la Societat Econòmica d'Amics del País, mai no va concebre altra llengua que l'espanyol com a instrument de formació dels mallorquins. Els establiments d'educació

Cartell d'una campanya de normalització lingüística en l'àmbit del comerç

on es formà l'elit dirigent illenca, tant els laics com els de l'Església, tant els impulsats per la burgesia o els sectors progressistes com els impulsats pels estrats més conservadors, tant la Universitat, l'Institut Balear o l'Escola Normal com altres centres meritòrics, havien estat els instruments de conformació de la ideologia diglòssica, essencial en el pensament d'aquella elit dirigent.

En particular, la nefasta noblesa mallorquina, la més innoble —en general— de la gent que hi ha hagut en aquesta terra, trobà en l'espanyol el signe apropiat per a diferenciar-se de la resta de la societat, que aquella menyspreava. La noblesa mallorquina no va renegar del català com a llengua familiar i

La Roqueta

SETMANARI MALLORQUÍ

SORTIRA A ROTLO, PER LOS PRESENTS, CADA DISSABTE

<p>PREUS DE SUSCRIPCIÓ Tres mesos... 0'75 pessetes Número atrasat... 0'10 A n'els suscriptors de La Almudaina, tres mesos 0'50 pessetes.</p>	<p>TERCERA ÈPOCA Any VII Núm. 267 Palma 27 de Maig de 1899</p>	<p>Cada número, net y esportat 5 cèntims Administració: Conquistador, 30</p>
--	---	---

Capçalera de la revista *La Roqueta*, redactada en cataà dialectal. (Arxiu Lluc)

col·loquial, com tampoc no ho ha fet mai cap altra classe social, parlant en general. El català ha estat fins a la immigració la llengua col·loquial de tots els grups socials de l'illa, pobres i senyors. Allò que va diferenciar durant molt de temps els segons dels primers, però, va ser la possessió i l'ús, al costat del vernacle casolà, de l'espanyol com a llengua de cultura i d'estatus social. El problema per als botifarres va ser que els qui pretenien ocupar el seu lloc tampoc no posaven en dubte que només amb la llengua dels pobres no podien anar enlloc.

El català era, doncs, l'única llengua de la immensa majoria de la població i l'espanyol un distintiu d'una minoria privilegiada, especialment de la capital. Com a tal llengua d'elit, l'espanyol no era sols l'única llengua escrita —casos marginals a part—, sinó la llengua oral dels usos més formals de la vida capitalina. Encara que avui pot sorprendre, en aquelles dates la norma era parlar espanyol en els plens de l'Ajuntament de Palma o en els de la Diputació, a les conferències dels cenacles erudits, per descomptat en el teatre, i en els sermons més solemnes. Parlar espanyol feia senyor.

Aquesta era la situació que el pas del segle XX havia de capgirar radicalment. I això ocorreria amb dos canvis de naturalesa diametralment oposada: d'una banda, aquella llengua rural, casolana i pròpia de gent desposseïda aniria esdevenint progressivament un idioma lligat a la cultura, ja a partir del començament de segle; i, durant la segona meitat, l'espanyol emprendreia una cursa, al final vertiginosa, per l'ocupació de la col·loquialitat i la interacció més neutra. El final de segle no s'assembla en res al començament, i d'aquells esquemes apuntats, el monolingüisme català i la diglòssia tranquil·la, no en resta més que el record o algunes relíquies.

DE DIALECTE PROVINCIAL A LLENGUA DE CULTURA

Durant el segle XX s'opera la lenta reconversió del català en una llengua de cultura. Els esquitxos de la Renaixença no van tenir a la centúria anterior la més mínima incidència en el panorama provincial i espanyolitzador que caracteritzava Mallorca. Al segle XIX només hi ha una poesia arcaïtzant (o popular) per a passatemps d'un cenacle de poetes i una rudimentària prosa dialectal absolutament allunyada de tot esquema d'unitat de la llengua i a les antípodes de qualsevol idea de comunicació normalitzada (del *Diari de Buja* fins a *La Ignorància*, *La Roqueta*, els *Aigoforts*, alguns textos de Lluís Salvador o les primeres rondalles d'Alcover). Al segle XX, en canvi, s'edifica a Mallorca, en connexió amb el Principat, una llengua literària que podia servir de base a un estàndard modern, adequat a les exigències d'un projecte de normalització

lingüística. Al nostre segle s'ha realitzat una elevada fixació de la llengua que va de la codificació de Fabra a la intensa activitat terminològica actual o la recerca de models de llengua sectorials per part d'una àmplia xarxa de lingüistes i professionals de la llengua. Una activitat que, tot i que no ha produït encara l'estàndard desitjable, elimina per als projectes de consolidació de l'ús de la llengua qualsevol obstacle insalvable relacionat amb l'estructura lingüística.

Durant el segle XX es recupera la consciència de la unitat de l'idioma, els fonaments de la qual van ser posats anteriorment per personatges com Marian Aguiló o Tomàs Forteza. Juntament amb la consciència d'aquesta unitat hi ha la utilització del nom unitari de la llengua —designada amb noms locals de feia uns quants segles i denigrada per la intel·lectualitat vuitcentesca amb el nom de *dialecte provincial*—, fet en un principi molt limitat a cercles restringits però que esdevindrà un fet sociològic durant el darrer quart de segle. Les maniobres desestabilitzadores i distractores sobre el nom i la unitat de la llengua, tan vigents en les èpoques de manca d'ús públic d'aquesta, són fets inviàbles per sempre més a partir del moment en què el contacte de la població amb la llengua formal fa absurd anar contra l'evidència.

En el segle XX el món de la cultura estableix una relació normal amb les terres catalanes continentals, i els illencs tenen un pes significatiu en el conjunt de la cultura catalana. A principi de segle Alcover presideix la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i emprèn la tasca del diccionari, després l'Escola Mallorquina esdevé un dels referents importants de la literatura catalana, a l'hora que s'establien unes connexions lògiques entre els moviments regionalistes o nacionalistes de l'illa i del Principat. Al final del segle els catalans de les dues bandes de la mar discutim afers professionals en llistes de correu electrònic, compartim els mateixos espais televisius, gaudim dels concerts de grups musicals d'aquí i d'allà, i els infants miren els dibuixos animats a uns canals de televisió que ells no saben si són o no a l'altra banda de la mar. El català és avui una llengua de cultura. Però...

DICTADURES I DEMOCRÀCIES

Fins al 1936 els diversos canvis de règim polític no van tenir a Mallorca, i a les altres illes, les conseqüències lingüístiques que tingueren al Principat. Durant la monarquia alfonsina el moviment de represa cultural és un fenomen minoritari, aïllat del gruix de la societat, que anava passant del monolingüisme al bilingüisme diglòssic. La dictadura de Primo de Rivera tenia en el seu programa la repressió de la llengua catalana en les seves manifestacions públiques i com a llengua de cultura, però la realitat és que aquí poc hi havia per reprimir. I la República, que al Principat va portar l'autonomia, l'oficialitat de la llengua i un considerable grau de normalització d'aquesta, a les illes no va produir efectes lingüístics gaire remarcables. Durant els cinc anys que durà, les institucions públiques —les de l'aparell estatal jacobí de sempre— continuaren usant l'espanyol de manera habitual, malgrat algunes excepcions que en tot cas foren exactament això. El moviment reivindicatiu de la llengua va ser només una llavor destinada a fructificar algun dia, però la insurrecció del 36 s'encarregà de calcinar el camp i la llavor.

La dictadura de Franco va mantenir el català esclafat durant quaranta anys: prohibit tot ús públic, exclòs el seu ensenyament, denigrat el seu prestigi i fomentada la confusió sobre la identitat i el nom de la llengua. Si només hagués estat això, el final de la prohibició i de l'aixafament hauria pogut donar pas fàcilment a l'edificació d'una llengua pública i normal. Però durant el franquisme es va crear el mecanisme que hauria de posar aquesta edificació en un destret de difícil solució: la introducció al país d'una massa immigratòria que, atesa la situació sociolingüística del moment, no tenia cap possibilitat d'integració; ans al contrari, seria un agent de desintegració de la comunitat lingüística catalana.

HOSTES VINGUEREN

Durant la primera meitat del segle l'illa va tenir una població catalanoparlant amb excepcions molt comptades. A partir de la dècada dels cinquanta comença a produir-se un canvi de conseqüències transcendentals i diferent de tots els canvis lingüístics anteriors: aquests havien estat canvis en els usos lingüístics; ara el canvi serà social, de composició de la societat. Breument, un canvi de societat.

Arran dels canvis socioeconòmics operats dels anys cinquanta en endavant, successives onades d'immigrants sud-panyols caigueren sobre Mallorca en un procés ininterromput fins ara. Els primers nousvinguts, si s'instal·laven sobretot a la part forana, sentien la necessitat d'integrar-se i així ho feien normalment. Però quan la immigració esdevingué un fet massiu, les coses van canviar ràpidament. Aquelles eren unes masses d'estatus social i cultural baix, però trobaren aquí un poble amb una llengua esclafada, oprimida i denigrada; i una llengua imposada prestigiosa que era precisament la seva. La immigració massiva castellano-andalusa va ser inicialment per als mallorquins un fet en certa manera traumàtic, i aquelles persones de cultura i costums tan diferents foren rebudes amb tota mena de recels i àdhuc hostilitat. Record durant la meua infantesa les bregues de veïnat entre mallorquins i forasters, acompanyades d'un aparell contundent d'invectives i impropis. Però els mallorquins, ja bilingüitzats llevat de les generacions més grans, adoptaren des del primer moment l'espanyol per a adreçar-se als immigrants, la llengua en què uns i altres es podien comunicar de manera immediata i efectiva.

L'adopció de l'espanyol per a la intercomunicació entre els dos grups lingüístics ha estat una norma sociolingüística universal, que ha romàs inalterada fins i tot quan la població d'origen immigratori ha adquirit competència passiva en la llengua catalana. Amb la seva llengua col·locada per l'Estat en una posició hegemònica, amb la llengua catalana degradada i oprimida i amb una població autòctona que no qüestionava l'espanyol com a llengua intergrupala, els immigrants i els seus descendents han estat majoritàriament un grup instal·lat en un monolingüisme estricte —no han tingut la més mínima necessitat de fer una altra cosa—, i això és una de les claus de la història que contam.

Comentari al marge, però central: després de l'etapa repressiva que correspon a l'època del franquisme, el discurs del poder ha estat l'exaltació del bilingüisme, com a ideologia i en part com a projecte. L'objectiu del sistema educatiu, explicat a la Llei de normalització lingüística, és la generalització del bilingüisme a tota la societat (que tots els alumnes en acabar

Carrer "de la Cervesa", a l'Arenal. (Foto: Miguel Massutí)

l'escolaritat obligatòria tinguin un coneixement suficient de les dues llengües; se suposa que per a emprar-les). Doncs bé, la introducció de l'ensenyament del català a tot el sistema educatiu data de 1979; tota la població insular que ha passat per l'escola primària o secundària a partir d'aquell any —tots els qui ara tenen menys de trenta-cinc anys— han estudiat català a l'escola, i molts han seguit ensenyaments en català. Però l'aprenentatge que han fet del català els membres del grup hispanoparlant no es tradueix en usos efectius de la llengua: la majoria d'aquests joves responen impassiblement en espanyol quan hom els interpel·la en català. En aquest sentit el bilingüisme, el gran puntal ideològic de l'ordre establert, és també un gran fracàs i una gran encerada.

La continuïtat de la immigració i l'acció dels matrimonis mixtos —en què la llengua familiar i la de transmissió sol ser la del monolingüe— produeix un fenomen d'expansió del grup hispanoparlant, que òbviament té per correlat la retracció del grup catalanoparlant. Aquesta massa, entre la qual hi ha la nova i pintoresca figura del monolingüe espanyol que sap parlar català (com es comprova en algunes ocasions especials), percep el català com una llengua del tot innecessària i com un instrument altament respectable però no associat a la societat mallorquina (o catalana, que pertot sol anar igual) sinó només a un sector d'aquesta societat, un sector posseïdor d'un tret cultural peculiar.

GELT MACHT FREI

Aquest panorama s'ha vist darrerament complicat per l'arribada de nous immigrants, uns procedents de països pobres que fugen de les condicions de vida miserables que els donen els seus països, i uns altres procedents de l'Europa rica, que

Mostra d'una de les campanyes de normalització lingüística

cerquen —i compren— una terra amb un clima i un paisatge per a ells privilegiats.

La nova immigració, però, és simplement un reforç de l'espanyolització, per tal com els nous pobladors s'integren al país —en la mesura que ho fan— aprenent l'única llengua que consideren necessària per a viure en aquest país: l'espanyol. El català és una llengua que troben aquí de manera inesperada i solen reaccionar —sobretot els rics— molt més negativament que els espanyols davant les mesures de foment o d'ús del català que puguin emprendre les autoritats locals.

Encara és difícil avaluar amb precisió les conseqüències lingüístiques de la nova emigració. El que és evident, per ara, és que aquesta contribueix a l'expansió dels hispanoparlants i de l'ús de l'espanyol molt més que a la difusió del multilingüisme.

I EL REMEI NO ARRIBA

En començar el segle XX la clau del problema lingüístic era el fet que l'elit dirigent menyspreava el català, que era la llengua de tota la societat. En acabar el segle és aquesta societat que —conseqüència de la història patida— no mostra gaire interès en un projecte d'ús ple de la llengua del país, no perquè la menyspreï, sinó perquè la veu poc viable o poc rendible en un entorn que es percep de cada cop més hispanòfon. Endemés, l'ús de l'espanyol ja no és un problema, després que la majoria social ha adquirit una extraordinària fluïdesa en aquesta llengua i després d'un procés d'integració psicològica en el món espanyol, fruit sobretot de l'acció dels mitjans de comunicació de masses. Aquesta situació només pot ser superada per l'acció de govern, però a ningú no li passa per alt que aquesta acció de govern l'hauran de dur a terme uns dirigents que surten d'aquesta mateixa societat.

Condicció per a salvar el català de la residualització és la integració de la massa hispanoparlant ara en expansió; és a dir, bilingüitzant-la i creant en ella hàbits d'ús oral i escrit del ca-

talà. I això només és possible convertint el català en la llengua hegemònica de l'ensenyament, dels mitjans de comunicació i del món sociolaboral i socioeconòmic, els àmbits que afecten en major mesura la vida diària dels ciutadans. Només creant la necessitat d'ús del català hi haurà aquest ús. Sols quan el català sigui necessari per a integrar-se al teixit laboral i quan la manca de la llengua impliqui exclusió social es produirà la integració lingüística necessària.

La qüestió és que la realització d'aquestes transformacions implica una intervenció política d'envergadura i reclama un poder i un marc per a exercir-lo que la nostra societat no té. Les competències de les institucions de govern de les Illes Balears, encara que s'usassin al màxim, no poden operar els canvis assenyalats com a necessaris. Però la cosa no acaba aquí: l'actual govern autonòmic tampoc no està disposat a dur a terme tota la política lingüística possible dins el marge de les seves competències. Primer perquè la ideologia lingüística del sector majoritari d'aquest govern és la ideologia bilingüista i no intervencionista, que traspasa d'una manera enormement simplista la responsabilitat del futur de la llengua a la voluntat dels seus usuaris. I, a més, perquè està altament pendent del vot hispanoparlant. Mal que dolgui, continuem sense la política lingüística que ha de canviar les coses, tot i que, evidentment, no diré que igual que abans. La Direcció General de Política Lingüística treballa intensament i amb ganes dins l'espai en què li ha tocat jugar, i ja hi ha algunes fites assolides o a punt d'assolir remarcables. Tanmateix, un projecte de normalització d'una llengua nacional va molt més enllà de les accions de dinamització lingüística que puguin dur a terme un organisme com l'esmentat, amb una capacitat operativa certament limitada. Programa de ràdio més o programa de ràdio menys, film en català més o film en català menys, el carro de la llengua continua enfangat fins al fusell i la substitució lingüística i cultural d'aquest país sembla que fa la seva via.

La nova centúria comença amb un enigma profund per a la llengua que ha definit la identitat dels illencs en els darrers vuit segles: serem —seran— capaços d'entendre els mecanismes profunds de la nostra pròpia experiència sociolingüística, i serem —seran— capaços de posar en funcionament el tractament adequat i aconseguir les condicions polítiques necessàries per a fer-ho? Allò que és més que obvi és que si no ho fan els illencs, no ho farà ningú altre. Què dirà el balanç lingüístic que algú farà en acabar el 2100? ■

Gabriel Bibiloni

Bar Restaurant

CA S'AMITGER

ESPECIALITAT EN MENJARS MALLORQUINS

07315 LLUC (Mallorca)

Tel. 971 51 70 46

Un segle de literatura a les Balears

1. EL CANVI DE SEGLE

Cap al 1890 un grup d'escriptors nascuts als voltants de la meitat del segle XIX substitueix la generació que havia impulsat la Renaixença. No es tracta d'un simple canvi generacional, sinó d'un eixamplament dels objectius i dels horitzons de la nostra literatura. Amb ells, no sols s'aferma l'esperit de recobriment de la llengua i de la literatura catalanes, sinó que també s'assoleix una producció de qualitat i exportable, que posa les bases del que seran les nostres lletres pràcticament durant la primera meitat del segle. Els autors de la cruïlla del XIX amb el XX connecten la literatura catalana amb els diversos corrents literaris europeus del moment, tot assumint modes que ja feia temps que havien triomfat a Europa, i constitueixen una autèntica Èdat de Plata. Per això, les generacions següents pensaran que la seva obra és impossible de superar.

El grup modernista, al capdavant del qual se situa Miquel dels Sants Oliver, amb un ideari regeneracionista, assaja de transformar la nostra societat en un moment social i polític força complex. Encara que el seu regeneracionisme i el seu nacionalisme no trobin suport en una societat provinciana i ensofida; el seu missatge impregna els àmbits culturals més elevats. Per tal d'estendre el seu pensament, entre 1898 i 1905 publiquen diverses revistes i setmanaris (*Nova Palma*, *La Roqueta*, *Figaro*, *La Veu de Mallorca*, *La Ciudad*, etc.) i, sobretot, s'aglutinen entorn del diari *La Almudaina*, que aleshores és dirigit per Miquel dels Sants Oliver. Tanmateix, el grup es desarticula entre 1904 i 1906, quan alguns dels seus membres deixen l'illa.

Però també una bona part dels nostres intel·lectuals, tot continuant la línia classicitzant de Josep Lluís Pons i Gallarza, refusa molts dels elements estètics i ideològics modernistes. Per a ells, el Modernisme és un moviment revolucionari, anàrquic, contrari a l'esperit mediterrani i català. Les transformacions que els modernistes proposen entren en contradicció amb l'alta extracció social i amb les creences ideològiques i religioses de molts d'aquests autors. Ara bé, sense assumir un programa de modernització global de la cultura catalana, aquests escriptors renovaran la literatura mallorquina. També incorporaran els corrents més importants de la segona meitat del XIX a tot Europa i superaran el jocfloralisme de la Renai-

Miquel dels Sants Oliver. (Foto: Arxiu Lluç)

xença. Així, Miquel Costa i Llobera, Joan Alcover, Miquel dels Sants Oliver i Gabriel Alomar escriuen una poesia que segueix les tendències franceses i italianes del XIX. Amb l'assimilació del romanticisme de Lamartine i de Víctor Hugo, del simbolisme de Baudelaire, del parnassianisme de Leconte de Lisle i de l'adaptació dels metres llatins de Carducci, Costa i Llobera "crema" les diferents etapes per les quals hauria d'haver passat la nostra poesia fins arribar a un nou classicisme (*Horacianes*, 1906), que coincideix amb el que els joves noucentistes demanen. Contra els "excessos" del Modernisme, Costa esgrimeix els valors clàssics de l'harmonia i de l'equilibri entre forma i contingut. Igualment, Joan Alcover defensa una literatura que no es desentengui de l'humà i que permeti una plena comunicació amb el lector, per la qual cosa reivin-

Joan Alcover. (Foto: Arxiu Lluc)

dica el valor de la claredat. En canvi, Miquel dels Sants Oliver i Gabriel Alomar segueixen amb més fidelitat els principals corrents estètics de la fi de segle (parnassianisme, simbolisme, decadentisme, etc.). A *Poesies* (1910), d'Oliver, s'hi detecta la influència de Leconte de Lisle, Hérédia, Baudelaire, Rubén Darío, etc.; mentre que a *La columna de foc* (1911), d'Alomar, l'ornamentació modernista (flors, cabelleres, jardins, etc.) i el formalisme classicitzant de Carducci són força evidents.

També la prosa va experimentar una gran transformació durant el canvi de segle. Miquel dels Sants Oliver, Joan Rosselló de Son Forteza, Mn. Antoni M. Alcover i Salvador Galmés donen un gran impuls a la prosa narrativa en català. Davant la diglòssia practicada per la Renaixença, que reservava la prosa per al castellà, els autors del canvi de segle assajaren l'ús del català també en la narrativa. L'obra de Joan Rosselló de Son Forteza supera el costumisme a partir de la influència rebuda dels narradors realistes i naturalistes francesos, russos i espanyols. Tot i que conserva molts de trets costumistes, la seva narrativa, com alguns relats d'Àngel Ruiz i Pablo, gaudeix d'una intensitat dramàtica que l'acosta als millors modernistes catalans. Més a prop de la literatura popular, Mn. Antoni M. Alcover a les seves dots com a narrador uneix el seu extraordinari domini de la llengua. També a partir del costumisme, Miquel dels Sants Oliver elabora una obra narrativa que se'n distancia per l'actitud ideològica progressista i per la introducció d'una visió poètica i elegíaca. Tanmateix, l'influx del Modernisme sobretot es fa palès a la narrativa de Salvador Galmés i Sanxo, al qual el llast costumista no li impedeix aprofundir en la psicologia dels personatges. Com molts dels narradors modernistes del Principat, Galmés narra històries violentes i dramàtiques, amb un llenguatge vigorós, ambientades en una ruralia mallorquina gens idealitzada.

2. DE LA RECERCA DE LA NORMALITAT A LA GUERRA CIVIL

L'aparició de la revista *Mitjorn* (1906-07) es pot considerar el primer senyal d'identitat d'unes noves promocions d'escriptors que segueix les línies estètiques traçades per Costa i per Alcover. Tot partint de la reacció antimodernista, coincideixen amb el Noucentisme en la voluntat d'assolir la perfecció formal, el nacionalisme tradicionalista —formulat a *La Tradició Catalana*, de Torras i Bages—, la recerca de l'equilibri i de la contenció emocional, l'arbitrarisme, el distanciament emocional, la mediterraneïtat, el classicisme, etc. Això no obstant, la situació política i social de les Balears fa inviable una actuació cultural com la que aleshores té lloc al Principat, derivada de la col·laboració dels polítics amb els intel·lectuals catalanistes. Els mallorquins, en canvi, no tenen un poder polític i social nacionalista que doni suport a l'aplicació d'un programa cultural modernitzador. El grup, també denominat Escola Mallorquina —integrat per la generació de *Mitjorn* i per la denominada "generació del 1917"—, està format per intel·lectuals formats a la Barcelona noucentista, que intenten trasplantar a Mallorca les realitzacions culturals que han conegut al Principat. La seva activitat és molt intensa durant els anys vint fins a la Guerra Civil i en són una mostra publicacions com la *La Veu de Mallorca* (1917-1918), *L'Almanac de les Lletres* (1921-1936), l'Associació per la Cultura de Mallorca (1923-36) i la revista *La Nostra Terra* (1928-1936). Tanmateix, la seva actuació serà trencada amb la revolta feixista de 1936 i la Guerra Civil.

La recerca de la contenció porta aquests escriptors a excludre temes com l'amor passional o la religió entesa com a vivència íntima. Per això, el tema del paisatge —tant en la poesia com en la prosa— es converteix en el preferit, tot donant entrada als elements més quotidians i casolans de l'entorn del poeta. Tanmateix, de manera esparsa, en la poesia de l'Escola Mallorquina es poden detectar referents i preocupacions del món modern. En general, el seu paisatgisme es caracteritza per la idealització de Mallorca, que és vista com un reduït no contaminat pel progrés, sempre des d'una perspectiva classicista i idealitzada. Igualment com els noucentistes catalans, l'Escola Mallorquina intentà assimilar al català les obres mestres d'altres literatures. Els nostres autors s'esforçaren a traduir les principals obres literàries: Maria Antònia Salvà, Llorenç Ribet, Miquel Ferrà, Miquel Forteza, Guillem Colom i Bartomeu Forteza foren excel·lents traductors. En canvi, el seu conreu de la prosa, que donà alguna obra mestra com *La minyonia d'un infant orat* (1935), de Llorenç Ribet, fou molt menor i sempre dins una línia idealitzadora. Pel que fa al teatre, hi ha una continuïtat de la comèdia o sànet popular de tema còmic, que gaudeix d'un gran èxit popular. Els intel·lectuals de l'Escola Mallorquina, que gairebé no creen obres per a la nostra escena, en un principi veuen positivament aquest ressò popular del teatre regional, però aviat en discrepen per la manca de qualitat de les peces.

Tanmateix, al marge de l'Escola Mallorquina trobam altres manifestacions literàries aïllades. És el cas de Llorenç Villalonga, que amb la novel·la *Mort de Dama* (1931) fa una dura caricatura de la intel·lectualitat i de l'aristocràcia mallorquines. O del grup avantguardista (Jacob Sureda, Miquel Àngel Colomar, Joan Alomar, etc.), que sobretot produí obra en castellà. Estimulats per la vinguda de Jorge Luis Borges a

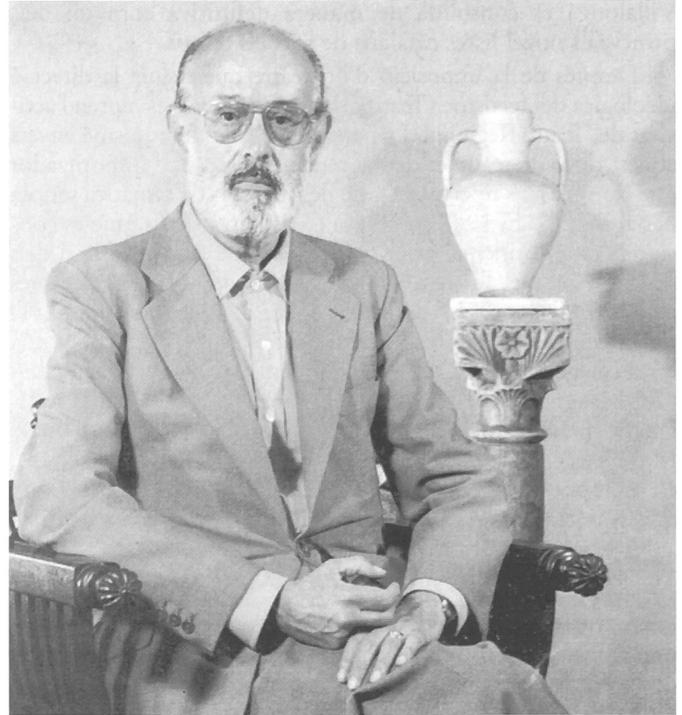
Mallorca, alguns d'aquests autors redactaren el *Manifiesto del Ultra* (1921). Tanmateix, ja als anys trenta, Bartomeu Roselló-Pòrcel assimila i reelabora elements procedents de la poesia pura, de l'avantguarda i del surrealisme en una línia de recerca de la modernitat. La seva obra poètica, que culmina al volum *Imitació del foc* (1938), és breu, però conté el germen d'una renovació formal i temàtica a què els poetes illencs no arribaran fins als anys cinquanta.

3. LA POSTGUERRA

L'esclat de la Guerra Civil (1936) i la victòria de les tropes franquistes arreu de l'Estat (1939) suposen un tall bruscat de totes les iniciatives anteriors i l'inici d'un període caracteritzat per la repressió i la persecució de la llengua i la cultura catalanes. A Mallorca tots els projectes normalitzadors d'abans de la Guerra són desarticulats des del juliol de 1936, encara que durant el conflicte bèl·lic s'editen alguns llibres en català. El franquisme impulsa un projecte polític que vol uniformitzar tot l'Estat i no deixa lloc per a les diferències ideològiques, culturals o lingüístiques. Per això s'engugen una sèrie de mesures destinades a arraconar l'ús de la llengua catalana i a imposar una cultura oficial espanyola. Aquesta política repressora és molt dura fins als anys cinquanta, quan, després del pacte amb els Estats Units i el Concordat amb el Vaticà (1953), el franquisme es veu obligat a atenuar la seva política interior.

Els anys quaranta es caracteritzen per una producció literària que ha de difondre's a través d'uns mitjans anormals, atès que la censura no permet que el català sigui usat en actes públics o edicions que impliquin prestigi o normalitat per a la cultura catalana. Així, les publicacions periòdiques, la novel·la, les traduccions d'obres estrangeres, els estudis i llibres d'investigació o les obres d'autors joves són vetats. Com a conseqüència, la literatura catalana ha de cercar altres vies alternatives: les edicions clandestines, les tertúlies (com les que tenien lloc en casa dels germans Massot o del poeta Guillem Colom), les edicions clandestines o de bibliòfil, etc. És a dir, hi ha una desarticulació del funcionament normal del circuit literari, que no permet l'arribada normal de les obres als lectors. Durant tot aquest període els escriptors de l'Escola Mallorquina mantenen viva la nostra literatura; estableixen contactes amb els escriptors del Principat i del País Valencià; continuen, tot i les circumstàncies adverses, la seva producció literària i transmeten als autors joves l'esperit de fidelitat a la llengua catalana.

Als anys cinquanta apareix una nova promoció d'escriptors que, tot i sorgir en el context de l'Escola Mallorquina, s'oposa obertament al tancament estètic i temàtic d'aquest grup. La generació dels 50, formada en la lectura de la poesia castellana de la generació del 27, defensa un llenguatge basat en la imatge i la metàfora, que permeti una major llibertat lingüística i una major creativitat. Al principi, alguns d'aquests poetes de la postguerra no estan gaire lluny de l'Escola Mallorquina. D'altres, en canvi, arriben a uns posicionaments radicalment oposats als dels seus predecessors. La publicació de l'antologia *Els poetes insulars de postguerra* (1951) és el signe de l'aparició del grup integrat per Blai Bonet, Jaume Vidal Alcover, Josep M. Llopart, Marià Villangómez, Llorenç Moyà, Miquel Gayà, Cèlia Viñas, Miquel Dolç, Bernat

Josep M. Llopart. (Foto: Arxiu Lluc)

Vidal i Tomàs, Antoni Moll Camps, etc. La generació dels anys cinquanta assajarà la publicació d'una revista literària en català, *Raixà* (1953), que serà avortada per la censura i es convertirà en una miscel·lània. Hem de subratllar també el paper dinamitzador i cohesionador del grup exercit per Francesc de B. Moll i la labor conscienciosa respecte de la llengua impulsada amb la Campanya del Diccionari (1949-1962).

Als anys seixanta el seguiment de la poesia castellana del 27 és substituït per una relativa assumpció dels principis teòrics del «realisme històric», corrent que pretén posar la literatura al servei de la denúncia social i del canvi polític. Ara bé, no es produeix una adscripció incondicional a aquest corrent, sinó que la major part dels poetes dels anys cinquanta palesen un cert distanciament en la seva adopció del realisme. El realisme històric sobretot serà assumit per alguns dels nous escriptors dels anys seixanta (Bartomeu Fiol, Miquel Bauçà, Jaume Pomar, etc.) i, en poesia, trobarà el seu bastió en la col·lecció «La Sínia».

Llorenç Villalonga i alguns dels poetes de la generació del 50 (Blai Bonet, Bernat Vidal i Tomàs, Josep M. Palau i Camps, Jaume Vidal Alcover, Llorenç Moyà, etc.) consoliden els gèneres de la novel·la i del conte. A ells cal afegir alguns escriptors més vells, com Nicolau M. Rubió i Tudurí, Joaquim Verdager, Miquel Manuel Serra-Pastor, etc. L'any 1956 es publica a Barcelona *Recull de contes balears*, que posa en relleu la migradesa de la narrativa balear d'aleshores. Llorenç Villalonga, que abans de la Guerra Civil s'havia mogut en un terreny molt proper a l'avantguardisme i havia escrit majoritàriament en castellà, a la postguerra torna a fer-ho en català. La seva obra adquireix una dimensió mítica, que troba el punt culminant a *Bearn o la sala de les nines* (1956). A partir de la publicació d'aquesta novel·la en la nostra llengua l'any 1961,

Villalonga es consolida de manera definitiva com un dels principals novel·listes catalans de tots els temps.

Després de la imposició d'un teatre que seguia la direcció ideològica del feixisme (Teatro Azul), l'any 1947 es reprèn l'activitat del Teatre Regional. La permissivitat del franquisme envers aquest tipus de teatre es deu al rerefons diglòssic i minoritzador que conté, car es reserva el teatre de qualitat i de temàtica seriosa per al castellà. El 1948 sorgeix la Companyia Artis, que es converteix en el principal grup teatral de Mallorca fins a la fi dels seixanta, quan el Teatre Regional entra en decadència. Aleshores aquest tipus de teatre, sense abandonar el tractament humorístic, integra algunes notes de crítica social, amb què recobra una certa categoria, com a les peces de Joan Mas, Martí Mayol, Antoni Mus, etc. El teatre culte, en mans d'escriptors de la postguerra (Jaume Vidal Alcover, Josep M. Palau i Camps, Llorenç Moyà, etc.) i d'algun de l'Escola Mallorquina (Guillem Colom), en molt poques ocasions arriba als escenaris mallorquins, encara que es tracti de peces pròpies d'una cultura plenament normal.

4. CRISI I FI DEL FRANQUISME

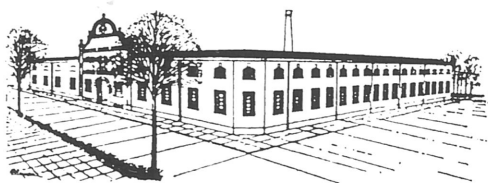
A finals dels anys seixanta i principis dels setanta es produeix un fenomen insòlit en la història literària de les Balears: per primera vegada apareix un ampli grup de narradors, la majoria dels quals ha nascut als anys quaranta. El fet està estretament imbricat amb els canvis sociològics i culturals dels anys seixanta originats pel desenvolupament econòmic, per l'aparent liberalització del franquisme (amb mesures com la Llei de premsa i impremta, 1966) i, sobretot, pel creixement de la indústria turística a les Balears, que dona lloc a una sèrie de transformacions socials i de canvis en la manera de viure i de pensar. Aquests narradors (Miquel Àngel Riera, Baltasar Porcel, Gabriel Janer Manila, Antoni Serra, Antònia Vicens, Maria Antònia Oliver, Guillem Frontera, Pau Faner, Carme Riera, Llorenç Capellà, Miquel Ferrà Martorell, Biel Mesquida, Miquel López Crespí, etc.) acaben amb el monopoli tradicional de la poesia dins les lletres mallorquines. Les seves primeres obres es caracteritzen per reflectir aquests canvis de la societat mallorquina, l'impacte social i moral que el turisme ha generat en la nostra societat, i sovint la denúncia de les injustícies de la guerra i de la postguerra. La rebel·lia, produïda pel xoc entre els ideals dels joves i el materialisme de la societat mallorquina, singularitza les novel·les d'aquests autors fins pràcticament la dècada dels vuitanta, quan la influència del Realisme Màgic reacciona contra els excessos del realisme històric.

Tot i aquest creixement espectacular de la narrativa, els anys setanta també produeixen una abundant obra poètica, que abasta tendències molt diverses: de la poesia metafòrica a l'experimentalisme, tot passant pel realisme. En general, des d'aquest moment, la nostra poesia deixa de seguir uns camins unitaris i les seves propostes estètiques es diversifiquen. L'exemple d'aquesta varietat es reflecteix als volums col·lectius, que pleguen obres dels poetes més joves (Damià Huguet, Bernat Nadal, Josep Albertí, Damià Pons, Joan Perelló, etc.) d'aquests anys, apareguts dins la primera meitat dels setanta: *Poesia 72* (1972), *Temptant l'equilibri* (1973) i *Dinar de mots al bosc de presagis* (1974). La poesia eivissenca es rellança amb la publicació de l'antologia *Poetes eivissencs* (1968) i l'aparició d'un bon nombre d'autors nous (Antoni Marí, Jean Serra, Josep Marí, Isidor Marí, etc.), fills del mestratge de Marià Vi-

llangómez. Igualment, als anys setanta i vuitanta es produeix l'entrada en escena de nous poetes menorquins (Pere Gomila, Joan F. López Casasnovas, Ponç Pons, Francesc Florit, etc.).

La mort del general Franco (1975) enceta un panorama polític que obre unes noves expectatives als nostres escriptors. El canvi polític posa fi a la censura, però també inicia un procés d'adaptació a la nova situació de normalitat. L'adveniment de la democràcia coincideix amb un moment d'una gran activitat artística i literària, en el qual surten autors nous (Antoni Vidal Ferrando, Miquel Cardell, Valentí Puig, Àngel Terron, Andreu Vidal, etc.). En la poesia del moment, dins una absoluta diversitat estètica, destaquen les propostes experimentals i textualistes. Cap a la meitat dels setanta trobam nous artistes plàstics que, juntament amb els poetes, pretenen dinamitzar la cultura de l'illa i trencar amb els estereotips culturals i ideològics establerts. En són un exemple les activitats del Taller Lluetàtic. L'any 1977 el poeta Rafel Jaume obre la llibreria Cavall Verd, dedicada exclusivament a la poesia i a l'exposició d'obres plàstiques, que es converteix en el centre de trobada d'escriptors i de pintors. Alguns escriptors, des d'unes propostes textualistes i rupturistes, que conceben l'art exclusivament com a investigació, assagen la supressió dels límits entre els diversos gèneres literaris i, fins i tot, entre les diferents arts.

A finals dels setanta proliferen nous canals de difusió com a alternativa a les revistes i col·leccions de les editorials tradicionals (Editorial Moll, Llibres Turmeda, etc.). Aquests nous mitjans, que solen tenir un caràcter efímer o fan ús de noves tecnologies, van dirigits a un públic molt concret i selectiu.

FÀBRICA D'ARTICLES DE PELL

guants

bosses

*peces de vestit
i marroquineria en general*

Gran Via de Colon

Telèfon 971 50 19 00

INCA

Les revistes i col·leccions de poesia són poc convencionals, amb tiratges molt reduïts, sobre suports estranys i elaborades de forma artesanal, com les revistes *Blanc d'Ou*, *Ravanet Verd*, *L'ombra vessada*, *Soterrani*, *El Correu de Son Coc* (1978-91), etc. En una línia de recerca de la modernitat i de la normalitat, *Latitud 39* aconsegueix arribar arreu dels Països Catalans. En el terreny de les edicions, neixen petites editorials i col·leccions no professionals, molt innovadores, que publiquen llibres difícils d'encabir en col·leccions més convencionals: Guaret, Druïda, Tafal, La Musa Decapitada, Cascall Blau, Espurnes, Pentaleu, etc. Als anys vuitanta aquestes col·leccions pràcticament desapareixen i només trobam alguna experiència semblant, com les Edicions Atàviques.

5. FI DE SEGLE

A la meitat dels anys vuitanta el panorama literari mallorquí, com tot el català, experimenta un canvi substancial: desapareixen l'experimentalisme i les propostes transgressores; es consoliden els gèneres narratius; i, fins i tot, es dona entrada a la narrativa de gènere. Amb el canvi polític i el pas dels anys, els escriptors que havien sorgit entre els anys seixanta i setanta s'adapten a la nova conjuntura. Els novel·listes deixen de banda l'actitud de rebel·lió individual contra la societat i aborden uns temes més universals, amb una major capacitat de fabulació i una recerca més acurada dels valors poètics del llenguatge. Amb l'extensió del públic lector en català, derivada de la introducció de la llengua a l'ensenyament, alguns narradors passen a conrear la narrativa de gènere, sobretot la novel·la negra (Josep M. Palau i Camps, Antoni Serra, Maria Antònia Oliver, etc.) i la narrativa infantil i juvenil (Gabriel Janer Manila, Miquel Rayó, Pere Morey, etc.). Tanmateix, l'esclat de la literatura de gènere té una durada efímera i, cap a la segona meitat dels anys noranta, experimenta una important davallada. Als anys setanta el teatre d'autor sembla perdre interès en favor del teatre concebut com a espectacle. El poc suport oficial, la manca d'una autèntica crítica, la poca relació dels autors amb les companyies i la precarietat econòmica dels grups són alguns dels símptomes de l'estat malaltís del gènere.

Els anys vuitanta i noranta són també el moment de llançament de nous escriptors (Gabriel Galmés, Maria de la Pau Janer, Miquel Bezares, Margalida Pons, Arnau Pons, Sebastià Alzamora, Antoni Xumet, Pere Joan Martorell, Manel Marí, etc.) que ja no han conegut el franquisme ni la lluita contra el Règim. Encara que entenguin la literatura de diverses maneres i persegueixin objectius diferents, aquests poetes i narradors es caracteritzen també per l'heterogeneïtat més absoluta. Els seus relats, per exemple, van des dels tòpics de la postmodernitat fins a plantejaments que recullen l'herència de la novel·la psicològica. Com a fenomen cultural dels anys noranta, cal esmentar l'aparició de diverses lectures poètiques, com les del Cafè L'Havanna, des de les quals es promou la poesia. A finals dels anys vuitanta el teatre sembla iniciar una recuperació: hi trobam grups i espais escènics nous (Cafè-Teatre Sans, Teatre del Mar, Teatre Municipal de Palma, etc.) que, juntament amb el Teatre Principal, dinamitzen els nostres escenaris.

6. CONCLUSIÓ

La situació de la literatura a les Balears està estretament relacionada amb els avatars pels quals ha passat la llengua i la

Miquel Angel Riera. (Foto: Arxiu Lluç)

cultura catalanes. La manca de consciència del nostre poble envers els seus signes d'identitat, la inexistència d'una classe dirigent identificada amb aquests valors, l'absència d'infraestructures editorials sòlides i àmplies, la persecució de la llengua durant bona part del segle per l'Estat espanyol, etc. han reduït els escriptors a una elit que, tot i ésser conscient de la necessitat de transformar la societat illenca, no pot trencar el cercle viciós en què roman tancada i resta sense connectar amb el que hauria d'ésser el públic majoritari. Per aquest motiu, la nostra literatura es mou constantment entre dos pols: l'atracció cap als temes i les formes cultes, que permeten assolir el prestigi que els prejudicis diglòssics vers el català li neguen; i la inclinació cap als temes i les formes populars i/o tradicionals que li garanteixen un cert ressò. L'escriptor balear sap que no pot prescindir del públic i de les plataformes editorials de Catalunya i del País Valencià i sempre assumeix la unitat de la llengua catalana. Però entre els escriptors de Mallorca, Menorca i Eivissa es produeix una evident manca de comunicació, que encara se subratlla més amb les dificultats de difusió de les seves obres. Tanmateix, tot i les dificultats, la literatura que les Balears han produït durant el segle XX és el resultat reeixit d'un esforç continuat que no s'ha interromput ni en els moments de persecució més ferotge. Un esforç que, en alguns casos, ha arribat als cims més alts de les lletres catalanes, amb obres i autors d'un valor plenament universal. ■

Pere Rosselló Bover

NOTA

* Aquest article és un resum del meu opuscle *Els moviments literaris a les Balears (1840-1990)* (Palma: Edicions Documenta Balear, 1997), on el lector trobarà ampliades aquestes informacions. Els noms d'autors i de llibres citats aquí només tenen un caràcter purament il·lustratiu i no suposen cap valoració qualitativa.

■ MIQUEL PAYERAS

**Dossier: EL SEGLE XX
A MALLORCA (I)**

Cent anys d'orgullosa província balear

Les Illes Balears no són un país. Ni tan sols una “nacionalitat” o comunitat històrica. Són una província. I és així senzillament perquè la voluntat dels balears no ha volgut que fos d'una altra manera. Una voluntat que, val a dir-ho, ha estat entusiastament afavorida per la incapacitat absoluta de la classe política d'ofereir quelcom de diferent que fos mínimament creïble i assumible per la societat.

Les Balears no són, políticament, un “país” o una “comunitat històrica” perquè no ho han volgut ser. Així ha estat durant tot el segle XX i res no fa pensar que això pugui canviar en un futur més o menys pròxim. Per a l'existència d'un país es necessita la voluntat dels seus ciutadans. La teoria segons la qual un “país” existeix al marge de la voluntat dels seus ciutadans, per raons d'identitat permanents al llarg del temps, és això: una teoria. Com qualsevol altra. Cert. Però cap demòcrata no la defensa. Enlloc. És una teoria pròpia de les ideologies antidemocràtiques que sotmeten la llibertat individual a la nació. L'argumentació que en aquest treball es fa, lògicament, parteix de l'essència democràtica que un país no és més que la suma de les voluntats individuals dels seus ciutadans. I perquè existeixi tal voluntat, es requereix una classe política que sigui capaç de canalitzar la sensibilitat dels ciutadans i d'ofereir-los al mateix temps una alternativa clara i creïble, en aquest sentit. Mai, a les Balears, no hi ha hagut ni una cosa ni l'altra.

A les Balears no s'han aconseguit mai uns mínims de comú acord entre la majoria de la població i els seus representants polítics, ni entre aquests darrers tan sols, quant a la definició de l'essència d'autogovern. Per tant, si després de més de cent anys, i amb algunes conjuntures molt favorables, no s'ha aconseguit, no pareix gaire raonable pensar que en conjuntures bastant manco favorables (com les que s'intueixen per als primers anys, o decennis del segle XXI), es pugui canviar el que ha estat la tònica general del segle XX. Tot i que, cal repetir-ho, per a un demòcrata res no és inamovible: tot depèn de la voluntat del ciutadans.

No és la mateixa, la situació, a les tres regions espanyoles capdavanteres quant a capacitat d'autogovern: Catalunya, País Basc i Galícia. Aquesta, i per comparació, és per ventura la més important caracterització política del segle XX a les Ba-

Diada Autònoma del 29 d'octubre de 1997.
(Foto: Arxiu *Diario de Mallorca*)

lears: la manca d'una especificitat política al llarg de la centúria. Dit en altres paraules, les Balears són quelcom molt semblant, políticament, a qualsevol altra regió espanyola, i a pesar dels discursos en sentit contrari, poc o gens tenen a veure amb realitats polítiques d'ampli autogovern, com les tres regions i/o nacionalitats abans esmentades.

***

Quan a les acaballes del segle XIX, fruit de la guerra de Cuba i la hispanonord-americana, la crisi econòmica cavalcava per moltes terres hispàniques, a Catalunya (per emprar la referència comparativa més clara i acostada) el regionalisme esdevingué una possibilitat de resposta política davant la crisi econòmica i, intrínsecament, una crida cap a l'autogovern que acabà germinant. Era una motivació econòmica, cert, però amb un aprofitament polític evident que era, a més, acompanyat de tot un entorn ideològic i cultural que li donava suport, i tenia un medi social (els ciutadans) del

qual sorgia, s'alimentava i al qual, a la vegada, servia. Tot plegat, les condicions bàsiques per a l'existència d'un país modern. Amb aquests antecedents essencials, vertaderes llavors, a poc a poc l'avantguarda del país, la política, el catalanisme, anà configurant el que seria finalment la seva caracterització fonamental: l'obtenció de l'Estatut d'Autonomia durant la II República.

A les Balears, en contrast, ja a final del segle XIX les tímidas crides (des de *La Almudaina*) d'una minoria, de la molt minoritària burgesia il·lustrada, en favor d'unir esforços a les reivindicacions econòmiques de la burgesia catalana, o de trobar un camí propi semblant, no trobaren resposta entre la classe política i empresarial economicofinancera. Els encara més minoritaris entorns culturoideològics de caràcter regionalista sovint mai no trobaren una clara connexió amb la realitat balear i, d'altra banda, sempre tengueren la dura oposició ideològica dels qui veien en l'exemple català una molt inconvenient contaminació. La conclusió més pietosa és que la minoria il·lustrada regionalista no tenia una societat que l'acompanyàs. Era la utòpica pretensió de crear un país... sense país. Així, mentre que a Catalunya durant la República aquelles llavors sembrades tres dècades abans (o més) germinaren finalment, a les Balears, a pesar dels esforços i a causa de múltiples factors, no va ser possible aconseguir la redacció i l'aprovació d'un estatut d'autonomia republicà. Per ventura il·lustra perfectament la inexistència del país i, per tant, el lògic fracàs de les propostes estatutàries, el que analitzava Alexandre Jaume (i no era l'únic). Jaume, diputat socialista per les Balears durant la República, no gens sospitós d'antiautonomisme, considerava que si bé per a Catalunya i el País Basc era necessari i imprescindible tenir institucions de fort autogovern perquè eren una nació diferent de la castellanespanyola, en el cas de les Balears no eren desitjables, primer perquè no es disposava de les caracteritzacions ni de les ànsies socials de ser una nació i, segon, tampoc no era tàcticament convenient, ni tan sols per als qui (com ell) es consideraven autonomistes, perquè una possible autonomia no seria sinó una eina més perquè la reacció, la dreta, pogués incrementar el seu ja hegemònic i ofegador poder per a, paradoxalment, encara desvirtuar més les mínimes esperances d'autogovern.

Amb la dictadura de Franco, fruit de la victòria de les forces nacionals, se silencià el debat minoritari sobre qüestions teòriques relacionades amb l'autogovern. A les acaballes de la dictadura revifà el debat. Un minoritari sector impulsà unes teories que eren mimètiques del cas català, el qual bevia d'una rica tradició mentre que a les Balears els pous eren ben secs. Dit en altres paraules: l'emmirallament catalanista d'aquesta minoria no els deixà veure que la realitat balear no els acompanyava. El maximalisme era la característica fonamental d'aquesta actuació civicoculturopolítica. No existien condicions bàsiques per al desenvolupament, amb unes mínimes garanties de concreció real, de teories d'autogovern polític, però així i tot aquesta minoria actuava com si existissin. Ni tan sols, significativament, aquestes minories nacionalistes foren capaces de convertir els seus corrents ideològics en realitats orgàniques fins al 1976. Així, a principi d'aquell any va aparèixer el Partit Socialista de les Illes i, més tard, Unió Autonomista, com les dues concre-

Ramiro Pérez i Jeroni Albertí durant la campanya electoral d'UCD

cions polítiques nacionalistes, quan ja existien de molt abans el PCE, el PSOE, el PSP i d'altres forces, algunes certament amb una presència purament testimonial i/o nominal, que formaven el que se'n deia l'oportunitat democràtica. De fet, la resposta orgànica del nacionalisme va ser tan tardana que només s'avançà uns mesos als primers intents d'organitzar una força de múltiple base social de dreta moderna, el que fou UCD. Encara més espectacularment: la primera proposta articulada, seriosa, escrita i oferida al conjunt de les forces polítiques opositores per discutir un avantprojecte d'estatut d'autonomia no va sorgir del camp nacionalista, sinó del comunisme (Avantprojecte del PCE, octubre de 1976), la qual cosa és tot un símptoma de la feblesa ideològica, política i intel·lectual del nacionalisme d'aleshores.

Tot i aquesta evident feblesa del nacionalisme orgànic, les dues sigles existents mai no es reconegueren com a febles a si mateixes i sí, en canvi, una a l'altra; i, en paral·lel a aquesta negació mútua i conjunta de la realitat, mai no volgueren posar-se d'acord adduint sempre raons de conjuntura política, amb la qual cosa objectivament s'afebliren individualment i, alhora, s'allunyà el conjunt del nacionalisme de la possibilitat de tenir una incidència real, social i política, decisiva, quant a l'articulació politicoinstitucional de l'autogovern. La impossibilitat d'un acord entre els dos partits dugué a la desaparició d'un (UA, 1978) i a la transformació total de l'altre (de PSI a PSM, 1977), que quedà molt aflebit per la fuga de bona part dels seus valors cap al PSOE.

Si l'acord no era possible entre els nacionalistes, encara manco ho va ser entre el nacionalisme i el no nacionalisme sobre uns hipotètics mínims que poguessin ésser acceptats per tothom per definir, quant a autogovern, les Balears (com sí que va ser possible, per exemple, a Catalunya). D'aquesta manera la inexistència del mínim acord esdevingué una pèrdua de temps irrecuperable que actuà en contra de l'hipotètic autogovern balear de manera determinant, el qual acabà per diluir-se dins el procés general de descentralització fruit de la Constitució (1978).

L'exemple més paradigmàtic de la incapacitat de la classe política de la transició ens el dona l'any 1976. Va ser

Una manifestació amb militants del PSM cap als anys 1977-78

quan el Govern reformista, a Madrid, intentà que les Balears es convertissin en un laboratori polític per preparar el terreny al que més tard s'ha conegut com el "café per a tothom". Si les Balears haguessin tengut Estatut el 1976, fos quin fos el seu sostre d'autogovern (necessàriament, per òbvies raons, molt baix) haurien disposat d'una referència preconstitucional que, després, hauria pogut ser una carta en el joc de la negociació, si és que els representants polítics (sorgits de les primeres eleccions democràtiques, 1977) haguessin volgut emprar-la. Com a comparació, els nacionalistes, i no nacionalistes, d'altres regions (Catalunya altre cop, el País Basc...) que sí que aconseguiren representació a les Corts el 1977, invocaren els precedents preconstitucionals (en el seu cas els estatuts republicans i els governs a l'exili) com a font historicopolítica de legitimació del seu autogovern. A les Balears es va menysprear l'oportunitat de tenir-ne una, de font legitimitzadora preconstitucional. L'únic polític que ho tenia clar, això, era Josep Melià i Pericàs, però mai no va ser capaç de convèncer no només els no nacionalistes, sinó ni tan sols els nacionalistes.

Aquell experiment de regionalització preconstitucional (que Miguel Herrero va exposar en un article publicat el 17 de gener de 1976 al *Diario de Mallorca* significativament titulat «El Estatuto Balear») que pretenien els reformistes de Madrid era senzill. Per evitar el recurs del nacionalisme català i basc als greuges històrics de "Madrid", que posà fi als seus estatuts, res millor que inventar un mecanisme de regionalització que, en paraules de Manuel Fraga (1976), aleshores ministre d'Afers Interiors, fos la primera passa d'una descentralització general, per al futur, per a tot Espanya. Una descentralització que s'iniciaria a les Balears amb un estatut d'autonomia que permetés (paraules d'Herrero) demostrar a través d'aquest estatut l'existència d'una voluntat política del govern central de regionalitzar, seguint el model balear, tot Espanya, de forma que fos possible superar «*fijaciones fetichistas*» o «*respetos reverenciales*» envers els estatuts republicans com el català i el basc. Una via, en fi, que a través de l'estatut d'autonomia per a les Balears sig-

nificaria un exemple per a totes les futures regions descentralitzades «*que sirva para autogobernarse políticamente [...] sin menoscabo de las competencias propias del Estado*» (això ho deia l'eivissenc Abel Matutes al *Diario de Ibiza*, el 1976). Doncs bé, aquelles pretensions regionalitzadores de les Balears no meresqueren mai l'atenció de ningú excepte de Josep Melià. D'alguna manera es pot concloure que el nacionalisme catalanista illenc mai no s'atreu a considerar una possibilitat d'autogovern propi, al marge del català, i optà per unir un futur i hipotètic autogovern balear al també futur i hipotètic autogovern català. Tanta solidaritat teòrica, val a dir-ho, no va tenir correspondència de la classe política democràtica catalana que, com és lògic, va seguir el seu camí sense atendre cap ni una de les fabulacions polítiques conjuntes del catalanisme illenc.

La desídia envers la realitat política era tanta que podria ser fàcilment, i adequadament, definida com pur autisme sociopolític. Tant és així que quan, també el 1976, el Col·legi d'Advocats de les Balears intentà dur endavant un gran debat social i polític sobre la necessitat de l'autogovern, i fins i tot creà una comissió per mirar de redactar un esborrany d'avantprojecte d'estatut (que cal emmarcar dins les ofertes de regionalització de Madrid) ni tan sols així, dic, s'aconseguí atreure l'atenció de tots els grups polítics en general, ni del nacionalisme en particular. Els intents autonomistes del Col·legi d'Advocats, com tots els altres, morí de pura i simple inanició.

Amb aquesta feblesa, que potser és la més important característica de la classe política balear i que es manté inalterada durant tot el segle XX, les Balears passen de poder ser una possible autonomia preconstitucional el 1976 a ser de les darreres autonomies constitucionals al final del procés autonòmic (1983), més de tres anys més tard que les anomenades constitucionalment "nacionalitats".

El "procés autonòmic" (1976-1983) va ser una vertadera farsa. El qui fou president de l'Assemblea de Parlamentaris (diputats i senadors elegits el 1977) i, també, de l'ens preautonòmic, el Consell General Interinsular, Jeroni Albertí (UCD), ho explicà (1978) amb una sinceritat reveladora, quan Madrid atorgà la preautonomia: «Nosaltres demanàvem, i a Madrid decidien el que ens volien donar». Més dades. El 1995 el qui fou secretari general del PSOE-Balear, Joan March (1990-95), explicava en una entrevista (al col·leccionable *Memòria Viva*, Grup Serra, 1995-96) que a pesar que durant la segona fase del procés (1978-1983) tots els partits de les Balears volien accedir a l'autonomia per la "via ràpida", que significava més sostre competencial (l'article 151 de la Constitució), la direcció del seu partit, després de l'intent de cop d'Estat del tinent coronel de la Guàrdia Civil Antonio Tejero (1981), els obligà a renunciar-hi. Cosa que feren, cert és, a través d'un congrés extraordinari. En el cas d'UCD no es molestaren a dissimular. El mateix Jeroni Albertí ha reconegut en diverses entrevistes que ell se n'assabentà, del canvi de via, mentre s'afaitava, un dia que ho sentí per la ràdio, sense que la direcció nacional de seu partit donàs ni tan sols l'oportunitat de salvar la cara, com feren els socialistes, amb un congrés extraordinari que oficialitzàs la renúncia.

Durant tot aquest procés final, el nacionalisme, després de la desfeta de final dels setanta, va ser orgànicament representat en exclusiva pel PSM (de Mallorca i Menorca), però amb una incidència social i política tan escassa que mai no pogué determinar res, i només va poder condicionar, molt relativament, alguns aspectes (com la inclusió a l'Estatut de la referència explícita a la llengua), no tant per la seva força política com per la mobilització cultural nacionalista (del PSM, però no només) que, sobre això, aconseguí la coincidència de les elits dirigents dels partits no nacionalistes (tant del PSOE com d'UCD) que no eren hostils al reconeixement del català com a "llengua pròpia", juntament amb el castellà, de les Balears.

En resum. La realitat política que volgueren els ciutadans i els polítics balears per a la seva comunitat va ser i és la mateixa, si fa no fa, que tengueren, i tenen, les altres comunitats que accediren a l'autogovern per la via de l'article 143 de la Constitució. L'anomenada "via lenta" i que ha esdevingut la del sostre de competències més baix.

Entre 1983 i la fi del segle i del mil·lenni, res d'essencial no ha canviat. Els partits no nacionalistes han governat (la dreta entre 1983-1999 i a partir d'aquell any i fins al moment de redactar aquest treball, novembre 2000, l'esquerra aliada amb el nacionalisme i l'ecologisme) igual que els nacionalistes. Això és, adaptant-se al que existeix, sense tenir cap ni una intenció de refer o canviar res de les estructures o sostres polítics d'autogovern. Tots, sense excepció, han governat i governen a l'estil de l'antiga Diputació: *gestionant* el que hi ha. Només, de tant en tant, el nacionalisme fa alguna crida, més folklòrica que altra cosa, a reformes impossibles de l'Estatut, amb alguna pintoresca reivindicació de l'autodeterminació inclosa o, encara amb més al·lucinació política, reclamant directament la independència de les Balears. No són, aquestes preses de posició, gaire diferents al que ha caracteritzat el nacionalisme illenc d'ençà de la dictadura: demanar la *lluna* i ser incapaç d'obtenir allò que sí que és a abast seu. Sobre això, cap altre exemple més clar que el fet que tots els partits nacionalistes balears (PSMallorca, Unió Mallorquina, PSMenorca i ERC) diuen defensar sostres competencials que van des d'un mínim de concert econò-

mic a un màxim de pura i dura independència però, a la pràctica i en el millor dels casos, han de cogestionar institucions insulars o regionals sotmeses a una legislació d'autogovern mínim que es decideix a Madrid, i són del tot incapaces de fer una coalició conjunta per obtenir representació en el Parlament nacional i intentar canviar així aquesta legislació marc que, diuen, els ofega. El nacionalisme avui, com fa un segle, com fa vint anys, com sempre, demostra la seva impotència.

***

En fi. Si haguéssim de concloure d'alguna manera, crec que res millor que recordar una concreta, contundent i inapel·lable lliçó de democràcia amb relació a les aspiracions nacionals diferents de la castellanoespanyola. La donà a les Balears el 1978 el president de la Generalitat de Catalunya Josep Tarradellas en una visita a Palma. Explicà el dirigent polític que per saber si una regió vol ser una nació, no serveix de res anar a cercar excuses d'identitat, ni raons de llengua diferent de la castellana. Que només fa falta fixar-se en la voluntat dels seus polítics, que és sempre reflex del que volen els seus ciutadans. Que si una regió amb aspiracions nacionals existeix, ho demostra votant a les eleccions generalsnacionals enviant al Congrés de Madrid, on hi ha el veritable poder per convertir la regió en nació, diputats que vulguin canviar el model.

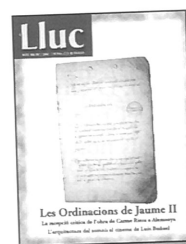
A les Balears, per ventura de forma inconscient, els polítics s'avançaren uns anys al que demostrarien els ciutadans en la primera oportunitat que tengueren, i que han seguit demostrant una vegada i una altra en totes i cadascuna de les convocatòries electorals: que les Balears són una província no gaire diferent de qualsevol altra, i a *anys llum polítics* del que són, per exemple, Catalunya o el País Basc. Amb la diferència i semblança al mateix temps que la classe política d'aquells països s'ha guanyat el que tenen, i la de la província de les Balears, també. ■

Miquel Payeras
 Novembre de 2000

LLUC

ANY 2000

- **Gran Jubileu 2000**
 Número monogràfic
- **Les Ordinacions de Jaume II**
 La recepció crítica de l'obra de Carme Riera a Alemanya
 L'arquitectura del comni: el cinema de Luis Buñuel
- **Les sales de cinema de Palma**
 Aproximació a la ideologia política de Llorenç Villalonga
 Folkmedicina de les causticacions oculars

■ DOMINGO JIMÉNEZ RIUTORD

Dossier: EL SEGLE XX
A MALLORCA (I)

L'exèrcit a Mallorca en el segle XX

El contingut del nostre títol surt de molt de l'espai disponible, perquè la història de l'exèrcit aquí i la de l'illa estan superposades. I no poden oblidar-se els segles en què Mallorca va estar en primera línia, exposada a corsaris, pirates i altres perills. La necessitat de defensar-se és la causa d'una gran compenetració entre l'element civil i el castrense, perquè, en cas de necessitat, "tothom era militar". No és motiu d'estranyesa que, a començament del segle XX, els militars estiguessin molt ben considerats en la nostra societat, encara que a final de segle aquesta perspectiva queda una mica desdibuixada per determinades tendències.

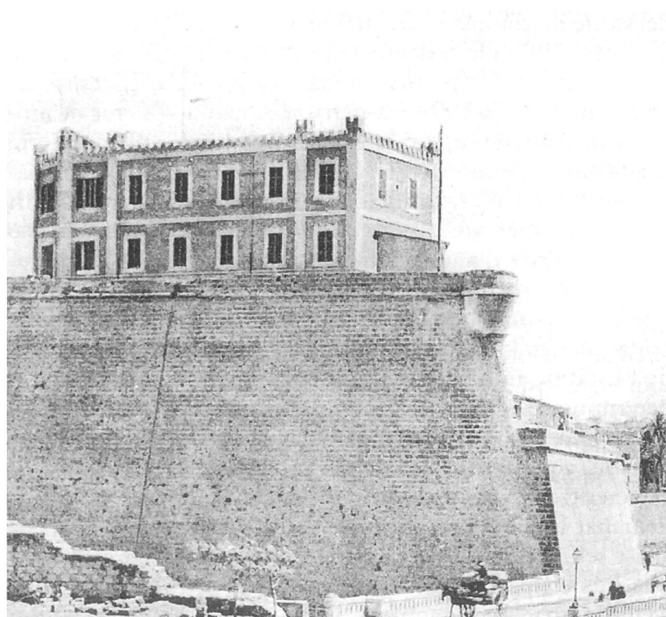
PRIMER QUART DE SEGLE

Comença amb una certa desmoralització pel desastre del 98, que, per contra, va servir d'estímul. I així com l'Armada planifica refer la seva esquadra, a Mallorca els forts reben un gran impuls. El 1916 estaven artillades les bateries Alfons XIII, Enderrocats, Torre d'en Pau, Sant Carles, Illetes, Bellver i la Bonanova, endemés dels baluards. Pel que fa a la infanteria, hi havia dos regiments —Palma i Inca— que, devers els anys vint, constituïen una brigada. Ho esmentam perquè no n'hi hagué d'altra, potser per causa de la creació, en els anys quaranta, de la Prefectura de Tropes de Mallorca. D'altra banda, el 1904 vingueren reforços a causa de la guerra rusojaponesa i d'unes certes apetències estrangeres.

No podem ometre l'enderrocament de les murades de Palma, que des de sempre pertanyen al ram militar i que provocà més d'una fregada amb l'Ajuntament. Com a fites hi ha la llei de 1895, que n'autoritzava l'enderrocament, el començament d'aquest esbucament en el front terrestre el 1902, el de la porta de Santa Margalida (1912), del baluard d'en Moranta (1918) i el del Sirjar (1930). D'altra banda, l'Ajuntament provà d'aconseguir esbucar les del front marítim, amb uns estires-i-amolles que duraren fins als nostres dies. A hores d'ara, només li queda obtenir el baluard del Príncep, sobre el qual hi ha conversacions, perquè la resta s'entregà en diferents porcions.

En aquest període mereixen esmentar-se:

– La Llei del servei militar obligatori de 1912, que, amb tots els seus defectes i la qüestió dels soldats de quota, va ésser considerada un gran èxit polític i social. Gairebé un segle des-

A dalt del baluard de Santa Creu, el quarter d'Artilleria de Sant Pere.
(Foto: Arxiu Andreu Muntaner Darder)

prés tenim el reclutament voluntari, cosa que demostra com poden canviar les coses.

– La Primera Guerra Mundial, que, al marge de l'enfrontament dialèctic entre germanòfils i aliadòfils, va obligar a adoptar precaucions i a fer grans maniobres, com les de 1915. D'altra banda, l'activitat de submarins alemanys i la por que poguessin usar Cabrera portaren a l'expropiació militar de la dita illa. L'any 2000, després d'un llarg plet dels hereus del propietari perquè se'ls retornàs, la cosa encara està enlaire. Més encara, en esdevenir Cabrera parc natural, es planteja una situació especial.

– La Guerra del Marroc és un denominador comú en aquest període, amb els seus punts culminants: la campanya de Melilla (1910), el desastre d'Anual (1921) i el desembarcament d'Alhucemas (1925). I va influir en la nostra guarnició, ja que molts dels comandaments varen ésser-hi o, fins i tot, hi moriren; hi ha abundoses fotografies a les revistes d'aleshores. També hi hagué

unitats expedicionàries: el 1921, dues bateries d'artilleria a Ceuta i Melilla, i també un batalló d'infanteria, com a reserva, a Cartagena; el 1924, els tres batallons de Palma, d'Inca i de Maó.

LA REPÚBLICA

Les modificacions que va aportar a partir de 1931 afectaren l'exèrcit amb una profunda reorganització. Desapareix el regiment d'Inca, mentre que el d'artilleria esdevé Grup Mixt, entre altres canvis. Se suprimeixen les capitànies, després de segles d'existència, i són substituïdes per Divisions Orgàniques, mentre que la de les Balears passa a Comandància Militar. S'obliden les patrones religioses, s'institueix el "Dia de l'Exèrcit", desapareix el grau de tinent general i s'ordena que, en els fulls de servei dels comandaments, hi figuri el seu acatament a la República. Sense oblidar l'anomenada Llei Azafra, que facilitava el pas a retir o reserva.

Com a detalls, recordem que dos batallons de metralladores varen venir com a reforços —l'un a Mallorca i l'altre a Menorca— per causa de la tensió deguda a la guerra italoabissínia. També són destacables els treballs d'artillament i el pla de defensa de Mallorca, impulsats pel general Franco, que en fou comandant militar. No podem deixar de banda tampoc els esdeveniments d'Astúries i de Catalunya d'octubre de 1934.

El general Franco està relacionat amb la Llei de costes i fronteres de 1933 i amb el seu reglament (1934), que completava tot allò relatiu a zones polèmiques, que sempre n'hi ha hagudes, amb la limitació de superfície que podien adquirir els estrangers en certs indrets i municipis. Això encara perdura als nostres dies, i és una qüestió d'actualitat per causa de la preocupació que hi ha a Mallorca per la creença que els alemanys hi compren massa terres. Havent estat fixada la superfície per persona en 2.000 m², la Unió Europea ha establert que els seus membres no tinguin limitació de cap casta; vet-ne aquí els resultats.

LA GUERRA CIVIL

És prou sabut que el 19 de juliol de 1936, el comandant militar de les Balears, el general Goded, va declarar l'estat de guerra, que partí a Barcelona, on va morir, i també que el coronel que va assumir accidentalment el comandament de les tropes illenques hagué d'enfrontar-se amb un caramull de problemes, agreujats per l'aïllament de Mallorca.

Cal destacar el desembarcament republicà a la zona de Portocristo, el dia 16 d'agost, amb una absoluta superioritat naval i aèria, amb bombardeigs d'hidros sobre Palma i la resta de Mallorca, amb la pèrdua prèvia de Formentera, d'Eivissa i de Cabrera —a Menorca l'Alçament havia fracassat. S'organitzaren columnes, la lluita s'acarnissa, són creades cinc agrupacions, a principi de setembre es fa càrrec del comandament el tinent coronel Luis García Ruiz, que impulsa les operacions. La nit del 3 de setembre reembarquen els expedicionaris. S'ha d'insistir en el fet que la superioritat aèria aconseguida pels nacionals, amb uns aparells duits de fora, fou decisiva per al final del desembarcament.

Després, Mallorca esdevé una plataforma de suport per a la guerra. Com a base aèria —amb suport exterior—, va servir per atacar el Llevant peninsular i per controlar l'espai marítim. Com a base naval, quan es va crear l'Esquadra de bloqueig de la Mediterrània, que acomplí eficaçment la seva missió. Com a base militar, donant suport amb material, amb

MALLORCA
CAMPAMENTO EN LA EXPLANADA DE SANTA CATALINA
Biblioteca Escribar. P. de Cort 12. —Palma de Mallorca

Campament militar a la Feixina. (Foto: Arxiu Andreu Muntaner Darder)

armament, amb personal i amb unitats militars, que partiren a la Península. De fet, el regiment d'infanteria núm. 36 va arribar a organitzar vint batallons, cinc dels quals anaren al front; d'altra banda, es va crear un altre regiment a Inca. El regiment d'artilleria va enviar dues bateries expedicionàries i un grup de muntanya. Totes aquestes unitats partiren amb els quadres de comandament. Mallorca esdevingué un immens campament militar.

Recordem la majoria d'edat de l'aviació, que durant la República només era una Direcció General i que es transforma en un exèrcit independent. També és destacable l'impuls de l'automobilisme, com pertoca a les necessitats modernes. Més d'una persona recordarà la requisita de vehicles, tan necessàries i freqüents en tots dos bàndols.

I ja que escrivim per a la revista *Lluc*, s'ha de dir que les necessitats d'oficials i de suboficials varen obligar a formar-los urgentment. Per això, s'obrí l'Acadèmia militar d'alferes provisionals de Lluc, de març a desembre de 1937, com podia llegir-se a la placa del 25è aniversari, traslladada els anys vuitanta al museu del castell de Sant Carles.

LA SEGONA GUERRA MUNDIAL

Esclatà l'agost de 1939, en el pitjor moment per a nosaltres, teníem el país desfet. Quan començàvem a desmobilitzar les tropes, haguérem de fer marxa enrere, crear noves unitats, fer plans de defensa i desplegar tropes, com a conseqüència d'una neutralitat vigilant, això complicat per una gran escassetat de tot tipus.

El 1940 es restableix la Capitania General de les Balears. La majoria dels cossos són desdoblatats o reforçats, i se'n creen d'altres de tipus tàctic. Mereix ésser citat l'esforç d'artillament, amb l'objectiu de batre amb bateries fixes tota la costa susceptible de desembarcaments. El 1944 hi havia un regiment de costa amb trenta-tres bateries, un altre de campanya i un grup aeri independent.

D'altra banda, la defensa de les platges va fer construir un seguit de nius de metralladores, coneguts com la "línia Tamarit". Tampoc no foren oblidades les carreteres del circuit "estratègic".¹

FINS ALS ANYS VUITANTA

Acabat el conflicte, ve la pau... amb el fantasma de la "guerra freda". Allò més urgent era fer que l'exèrcit, que havia

cregut massa, es reduíu progressivament. Aleshores, la primera part fou la reducció de plantilles, fins a assolir una relativa estabilitat com les de 1965. Aquí va quedar com una cosa que podria considerar-se normal i que es mantingué fins als anys vuitanta: un regiment d'infanteria, un altre de mixt d'artilleria, un grup de cavalleria (Inca), un batalló d'enginyers i els diversos serveis, endemés del Centre d'Instrucció de Reclutes núm. 14, que responia a un nou criteri d'instruir tots plegats els reclutes, abans de passar a les seves unitats.

En un dels altres aspectes d'aquest període, es planteja un dels canvis més transcendents pels quals ha passat el país. Em referesc a la Transició, ja que en pocs anys es va fer allò que normalment hauria de menester decennis. I encara que se seguia atentament davant la por que els esdeveniments es descontrolassin, l'exèrcit s'hi va adaptar, sense que, amb el terrorisme inclòs, a penes ocorregués res fora de la normalitat a Mallorca.

EL FINAL DE SEGLE

Els anys vuitanta suposen l'intent més seriós per modernitzar l'exèrcit, que patia un retard de molts d'anys, alleugerit només pels acords amb els EUA. Això es tradueix en una sèrie de plans, que comencen amb el Meta, seguit del Nord, el modificat, etc. Es tradueix també en reorganitzacions successives, limitant efectius i augmentant de cada vegada més la proporció de soldats professionals fins a arribar al 100%.

A Mallorca va significar la dissolució d'unitats: el grup de cavalleria, el CIR 14, el govern militar, la prefectura de tropes, la companyia d'operacions especials; els altres serveis s'inclougueren en l'Agrupació logística. Mereix un esment especial el capítol de l'artilleria. El 1995 es dissol el grup de costa, amb un bon nombre de posicions fixes. Amb això culmina una història de segles, en què els canons tenien un important paper en la defensa de l'illa, sempre exposada a atacs exteriors. Diguem simplement que se'n va fer ús des del primer moment, que el 1529 es crea la Companyia de la Universitat i després, l'escola corresponent. El marquès de Santa Creu de

Marcenado afirmava que els artillers mallorquins eren dels millors d'Europa. Això es completa quan, el dia 12 de maig de 2000, el grup de campanya disparà, al cap Blanc, el darrer tir, el previ a la seva desactivació.

Essent així, les unitats que resten se situaran a la base General Asensio; les administratives, en el carrer de la Mar; les logístiques, a Son Tous, mentre que els òrgans de comandament s'ubiquen al palau de l'Almudaina i al quarter de les Avingudes. Sense oblidar, de moment, les antigues posicions de Refaubetx, de cap Blanc, de cap Salines i de cap Pinar.

CONCLUSIÓ

Durant el segle XX hi ha hagut períodes més o menys intensos i preocupants. Però els canvis de més transcendència han estat els darrers. Com a motius, hi ha els que ha experimentat el món: el final de la "guerra freda", el del comunisme, el del mur de Berlín, la nova comesa dels cascs blaus, la Unió Europea, impensables fa deu anys. I els provocats en l'escala de valors, de la Transició ençà.

A l'exèrcit tot s'ha modificat en un temps mínim: el Codi de justícia, el règim interior, les ordenances, les relacions amb Defensa, l'exèrcit professional, les dones a les unitats combatents i una certa sensació que els espanyols s'han desentès de la nostra seguretat. I fins i tot n'hi ha que defensen particularitats, inacceptables per als nostres majors.

Sigui com sigui, el militar sempre necessita l'afecte del seu poble. A Mallorca, durant tota la història, mai no ha faltat. I la nostra guarnició ho agraeix i ho agrairà. ■

Domingo Jiménez Riutord

*General en reserva de l'exèrcit espanyol,
excomandant general de la zona de les Balears*

NOTA

(1) En tot cas, vegeu el meu article «La defensa de Mallorca en la Segona Guerra Mundial», a *Lluc*, núm. 786 (1995), pàgs. 108-111.

B O L L E T Í D E S U B S C R I P C I Ó

LLUC

Nom.....

Adreça.....

Població..... C.P.....

es fa subscriptor de la revista **LLUC** per l'any ..... Pagarà l'import (2.500 ptes.) (estranger 3.100 ptes.)
per 6 números enviant un gir postal o taló barrat

per un rebut domiciliat a Banc o Caixa.....

Oficina.....

Signatura

Núm. compte.....

Marcau amb una **X** la forma de pagament que us interressi.

Retallau i enviau aquest bolletí de subscripció a **LLUC**,
apartat de correus 619, 07080 Palma (Mallorca), i rebreu
puntualment al vostre domicili la nostra publicació bimestral.

Notes sobre *La ben plantada* d'Eugeni D'Ors

I. EUGENI D'ORS I EL NOUCENTISME

Eugeni D'Ors (1882-1854) és considerat sovint el principal teòric del Noucentisme i hi esdevingué, principalment, publicant diàriament el seu «Glosari» a *La Veu de Catalunya* (1906-1920). «La “Glosa” —diu J. Fuster— és un article breu, concís, epigramàtic de vegades, de tema generalment intel·lectual i de to definitori: una lliçó diària, ràpida, vistosa i incitant.»¹ Com a definidor del Noucentisme, «D'Ors fou el líder abanderat de la ruptura amb el Modernisme: amb el Vuitcentisme, en general i amb qualsevol de les seves variants. Rebutjà l'herència romàntica pel seu contingut irracional.»²

Des d'aquesta perspectiva, D'Ors reclama un «art arbitrari» contra la platxeria modernista, adoptant una actitud militant ben clara en aquesta frase seva: «La lluita per la cultura és una lluita d'imposició».³ Per això, Casellas, en prologar el *Glosari*, pot afirmar que els noucentistes són una «ideològica generació» perquè, efectivament, per boca de Xènius, reclamen una alternativa globalitzant que abasti la vida cultural, social i política. D'aquesta manera, Xènius es converteix, amb paraules de Joan Fuster, en «una mena, eficaç, de filòsof» que fa, com reconeix D'Ors mateix, «una metafísica d'estar per casa» i que afirma que «el Diccionari filosòfic portàtil, típic de l'Enciclopedisme del Divuit, ve a esser una mena de Glosari».⁴ En aquest sentit, en aquest fragment D'Ors desvela la seva filiació amb el racionalisme del segle XVIII, amb el qual assajarà d'aglapir «les palpitations dels temps» i també la seva intenció «catequística», això és, de difondre els objectius i els ideals del Noucentisme. Vet aquí, doncs, que Xènius es converteix en mentor i combatent alhora perquè, certament, «contemplació» i «acció» són les dues cares d'una mateixa moneda.

Tot el pensament dorsità està adreçat a normalitzar la cultura catalana; més encara, a normalitzar la vida catalana i ho fa amb la vindicació de l'idioma, de la tradició i del poble des de la Raó, talment els grans racionalistes de l'Enciclopèdia. La gran tasca d'aquest home singular en favor de la catalanitat s'estronca, vertaderament, amb la seva «defecció» arran de les baralles amb aquells que havien estat els seus admiradors més entusiastes. Ara bé, aquesta circumstància no ha de negar-li el paper fonamental que va tenir en

Retrat d'Eugeni d'Ors

la història catalana tot el temps que va durar el seu mestratge en i per al català. D'altra banda, l'estudi d'aquest llibre pot desvelar punts de contacte entre el pensament dorsità i la ideologia classicitzant de l'Escola Mallorquina, els principals representants de la qual tingueren espessos contactes amb els prohoms del Noucentisme continental i compartiren —almenys en part— els seus ideals estètics, culturals i polítics.

II. LA BEN PLANTADA⁵

Intenció

La Ben Plantada, publicada el 1911, és un «roman philosophique»,⁶ és a dir, un assaig que recull les intuïcions de D'Ors sobre el Noucentisme i és des d'aquest punt de vista que podem entendre *La Ben Plantada* com un «Breviari de Raça», segons l'expressió dorsiana. Per tant, Xènius pretén elaborar tot un discurs teòric amb la finalitat, no de transformar la realitat, sinó de reconduir-la al solc del qual va sortir.

L'objectiu de D'Ors és ben clar en aquest fragment de l'obra: «Verb de salvació, perquè és de normalitat i mesura. Jo no he vingut a instaurar una nova llei, sinó a restaurar la llei antiga. No vull portar-vos revolució, mes continuació» (pàg. 109). Aquí, doncs, trobam la clau d'interpretació del llibre i les seves línies bàsiques: l'ideal clàssic de la serenor i del racionalisme; la restauració de la tradició nostrada; el rebuig de tot allò que es desvia del classicisme i de la tradició.

Hem d'aclarir, però, que per a D'Ors el concepte de «Raça» té unes connotacions culturals i no ètniques: «La Raça a la qual ha temps que ell retia homenatge, provava de donar definició, no era entelèquia antropològica, com aquelles que els anomenats etnògrafs estudien (...). Era, més bé, una espiritual tradició, una síntesi de cultura»,⁷ una Raça ben concreta perquè «nosaltres no escrivim un poema líric, sinó un assaig teòric sobre la filosofia de la catalanitat» (pàg. 98).

Tema i argument

El tema de *La Ben Plantada* és la cultura com a tradició estètica i espiritual, una cultura que té com a elements bàsics «la mediterraneïtzació necessària de la sensibilitat, el retorn al classicisme de la cultura catalana i, també, la doctrina del catalanisme estètic i polític, és a dir, del Noucentisme».⁸

Així, en la primera part del llibre, la Ben Plantada s'apareix sobtadament i amb sorpresa per a tothom perquè va vestida com una estàtua clàssica, tot i que tots la reben molt bé. Aquesta formosa noia, que es diu Teresa, estiuja en un típic poblet mediterrani i contrasta vivament amb una altra dona bella, però cruel i santonosa. En la segona part, s'escateix que la Teresa va néixer a Amèrica, de pares catalans però, i també se'ns informa del lloc i la casa on viu amb les seves germanes, les Gràcies, voltada de les seves amigues, les Muses. La Ben Plantada contrasta també amb altres dones i amb un nin salvatge. Però, a pesar del seu caràcter de símbol de la Raça i de com fou acollida, també té enemics que li envien anònims. Ara bé, qui veritablement pateix és Xènius, perquè ja sospita que, amb l'acabament de l'estiu, la Teresa té un promès.

En la tercera part, després de la descripció de la fisiologia de la Ben Plantada, se la compara amb un diputat demòcrata —endemés, modernista—, amb algunes heroïnes de novel·la, amb l'envejosa senyora Pona i la Damisel·la Beneïda. Tan il·lustre és la Teresa, que és comparada també amb Pitàgores mateix. A la fi, però, les sospites del narrador es confirmen perquè la Ben Plantada s'enamora, amb el dolor i la tristesa consegüents dels seus admiradors. Nogensmenys, abans de la seva ascensió, encara els alligona i els anima a seguir el seu exemple d'harmonia, de tradició, de calma i de mediterranisme. Finida aquesta darrera lliçó, la Ben Plantada se'n puja al cel, des de la ciutat de Roma, i es converteix en una brillant estrella. A l'epíleg, els seus deixebles, de la mà de Xènius, hi

troben el camí que han de seguir per portar a terme la missió que se'ls ha encomanat: el camí del treball callat, constant i silent de cada dia. No n'hi ha hagut prou a escoltar, embadalits, la Ben Plantada.

Estil

«La Raça és, en l'admirable criatura, puríssima» (pàg. 45), diu D'Ors. Això significa, naturalment, que la Ben Plantada és un símbol, un arquetipus. Així, tota la novel·la és una gran al·legoria; vet aquí el principal tret estilístic del llibre.

Aquesta al·legoria no és una successió casual de metàfores i imatges, sinó més bé un procés semiòtic acurat, que assoleix el seu significat últim en el darrer relat de la narració, com assenyala D'Ors mateix: «L'apologia de l'arquetípica criatura, engranada en el seguit de petits capítols del llibre, només adquiriria plena significança en el darrer i més llarg i suprem» (pàg. 8). Tots aquests elements, doncs, tenen el seu referent en el gran ideal cultural i polític de l'autor: el Noucentisme.

El procés que converteix la Teresa en un símbol, s'acompleix gràcies a aquests recursos estilístics:

a) Transformació dels elements religiosos en elements estètics: «Vés, doncs, i instrueix les gents, batejant-les en nom de la Teresa. Jo, en el teu caminar en el món, no t'abandonaré pas (...). Així la vaig veure com ja muda i l'esguard tendríssim s'allunyava de mi (...). Un minut després, la vaig albirar encara més alta, damunt del mateix sostre i de seguida en el mateix cel. La roba blanca es féu prest indecisa al meu esguard. Tot d'una, ja no la vaig veure més». (pàg. 111). En aquest fragment, D'Ors usa els materials dels evangelis sinòptics sobre l'ascensió de Crist i els aplica a la Ben Plantada que adquireix, així, una aura divina i metafísica. Aquesta divinització també s'emparenta amb l'escena de l'assumpció de la Mare de Déu, relatada pels evangelis apòcrifs.

b) Elevació de la dona i, per consegüent, de la Ben Plantada, a símbol i instrument de la Raça: «Les dones són les palpitants canals per on arriba al futur la sang ancestral i la seva gràcia infinita» (pàg. 58). En aquest sentit, la Ben Plantada és la Dama protagonista de l'amor cortès i el poeta és el seu trobador. Cal notar que «Ben Plantada» seria el 'senyal' d'aquesta Dama i també, en certa manera, el nom de «Teresa», un nom que agafa de la poesia d'Ausies March. Una mostra d'aquest «estil d'amor» pot ésser aquest fragment: «Dolor, vergonya, doncs, em movien a plorar, quan l'amiga s'arribava fins a mi i em donava les dues mans que les besés, i jo em postrejava i aconseguia també besar-li el peu sinistre que s'era avençat, fresc i rosa i ambrí, com una poncella de te» (pàgs. 107-108), que ens recorda l'homenatge medieval, transformat en homenatge de l'amor del cavaller a l'estimada.

c) El narrador intervé en la narració sota un «senyal» (Xènius), acomplint el paper del trobador que dialoga amb la seva estimada. Sota aquesta figura literària, però, el narrador té com a missió de fer a conèixer la Teresa arreu perquè «com tu m'has posseït, Xènius, jamai home que sigui en la terra no em posseirà. Tu formularas la meua definició, que és una manera de conquesta (pàg. 109)»; per aquest motiu, esdevindrà el gran valor de la Ben Plantada.

d) L'anticipació dels fets del relat per crear una sensació de misteri i de desig de saber en el lector, de manera que hi hagi una major expectació davant la figura de la Teresa: «Avui som tots en pau i en ordre i en millorament i aprenentatge espiri-

tual perquè la Teresa ens tracta a tots per igual. Però el dia que en distingís un! I, no obstant, bé haurà de distingir-ne un, més tard o més d'hora!» (pàgs. 58-59).

e) La ironia com a mètode de contrast del que representa la Ben Plantada enfront dels modernistes: «En l'estiu de 1911, d'ordres de moda se'n compten dos: l'un, adoptat per les dones més intel·ligents; i l'altre, per les que no ho són tant. Aquest és l'ordre del vestit estret, minvat, travat i cenyit a ultrança; en el primer, al contrari, la gràcia estriba tota en folgament, fresqueig, escuma i flonjor» (pàg. 25). És a dir, els modernistes són comparats a una cabaretista; en canvi, la Teresa sembla una deessa grega.

f) Els colors com a símbols del modernisme i del noucentisme: «Avui amb un vestit de color maduixa, la Ben Plantada ja estava un punt, un petit punt menys bella. L'altra minyona ho deu endivinar així mateix. Perquè a la tarda ja l'hem tornada a veure de blanc, com ahir, com abans-d'ahir, com en tota bona hora» (pàg. 24); el color blanc és el símbol del classicisme i el maduixa del modernisme, jugant amb el tòpic de la serenor i de la passió.

g) La comparació de la Teresa amb l'Adelaisa del Comte Arnau de Maragall i amb altres personatges femenins; i també amb les estàtues clàssiques: «L'Adelaisa correspon a l'arquitectura romànica, mentre que la Teresa correspon al neoclassicisme» (pàg. 58); «El tronc, doncs, generós i del tot hel·lènic, hauria estat excessiu l'any 1909; Però s'escau d'acord plenament amb les modes blanques, clàssiques, harmoniosíssimes del 1911» (pàg. 21). La comparació és sempre a favor de la Teresa, la qual és, fins i tot, més esvelta i alta d'estatura: «És sempre la més alta, i més alts que ella no hi ha sinó el cel i la nit» (pàg. 20). No debades correspon al canó grec pel que fa a l'altària.

h) La idealització del paisatge, que esdevé símbol de la serenor noucentista predicada per D'Ors. En aquest sentit, el paisatge no és una font de conflictes ni de reptes per a l'home, sinó l'escenari idíl·lic de la seva vida i de la seva acció, com un element més de la mitificació del personatge: «És un petit poblet pregonament elegant perquè la Raça hi floreix sense destorb i perquè les cases hi són unides a la terra per alguna altra cosa que uns fonaments, i al mar, per alguna altra cosa que un reflex movedís» (pàg. 29). En aquesta idealització del paisatge, hi juga el paper fonamental la descripció de paratges típicament mediterranis.

i) Tota la novel·la pren la forma d'un gran drama, en un intent d'idealització de la realitat i dels seus conflictes amb vista a la construcció del mite-símbol de la Teresa, com indica l'autor: «Heus ací, doncs, la posició del conflicte» plantejada netament en el primer acte, com en tot drama que es respecti» (pàg. 59).

j) La figura del promès de la Teresa com a recurs narratiu per justificar la seva ascensió-fuita, perquè no hem d'oblidar que la seva relació amb aquest promès, del qual tenim ben poques clàssiques, és qualificada de «miserable anècdota epitalàmica» (pàg. 109). A més, el promès no ascendeix amb ella al cel i desapareix tan aviat com ha entrat en escena.

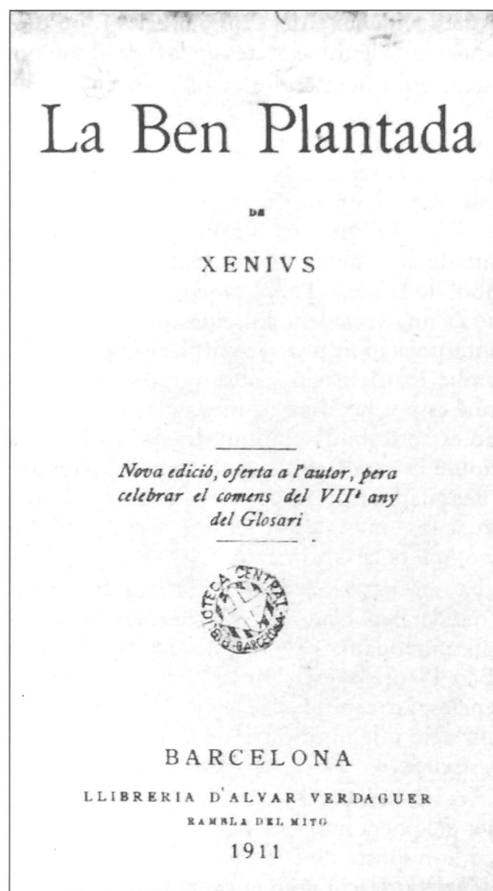
k) D'Ors utilitza de vegades un estil sintàctic i un vocabulari que recorden els usats pels grans escriptors de l'època d'or, sobretot fent ús ben abundós de la coordinació i de la juxtaposició. Pel que fa al lèxic, és habitual l'ús de cultismes i d'ar-

caïsmes. Com a exemples de tot això, n'hi ha prou amb els fragments que hem citat fins ara.

Pel que fa a l'estil, doncs, hem d'observar dues constants: a) la conversió de la Teresa en un símbol. b) l'ús d'imatges poètiques i sintàctiques per aconseguir aquesta intenció. Tots els recursos de l'obra tenen aquest objectiu. Una vegada més se'ns confirma el caràcter al·legòric de l'obra.

Estructura

Des d'un punt de vista estructural, la narració pot dividir-se en tres grans blocs significatius, segons la divisió mateixa de D'Ors. La primera part abraça nou capítols (pàgs. 19-59) i està marcada per l'aparició de la Ben Plantada (cap. I); per les primeres notícies sobre aquest personatge: vestit, aspecte, primeres reaccions (caps. II-VI); la comparació de la Ben Plantada amb una dona formosa (caps. VII-VIII); i, finalment, a tall de conclusió, se'ns revela el nom de la Ben Plantada (cap. IX). Aquesta primera part és, així, el pòrtic a tota la resta de la narració: «Heus ací, doncs, la posició del conflicte netament plantejada en el primer acte, com en tot drama que es respecti» (pàg. 59). La segona part abasta tres grans blocs de capítols: del capítol I al capítol II, en el qual s'escau el lloc de naixença de la Teresa i el lloc actual on viu; del capítol III al capítol IV, en què se'ns donen detalls sobre les persones que li

Portada de la primera edició de *La Ben Plantada*

són més avinentes; i del capítol V al VI, on descobrim la casa en què viu i alguns aspectes de la vida al seu poble.

Fins aquí hem seguit el fil narratiu del relat, que continuarà en la tercera part. Ara bé, després del capítol VI de la segona part, D'Ors col·loca un doble bloc narratiu que s'interpol·la en la segona part del relat i el completa amb cinc capítols. Aquesta primera interpolació té dos motius: en primer lloc, D'Ors vol ampliar la comparació de la Ben Plantada amb altres figures femenines, perquè la dona és el símbol de la Raça. Per altra part, el segon bloc de la interpolació és una vertadera anticipació de la fi del llibre. Per tant, la interpolació és una recapitulació de tot allò que ha passat i també l'anticipació d'allò que passarà. De totes maneres, també es pot justificar la interpolació pel fet que tota la narració és concebuda com un drama. És molt significatiu que la doble interpolació sia anomenada «pausa» o «intermedi»; en llenguatge teatral, podríem donar-li el nom de «quadre», com si fos una falca en el desenvolupament dramàtic, que en completa la informació.

La tercera part està dividida en tres seccions: el capítol I, en què la Ben Plantada és presentada amb bona salut, com escau a una dama perfecta; del capítol II al capítol V, en què la Ben Plantada pren un promès i se'n descriuen les conseqüències; i el capítol VIII, en el qual es consuma el procés d'idealització i de mitificació de la Teresa amb la seva ascensió a les estrelles.

Ara bé, hi ha una segona interpolació inserida en el text: el sonet del poeta francès Ronsard, un dels clàssics per excel·lència, i la resposta de la Ben Plantada. Aquesta interpolació té una estreta relació amb la primera. En efecte, és, en cert sentit, la seva conclusió perquè, si la primera interpolació es va cloure amb la sospita del prometatge de la Teresa, en aquesta segona la relació de la Teresa amb el seu promès és segellada per la valentia de l'amor. No podem oblidar, però, la importància de l'epíleg, vertadera moralitat del relat; en efecte, és a l'epíleg que trobam el mode de dur a terme tot el gran ensenyament de la Ben Plantada.

L'estructura del llibre, doncs, està condicionada per tres grans blocs de narracions que són completades per dos blocs d'interpolacions, formant dos nivells narratius que es determinen mútuament.

Simbologia de *La Ben Plantada*

La Ben Plantada és un complex arquetipus que proposa una reconducció de la realitat cultural i política de la seva època sobre tres grans eixos: la vindicació de la Raça i de la tradició clàssica nostrada, el mediterranisme de la cultura i l'antimodernisme. La figura de la Ben Plantada i la del seu creador, Eugeni D'Ors, s'han de llegir, doncs, des d'aquesta triple perspectiva.

a) La Raça i la Tradició com a vindicació

El vessant ideològic de *La Ben Plantada* és la vindicació de la Raça i de la Tradició. Com ja hem dit, D'Ors entén la Raça com «una espiritual tradició, una síntesi de cultura» (5) i per això no es tracta d'un concepte etnogràfic o racial, sinó cultural. Heus ací la causa de l'estreta relació entre els conceptes de «raça» i «tradició».

L'estètica que proposa D'Ors és, així, una estètica del seu país: «Escau, Xènius, al català, glosador, no feminitats es-

tranyes, sinó les aromoses amb perfum de terra celebrar» (pàg. 19). Des d'aquesta perspectiva, la Teresa és una figura que només es pot concebre des del nostre, des de la cultura encarnada en la terra; per això parla català: «Heu sentit com la Ben Plantada parla amb les seves amigues un català pur i escaient» (pàg. 20).

Aquesta vindicació de la Tradició no és obstacle perquè no assimili elements nous; per això la Ben Plantada va néixer a Amèrica, símbol de la gran empenya de la modernitat: «La noia no va néixer aquí. Va néixer a Asunción» (pàg. 45). Així i tot, «sí, la Raça és ben pura. S'hi afegí tan sols una mica d'estrangeria providencial. Per a la renovació d'una sang cal una mica d'una altra sang. Una llei pregona ho vol així. La Ben Plantada, doctora de nacionalitat, ens ha vingut de les Amèriques» (pàg. 44). En aquest text, a més, hi ha un concepte clau: la «llei pregona», la llei natural que imposa aquesta obertura a la renovació des de la Tradició, però no a qualsevol renovació, sinó a aquella que la perllonga sense trencar-la.

Un altre aspecte important de la renovació de la cultura és el cosmopolitisme, la ciutat com a marc significatiu i integrador de la cultura. Per aquest motiu, «la Ben Plantada és de Barcelona» (20), de la gran ciutat-símbol i bressol de la regeneració de la cultura catalana. En aquest sentit, també és ben significatiu que la Teresa pugi al cel a Roma, «urbs» per excel·lència de l'antigor i seu del clàssic per antonomàsia.

Les conseqüències de tota aquesta proposta cultural són ben clares:

a) Racionalisme i perfecció com a síntesi de cultura, contra tot tipus de sentimentalisme i de suggestió, com demostra en aquest text: «Guarda't, guarda't d'empènyer a lirisme (...). No cantis res, no exaltis res, no barregis res. Defineix, compta, amida» (pàg. 21), una perfecció que abasta fins i tot la llengua, perquè no hem d'oblidar que la Ben Plantada «parla amb les seves amigues un català, pur i escaient» (20). És tota una lluita de D'Ors contra l'orgia modernista desintegradora.

b) Defensa de l'essencialisme, de la síntesi global i rebuig de tot allò que sia insignificant i no integrador: «La Teresa es deu a la Raça; es reservaria per a un home? La Teresa és platònica essencial; es tornaria aristotèlica? Ella és idea viva; es limitaria a cas particular? Ella, que és una Categoria, pot empoibir-se fins a quedar limitada a una anècdota?» (pàg. 86).

c) L'harmonia i la serenitat revelen el rerafons «moral», i «vital» de l'antropologia cultural de la Ben Plantada, precisament com a conseqüència del racionalisme i de l'essencialisme: «Mentrestant, que cadascu cultivi el que hi ha d'angèlic dins ell, això és, el ritme pur i la suprema elegància de la vida (...). Fés la teva pròpia vida com l'elegant demostració d'un teorema més temàtic» (pàg. 110), per aconseguir «una mateixa primàcia dels valors de contemplació, una ironia rica en indulgències i una mateixa majestat i els mateixos seny i mesura» (pàg. 111). Des d'això, podem entendre el fet que la Ben Plantada sia símbol d'unitat i també el trasbals del narrador quan s'adona que la Teresa té un promès, que trencarà tota la seva imparcialitat i la seva tasca harmonitzadora. Una altra conseqüència de la serenitat és la gran elegància i la naturalitat de la Teresa.

d) La història se'ns presenta com una plana d'exemples de virtut i de glòria que s'han de tenir en compte a l'hora de bas-tir l'alternativa cultural. És significatiu el capítol VI de la primera part, en el qual D'Ors recorre la història de Catalunya i en treu les grans figures senyeres.

Tota aquesta ideologia també es reflecteix en la vindicació dels vestits i de l'arquitectura clàssica: «Estic segur que el blanc arranjament que anit duia la Ben Plantada, escauria tant com a ella a la Venus de Milo» (pàg. 25) i «forma —la torre de la Ben Plantada— un edículu graciós i modest. Una mica d'amanerament neoclàssic li dóna sabor» (pàg. 55).

b) El mediterranisme de la cultura

La gran proposta cultural i estètica de D'Ors té una expressió plàstica ben eloqüent: el Mediterrani i els seus paratges i amb això s'acosta molt a Costa i Llobera. El Mediterrani és el bressol de la renovació i la reconducció cultural de Catalunya: «Vindrà el jorn, quan el mediterrani, mar nostre, veurà créixer de les escumes les noves idees, com nasqué Cypris, i la ment dels homes s'ajustarà al ritme de les seves onades i les seves lleis seran escrites damunt l'esquena dels dofins, resplendent a la llum del sol» (pàg. 110).

La personificació simbòlica del paratge mediterrani té, naturalment, el seu esplet en la figura de la Ben Plantada: «Les petites muntanyes, les masies amb porxo neoclàssic, els horts de tarongers, l'han rebuda sense cap sorpresa» (pàg. 45), ja que ella és el referent de tota la realitat. Ara bé, la clau de volta, el gran símbol del mediterranisme de D'Ors no són els paisatges terrestres, que són un simple marc de l'acció, sinó la mar: «Ella vingué fa dos anys i la mar ens la va dur. I així com deïem que la Teresa era de marina, ara, més informals, podríem dir que és de la mar mateixa. Jo he sospitat sempre que, per a les pàtries de costa, en lloc d'ésser els mars colònies i extensió de la terra, era la terra la colònia i extensió de la mar. Hi ha savis que diuen si tota la vida ve del mar. Així la Teresa, restauradora de la nostra vida» (pàg. 44).

En aquest fragment, hi ha dos detalls significatius: l'afirmació de la mar com a «bressol de la vida», entesa com a Raça i Tradició des de la globalitat del discurs narratiu, no com a realitat biològica; i una al·lusió a la tasca colonitzadora catalana dels segles XIV i XV —l·ligada amb la referència als dofins amb l'esquena marcada per les lleis, imatge presa de la *Crònica* de Muntaner, en què els dofins duen senyades les quatre barres a l'esquena, element que donaria suport a la possibilitat de refer la glòria catalana passada, gràcies a la vida que la Ben Plantada du de la mar mateixa, antic bressol d'aquella glòria. Naturalment, la mar també és el símbol de la cultura que es manté fidel a ella mateixa i que és, emperò, capaç d'obrir-se a nous horitzons, perquè «quant al concepte de Nació, poc podia portar-hi una superstició idolàtrica qualsevulla qui, com jo, acabava d'obrir la seva carrera intel·lectual combatent amb aspror tot nacionalisme. Explícitament era donada per pàtria de la meua Teresa, no una terra, sinó una mar» (pàg. 14). De totes maneres, més endavant intentarem esbrinar el sentit d'aquest text clau perquè és el fragment del pròleg que redacta el 1957, després de la seva defecció.

Finalment, el paisatge mediterrani és imatge de relació harmònica entre els homes, talment l'harmonia que hi ha entre els seus elements, sense cap tipus de trencament entre

Retrat d'Eugeni d'Ors fet per Ramon Casas

«cultura» i «natura»: «Encara hi ha una relació segura i sense cap salt entre la terra, la vegetació, les cases i el cel» (pàg. 28), com en una Arcàdia; per aquesta causa, «la Raça hi floreix sense destorb i perquè les cases hi són unides a la terra per alguna altra cosa que uns fonaments, i al mar, per alguna altra cosa que un reflex movedís» (pàg. 29).

c) Antimodernisme

Si la Raça, la Tradició clàssica i el mediterranisme són el projecte de D'Ors, el modernisme, epígon del romanticisme, n'és l'antiprojecte, representat per la dona de la terrible puixança, que tot ho destrueix al seu voltant, una clara referència a la desintegració i al relativisme del romanticisme, culminació de l'individualisme. Per tant, el romanticisme és l'origen de tots els mals de la cultura catalana de l'època: «Sobre tu, com sobre tot home del teu temps malauradíssim, treballen aquelles abominables forces de descomposició, que per malnom anomenen romanticisme, i que (...) us arrabassen de la roca viva de l'etern per donar-vos al pontus dels accidents i de les passions i de les anècdotes vils i de les fatalitats enemigues» (pàg. 108).

Per a D'Ors, doncs, el romanticisme té tres grans tares que l'oposen al noucentisme i que l'invaliden com a projecte per a la societat catalana: el relativisme, la irracionalitat i la desintegració dels ideals col·lectius. Es tracta, com diu J. Fuster, del Noucentisme versus Vuitcentisme, una brega en la qual D'Ors

adopta una actitud clarament intel·lectualista, fruit de l'exaltació de la Raó com a fonament últim de la realitat. És emblemàtic aquest fragment, ja citat, en el qual D'Ors resumeix la dialèctica entre romanticisme i noucentisme: «Guardat, guarda't, admiració meva, d'empènyer a lirisme (...) Ni a comparances et donis ni els mots imprecisos i prestigiosos, apel·lacions fàcils a la suggestió fàcil et sàpiguen temprar. No cantis res, no exaltis res, no barregis res. Defineix, compta, amida» (pàg. 21). És una veritable lluita estètica entre lirisme o inspiració i tècnica, entre fons i forma, en un intent d'encabir-ho tot sense deixar opció.

D'Ors considera que el modernisme és una etapa feliçment superada, com es dedueix de la ironia d'aquest paràgraf: «Va dir jove modernista perquè en les ciutats on ell viu es parla encara de modernistes» (pàg. 95). Aquest antimodernisme també és ben palès en la crítica als vestits i a l'arquitectura que representen aquest moviment: «En l'estiu de 1911, d'ordres de modes se'n compten dos: l'un, adoptat per les dones més intel·ligents; l'altre, per les que no ho són tant. Aquest és l'ordre del vestit estret, minvat, travat i cenyit a ultrança» (pàg. 25) i «La resta del poble es conservaria també blanc, si no el virolessin i merenguessin algunes carinclones sutzures de l'ordre d'aquelles per les quals arquitectes i mestres de cases es va encomanat a tot Catalunya l'abominable estil que ha degradat el nostre Tibidabo»(28), una clara al·lusió al modernisme arquitectònic propugnat per Antoni Gaudí.

III. CONCLUSIONS GENERALS

a) *La Ben Plantada* és un intent teòric de reconduir la cultura i la política catalanes cap a plantejaments i accions que, basats en la Raó i en la Tradició nostrada, treguin de l'ensopiment Catalunya.

b) El projecte estètic i 'nacional' de D'Ors el ferma al d'Enric Prat de la Riba i l'apropa al de Josep Torras i Bages, però el distancia particularment del catalanisme republicà de Valentí Almirall, perquè D'Ors és un representant qualificat de la puixant burgesia catalana, principal suport del Noucentisme, que pretenia la iniciativa del redreçament de Catalunya.

c) La Tradició cultural i estètica, el classicisme i el mediterranisme, són vindicats, en nom de la Raó —vulgarment, seria el famós «seny» català—, cosa que enfronta el Noucentisme amb el Modernisme, epígon del Romanticisme.

d) La utilització dels elements propis de l'amor cortès permeten a l'autor de reforçar el caràcter arquetípic de la Ben Plantada i també de posar de relleu la seva pròpia importància, la seva influència inevitable, ja que és ell, en definitiva, el custodi de la doctrina de la Teresa.

e) El projecte estètic i nacional que presenta D'Ors és concebut com a projecte absolut i imperialista, fora del qual hi ha l'anarquia i la desintegració. És un projecte totalitzant i globalitzador, que exigeix un assentiment total i incondicional.

Des d'un punt de vista hermenèutic, és difícil escatir si el pròleg de D'Ors de 1957 no fa una relectura del llibre des de la seva particular situació de «trànsfuga». Hi ha un fragment d'aquest proleg que és important i sobre el qual ja hem indicat algun dubte: «Quant al concepte de Nació, poc

hi podia portar una superstició idolàtrica qualsevulla, qui, com jo, acabava d'obrir la seva carrera intel·lectual combatent amb aspror tot nacionalisme» (pàg. 14). Aquest text al·ludeix clarament a l'actitud de D'Ors durant la Gran Guerra, en què s'havia declarat neutral; des d'aquesta perspectiva, la seva diatriba contra el nacionalisme (excoent, hauria d'haver matisat) sembla justificada. Ara bé, no podem oblidar que aquest pròleg s'escriu durant la Guerra Civil espanyola, en la qual tant de protagonisme tingué el nacionalisme català, segur que, si guanyaven els rebels, perdria tota la seva incidència pública, com ocorregué. Per tant, no creim que un D'Ors trànsfuga, ja Jefe Nacional de Bellas Artes, pogués mirar amb gaire complaença la lluita del nacionalisme català per sobreviure. Però, d'altra banda, com podia negar el que tan aferrissadament havia afirmat a *La Ben Plantada*? És en aquest context que ens sembla D'Ors intenta quedar bé amb tothom recordant la seva posició durant la guerra europea: així salva la seva obra i s'autojustifica des de la seva condició de trànsfuga.

Aquesta impressió nostra es justifica pel fet que aquest pròleg és una descàrrega relativament aspra i violenta, pròpia d'aquell que vol defensar-se, com ell mateix insinua: «No puc atribuir a altra cosa que a un advertiment (...) la resistència el més sovint traduïda a negligència, amb què he contrariat qualsevulla temptativa de reedició d'aquest llibre, immemorialment exhaurit en la seva edició catalana. Mentrestant, mil ulls feien córrer, ja ho sé, que això obeïa a algun personal canviament polític. Res més lluny de la veritat. La millor prova en serà la publicació present que es prepara vint-i-cinc anys més tard que la primera» (pàg. 15). Realment és molt hàbil aquesta argumentació d'esperar el 25è aniversari de l'obra per reeditar-la, però és ben difícil de creure si estudiam el seu itinerari personal. I molt manco és creïble la pretesa «inspiració» que l'hi va induir. Vet aquí, doncs, com una obra catalanista i catalanitzadora esdevé, en un altre context polític, una obra anticatalanista i descatalanitzadora sota l'excusa de la lluita contra tot nacionalisme. Per què la va reeditar? Simplement, com hem dit, per intentar esborrar el mal record que va deixar la seva defecció en els cercles catalanistes, certament aprofitant, això sí, el 25è aniversari de la primera edició de l'obra i també per reafirmar el seu «catalanisme» personal. ■

Gabriel Seguí i Trobat

NOTES

(1) J. Fuster, *Literatura catalana contemporània*. Barcelona, 1985 (3ª), pàg. 151.

(2) J. Fuster, *o.c.*, pàg. 155.

(3) Citat per *Literatura catalana: dels inicis als nostres dies*. Barcelona, 1979, pàg. 433.

(4) Citat per J. Fuster, *o.c.*, pàg. 156.

(5) Eugeni D'Ors, *La Ben Plantada*. Carme Arnau (ed.), MOLC, núm. 34. Barcelona, 1985 (3ª). Les pàgines dels fragments que citam en aquest treball corresponen a aquesta edició.

(6) E. Jardí, citat per C. Arnau, a *Eugeni d'Ors*. MOLC, núm. 34, pàg. 7.

(7) E. D'Ors, Pròleg a una edició anterior. MOLC, núm. 34, pàg. 15.

(8) C. Arnau, *o.c.*, pàg. 7.

(9) Aquí «conflicte» té el sentit de «trama» o «argument».

Per una terra més justa

Nacionalisme i violència

El consell directiu del grup Cristianisme i justícia de Barcelona, que ha fet una gran tasca en la defensa dels drets humans, ha publicat a *Papers*, núm. 61, les reflexions següents, des d'una òptica creient, sobre el gravíssim problema del País Basc, que poden servir per encetar un debat raonable i constructiu, que és percebut com a necessari en primeríssim lloc pels nacionalistes d'arreu de l'Estat espanyol, davant la identificació simplista, interessada i moralment ben baixa entre la defensa de la identitat nacional i la violència terrorista, per part dels partits estatalistes.

DEU TESIS SOBRE EUSKADI

1. *La sobirania d'un poble —causa legítima— mai no pot ser patent de cors per a la mort d'éssers humans.* Molt menys, encara, quan aquesta mort no té lloc en combat, al camp de batalla, ni és dictada per un poder judicial independent de les armes; i no diguem ja quan aquesta mort afecta innocents. En matar, ETA es converteix en una banda criminal sense pal·liatius ni excuses.

2. ETA no és cap grupuscle de trenta o quaranta persones. A Euskadi, milers de persones són etarres, potencials o actuals (com es poden produir aquestes malalties en els pobles és una qüestió de gran interès socioreligiós, que no podem analitzar aquí). Però, si ETA no és només una banda d'uns quants, sembla clar que *la solució del problema etarra no pot ser una solució exclusivament policíaca.* Cap d'ambdues forces enfrontades no té poder suficient per posar fi a l'altra. L'empat conduirà, doncs, a una interminable successió de morts absurdes.

3. *En aquest context, el normal és que es produeixi* (potser ja s'ha produït) *una doble radicalització.* De la part d'ETA, assassinar sense cap objectiu concret, només per mostrar el seu poder, per ferir o humiliar l'adversari, per crear terror i exercir l'odi, ni que sigui fent ús de mètodes innobles que una democràcia no es pot permetre mai. De la part del govern, confondre la fermesa amb la intolerància, i

(Foto: Yolanda Treceño)

el veredict moral amb la solució política; confondre causes amb mètodes, i desacreditar una causa en si mateixa legítima (i que té el seu lloc en una democràcia), apel·lant als mètodes amb què alguns la defensen.

4. En un context així, *les afirmacions voluntaristes* del tipus «acabarem guanyant», «ens les pagaran», o bé «si ETA mata, és senyal que la política del govern és correcta», *són absolutament insegures i irracionals, i no fan més que enganyar el poble.* Les manifestacions i concentracions, quan s'esdevenen fora d'Euskadi, són necessàries i moralment exemplars; però, cal fer-les amb la consciència de llur impotència per pressionar i impressionar la bogeria etarra. I les apel·lacions voluntaristes haurien de ser substituïdes per la pregunta sobre quants ciutadans indefensos i innocents hauran de morir fins que l'Estat compregui que li cal fer «alguna cosa més» que la lluita policíaca. I que no ha de seguir polítiques que un dia el poden incapacitar per a aquest «quelcom més».

5. Si les coses són així, *una ruptura radical entre el partit que governi Espanya i els partits nacionalistes bascos seria un dels errors més greus* que s'han comès en els trenta anys de vida d'ETA. Aquesta ruptura faria impossible l'adopció de

(Foto: Yolanda Treceño)

mesures extraordinàries, de les quals una democràcia pot dotar-se en situacions excepcionals, si algun dia fossin necessàries. Puix que aquestes mesures només són políticament encertades quan compten amb el consentiment de tothom. Si mirem el passat, aquest error es podia ja entrellucar en la política de duresa que propiciava el PP des de l'oposició, com a arma electoral.

6. Els pobles no es construeixen amb essències abstractes, sinó amb històries i voluntats concretes. I el balanç actual d'aquestes voluntats a l'*Euskadi real és, si fa no fa, aquest: prop d'un 50% de ciutadans primàriament nacionalistes i prop d'un 50% de ciutadans primàriament no nacionalistes*. Dins el primer bloc, una meitat tindria un nacionalisme «sobiranista» (o independentista). I, entre aquests, prop d'una altra meitat serien declaradament o potencialment terroristes. Al segon bloc, n'hi ha gairebé una meitat que s'accontenta amb una forma de nacionalisme autonomista, i una altra que és primàriament espanyolista. És el que sol tipificar-se com de «només bascos», «bascos espanyols», «espanyols bascos» i «simplement espanyols». Les xifres són només aproximades, puix sempre resta el marge d'indecisos que es decanten a un costat o a l'altre, segons com evolucionen els esdeveniments.

7. En aquestes condicions, ens sembla que el gran pecat de TOTES les forces basques (al marge de moltes persones concretes admirables) ha estat la decisió inconscient d'ignorar els altres, i considerar el propi grup com la verdadera totalitat d'Euskadi. Un gran pecat i, també, un gran error. Perquè, *en una situació com la descrita, no hi ha més sortida que el diàleg pacient*. El diàleg requereix, tanmateix, una condició prèvia, que és atrevir-se a mirar l'altre als ulls, i conèixer les històries personals de dolor i de frustració que hi

ha al darrere de cada rostre. Per això, si es prengués la decisió «d'aprofitar» la criminalitat d'ETA com a esglaió perquè una força no nacionalista s'encimbelli en el poder, seria una decisió moralment rebutjable. Si és cert que ningú no ha pres, encara, aquesta decisió, cal advertir que pot ser una temptació molt baixa, i que convé no donar ni tan sols la sensació que això ha pogut passar.

8. Si en lloc de parar atenció a les essències abstractes, que sempre seran discutibles, seguim mirant la història concreta, podrem afirmar que *l'independentisme basc ha nascut principalment d'un seguit d'ofenses inferides a Euskadi pel govern espanyol*. I que van, des de l'abolició dels furs, el 1876, i la repressió del fet basc durant el franquisme, fins a la negativa a la plena aplicació de l'Estatut i a l'acompliment de totes les transferències en aquest estatut previstes. De totes aquestes reivindicacions, en general, el ciutadà espanyol mitjà no n'està prou informat.

9. Quan ara es parla genèricament de diàleg, convé no oblidar que, *en aquest moment, sembla clar que ETA no vol dialogar pas, com no ho vol tampoc el govern actual*. No sols perquè ETA sembla que actualment es troba en mans d'un sector més jove i més dur que mai, sinó perquè la política actual fa que se senti més forta. Aquesta política de buscar només la rendició de l'altre, i anomenar pau a la pròpia victòria, troba ressò en l'altra actitud visionària que anomena diàleg a la rendició, i que no coneix cap altra alternativa a les seves demandes que el cotxe bomba o el tret a la nuca.

10. Des d'un punt de vista creient, ens caldria afegir que *la pàtria no té cap fonamentació teològica cristiana, mentre que la democràcia real i el respecte a la vida, sí que en tenen*. El Déu cristià no és el Déu d'un monoteisme «unívoc», que serà sempre només Déu d'un poble o d'una ètnia. El Déu cristià (Pare, Fill i Esperit Sant) és un Déu que porta la diversitat en el seu interior, que es realitza en aquesta diversitat i esdevé, així, principi de comunió universal, sense danyar les particularitats. Per això, i malgrat que puguin ferir les nostres orelles aquests dies en què es parla tant de «patriotes», gosem acabar amb una citació d'A. Machado: *«El caïnisme perdura, malgrat el Crist. Passa de l'individu a la família, a la nissaga, a la classe. I avui el veiem estès a les nacions, en aquest sentiment tan fort i tal vil anomenat patriotisme»*. La citació és provocativa. I les provocacions no tenen lloc, en situacions de normalitat. Però poden ser necessàries allà on cal una sacsejada per fer obrir els ulls o despertar del son. I, per suposat, la citació només tindrà valor si cadascú examina, amb aquesta, el seu propi patriotisme, en lloc de limitar-se a aplicar-la al d'altri.

Voldríem oferir aquestes tesis com una paraula desarmada que neix d'una doble convicció. La certesa que el sagrant conflicte d'Euskadi ens afecta i interpel·la a tots. I la constatació que, en aquella terra tan devastada, existeixen admirables llavors de reconciliació que mereixen admiració i suport. ■

Desembre de 2000

L'ESGLÉSIA NOSTRA

■ JOAN ARBONA I COLOM

Una Església missionera

Mallorca: una “maqueta” del Creador. Una illa. Un Regne enmig del mar. Un Poble. Una barca. «Una Església Local empesa pel vent de l'Esperit.» Tota illa aïlla, però també obre i es fa pas per cel i mar. Acull i envia homes i dones pobres, desitjosos d'aventura i d'una vida digna.

Els pobladors de Mallorca reben la bona nova de Jesús, des de l'albada de la conquesta catalana, per monjos de Poblet i altres creients desitjosos de sembrar l'Evangeli.

I, molt prest, la llavor sembrada ja dóna fruit missioner en el «fill major de nostra raça»: el laic beat Ramon Llull.

Molts de mallorquins/es, en el transcurs de la història, s'han llançat al mar per la curolla de fer “fortuna”; molts d'altres han somniat que no es podien guardar per a ells el tresor de la fe i, empesos «pel foc de la caritat», han navegat a «terres noves» per sembrar i empeltar la novetat de l'Evangeli que allibera i dóna vida.

L'Església és missionera per naturalesa o no és. Les paraules de Jesús als deixebles són expressives i valentes: «Anau per tot el món i anunciau la bona nova de l'evangeli a tota la humanitat» (Mc 16,15).

Paraules, “manament”, que la persecució dels apòstols i dels primers cristians empenyeren a fer-se vida. Abandonaren Jerusalem, capital i centre religiós, per la força i, «sense camí ni carrera», «cametes em valguin», fugiren per salvar la vida. Però l'Esperit se'n serví perquè, sense pors, anassin i pregonassin «el que havien vist, sentit, experimentat...». Així l'evangeli, com una taca d'oli, es va anar estenent per la Mediterrània, començant pels tres viatges del missioner Pau i companys, seguit dels mariners i comerciants cristians que: «quan arribaven a port i tocaven terra», comunicaven la paraula colgada al cor com la gran bona nova, l'oferien «com el gran tresor» als qui els sortien a rebre i volien fer el «millor negoci» escoltant i acceptant la llibertat i la felicitat que ofería el Traspasat-Ressuscitat.

La meua intenció no és fer història, d'altres en saben més i tenen moltes dades i poden demostrar la farcida història missionera de la nostra Església. Si he volgut posar una primera pinzellada és perquè tots siguem conscients que «tot batiat ha de ser missioner», que l'Esperit hi és i que el seu Vent ens empeny a sortir, anar i comunicar el do de la fe. Fe rebuda gratuïtament a les nostres llars cristianes, alimentada per les conviccions i pregàries dels nostres pares i padrins. Ells han estat els primers catequistes, els qui ens han ensenyat a resar, en definitiva, els nostres primers missioners. Després, a l'escola de les “monges”, a més de les primeres lletres, han catequitzat. Hem après la «doctrina i ens han ensenyat les oracions». I han continuat conrant i despertant la llavor missionera colgada al més profund del nostre ésser.

Les campanyes anuals del DOMUND, amb totes les limitacions i equivocacions fruit del moment històric, han encès el nostre «foc missioner», fent-nos conscients d'altres realitats de «terres llunyanes»

amb infants i persones necessitades de compartir el que teníem. Fent-nos somniar com infants arribar un dia ser grans i «ser missioners» a Amèrica, a l'Àfrica o a l'Índia.

Somniar és tirar pedres al sol: «com aquell al·lot de la història» que el poble tenia per “foll” i ell, amb el seu silenci i l'exercici de tirar pedres al sol, volia i podia demostrar que era el jove del poble que arribava més amunt i més enfora! L'Església Missionera necessita joves i al·lotes amb els peus ben inculturats, amb un cap ple d'ideals pel Regne i un cor, senzill i pobre com el de Maria, però vessant d'amor.

Constatacions finals:

Primera: tots/es —religiosos/es, sacerdots, laics/laiques— que hem experimentat la gràcia de viure al Tercer Món compartint penes i alegries, sofriments i il·lusions, fam i explotació. I haver d'acceptar la teva petitesa davant problemes tan greus, que amb més justícia es podrien anar millorant, i et trobes amb les mans fermades... Que t'has solidaritzat, amb manifestacions, vagues de fam, lluitant i cridant per aquells que «no tenen veu»... en trobar-nos, tot d'una sintetitzam. A aquest signe, l'anomèn el «baptisme missioner».

Segona: quan parles a la majoria de gent, per poc sentit humà que tenguí, sobre la realitat dels germans/es pobres en «coses materials» però en segons quins valors molt més rics que nosaltres, la resposta és la solidaritat, la fraternitat, la sororitat, la justícia...

Tercera: els qui hem dedicat uns anys a la vida missionera deim que és molt més el que hem rebut que el que hem donat; no és una frase feta, encara que sia coneguda. Per tot això, a pesar de totes les limitacions humanes i materials, ens costa deixar el país de missió i per sempre ens haurà “marcat”. Tots duim gravat al cor noms i rostres sofrents i agraits.

Quarta: «Els pobres són els qui més comparteixen.» Jesús ja va alabar la viuda de l'Evangeli, perquè havia donat TOT el que tenia. Els missioners/es podríem contar molts d'exemples ben vitencs que ens han posat «pell de gallina» i amb humilitat hem donat gràcies a Déu.

Cinquena: els darrers anys els testimonis i les paraules, senzilles però valentes, dels missioners/es pels mitjans de comunicació han estat la gran missió. Una evangelització que ha arribat a les nostres cases i que, a moltes persones, creients o no, les ha interrogades i han constatat «l'estil i la força» de l'Evangeli viscut avui.

Crec que puc acabar dient: «els pobres ens han evangelitzat» i els missioners/es n'hem estat els primers beneficiats. Tant de bo que la presència d'aquests germans/es dins les nostres esglésies de cristianisme, esglésies del primer món, la fidelitat, la vida entregada amb tota generositat, el fet d'haver conviscut amb els pobres i marginats de la societat, ens facin renovar i descobrir nous camins de presentar i seguir Jesús de Natzaret avui i aquí. ■

Joan Arbona i Colom, msscc.

Al la Ciutat dels Llibres

Josep M. Llompart: tota la poesia¹

Deia Josep Maria Llompart, en una entrevista de 1991, que el principal deure de l'intel·lectual és comprometre's amb la societat, però també amb la pròpia obra i amb un mateix. Al voltant d'aquest equilibri, o de l'intent per assolir-lo, planen la poesia i la vida d'aquest escriptor (Palma, 1925-1993), animador cultural, assagista i crític literari. Totes aquestes facetes, que el podrien haver convertit més en franc tirador que no pas en poeta, empal·lideixen, tanmateix, a la vista d'una obra lírica que serà, per damunt de tot i amb el pas del temps, el seu gran llegat. Iniciada en època tardana, als trenta-sis anys (encara que incloent-hi textos de 1953, 1955 i 1959), amb *Poemes de Mondragó* (1961), va tenir un llarg parèntesi fins a 1972, any en què va aparèixer el seu segon llibre, *La terra d'Argensa*. De llavors ençà, els seus poemaris se succeïren amb una cadència sostinguda: *Memòries i confessions d'un adolescent de casa bona* (1974), *Urbanitat i cortesia* (1979), *Mandràgola* (1980) —premi de la Crítica Serra d'Or— i *La capella dels dolors i altres poemes* (1981). El 1983 va aparèixer la primera recopilació de la seva *Obra poètica*, cosa que va suposar un recés cap a l'ascens darrer que suposen dos dels seus llibres més madurs: *Jerusalem* (1990) i *Spiritual* (1992).

La crítica, o les circumstàncies, el situen dins una generació, la dels anys cinquanta, que a les Balears va comptar amb els noms notables de Blai Bonet, Llorenç Moyà i Jaume Vidal Alcover: una generació ja extinta, assetjada per una situació anòmala i asfixiant que re-

queria un enorme esforç de resistència cultural. La labor de Llompart fou, en aqueix sentit, àrdua i molt completa, tant en el seu aspecte de president de l'Obra Cultural Balear com d'assessor literari d'Editorial Moll, redactor en cap de la revista *Lluc*, promotor de *Raixà* o president de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, per esmentar algunes de les seves moltes iniciatives i ocupacions.

Quan Llompart publica el primer llibre ja és un escriptor reconegut, particularment en el camp de la crítica. *Poemes de Mondragó* es presenta, doncs, amb unes referències prèvies que n'afavoreixen la difusió en el món literari, però que també impliquen un grau d'expectació i d'exigència notables. Es tracta d'un poemari inusualment madur, gestat durant set o vuit anys, fruit sense dubte d'una feina de selecció meditada i pacient, i estructurat en quatre parts diferenciades que, si bé no aconsegueixen convertir-lo en llibre unitari, doten el conjunt de coherència i ordre. Són poemes en aparença descriptius que, com ha sabut veure Joan Mas, en realitat tracten el paisatge d'una manera suggeridora, més propera a l'ús del que se sol denominar correlat objectiu que no pas al sentit simbòlic que li havia donat l'Escola Mallorquina. El més important, però, és que ja s'hi plantegen els pressupòsits poètics (no estètics) que més tard es desenvoluparan en la resta de la seva obra.

Els dos llibres següents (*La terra d'Argensa* i *Memòries i confessions d'un adolescent de casa bona*) trenquen un període de silenci que durava onze anys

—en gran part obligat per la censura—, i delimiten el perímetre del que podríem considerar com un primer cicle en la poesia de Llompart. Tots dos són, per dir-ho d'alguna manera, una prolongació de la darrera part de *Poemes de Mondragó* («Us ho diré amb paraules ben planeres»), inscrits en una estètica realista de la qual es distanciarà en una segona etapa, l'encetada l'any 1980 amb *Mandràgola*.

Mandràgola i *Jerusalem* són, potser, els dos cims de l'obra de Llompart, però no s'entenen sense la presència propera, quasi simultània o paral·lela, de *La capella...* i *Spiritual*. Probablement, en aquest quartet d'obres, publicat entre 1980 i el final de la seva vida, hi ha l'essència del seu llegat poètic, encara que res de l'anterior no és ocios i res d'això no es pot apreciar d'una manera justa si se separa de la seva obra primera.

Cal assenyalar en *Mandràgola* diverses característiques que la converteixen en una obra d'estètica molt ben definida i meditada, i probablement la més arriscada de l'autor fins aleshores, perquè suposava una ruptura radical respecte de l'etapa anterior: el fragmentarisme, la recerca d'una estructura submergida de caràcter simbòlic i fins i tot màgic, el protagonisme del poema prosificat i la presència del dialogisme en l'acabament final de molts de poemes, a manera de clausura, que els dota del caràcter d'unitats tancades, però alhora connectes entre si. Era, en resum, una aposta per fórmules expressives menys usuals, com el poema en prosa, emprat ja pels poetes simbolistes i després rescatat per les

avantguardes (Foix, sense anar més lluny, igual que va fer amb la forma del sonet també aquí present), però inexistent en la literatura mallorquina d'aquells anys. I també el vers lliure, sovint fracturat, que converteix el poema en un fragment de vida i, sobretot, de discurs mental, caòtic a vegades, ple de recurrències i reiteracions, sempre evocador dels meandres pels qual discorre l'experiència intel·lectual. Imatges en aparença inconnexes que, lluny de l'estètica surrealista —encara que la temptació d'assimilar-los-hi és immediata—, suggereixen i manifesten la presència del caos: és a partir d'aquesta presència que el poeta tracta d'acostar-se al coneixement de la realitat. El fragmentarisme és, així, el reflex conscient de complexos processos mentals, i no pas el resultat d'associacions lliures o fortuïtes. Res, per tant, més allunyat dels pressupòsits bretonians.

La capella dels dolors, d'altra banda, es pot veure com una mena de contrapunt, una referència a la seva primera època plena d'ironia i distanciament, un senyal literari en què el pas del temps i la mort (dos temes presents al llarg de tota la seva obra) són de bell nou els eixos

temàtics principals. Un interludi que donarà pas a *Jerusalem* i a *Spiritual*, els seus dos darrers llibres, complementaris pel que fa a la gravetat amb què aborden el tema de la mort, més resignat i lleuger el segon. Tots dos són llibres d'estructura sòlida, ben meditada.

L'edició que ara se'ns ofereix, avalada pels noms de Gabriel Janer Manila i Cèlia Riba, s'anuncia en la nota prèvia com a estricta compilació, no com a acostament crític o filològic a la totalitat de l'obra. Una opció legítima i probablement justificada per la urgència editorial, encara que potser no necessitava, en aquest cas, cap aval. D'una manera o d'una altra, no hi hauria estat de més una bibliografia d'edicions prínceps i una concisa al·lusió a les essencials diferències entre aquelles i les que han estat considerades ara com a canòniques o de referència. Així, qui posseeix, per exemple, la primera edició de *Mandràgola*, no es veuria sorprès per l'ús de la lletra rodona en els sonets d'«En estrany lloc», modificació que procedeix de l'edició de 1983, revisada per l'autor, que és la que s'ha tingut en compte (i amb un encert inqüestionable

per obvi). Tampoc no hauria estat ociosos referir-se a l'edició original de *Joc de la mort i les estacions* (1993, revista *Vèrtex*, Mataró), tal com es fa amb la resta dels poemaris. Poden semblar detalls nimis, però resulten tot un símptoma d'apressament que es podria haver evitat amb molt poc esforç.

En tot cas, gràcies a aquesta oportuna edició podem calibrar en conjunt una obra ben estructurada i bella, feta d'anades i vingudes, de vacil·lacions i certeses, que assoleix la plenitud de la seva expressió quan s'abraça com el que és: un sol "corpus" indivisible que s'enriqueix en cada claudicació, en cada renúncia, i sobretot (i això és el més important) en cada nova i valenta aposta de l'autor. L'obra d'un poeta major, sens dubte, en una presentació pulcra i elegant que era imprescindible posar a l'abast dels lectors. ■

Roberto Mosquera

NOTA

(1) Josep M. Llompart, *Poesia completa*, Barcelona, Columna, 2000. Edició a cura de Gabriel Janer Manila i Cèlia Riba.

Mostrador

Josep MASSOT I MUNTANER:
*ANTONI M. SBERT. AGITADOR,
POLÍTIC I PROMOTOR
CULTURAL*. Publicacions
de l'Abadia de Montserrat, 2000,
374 pàgines.

Entre la llarga nòmina de personalitats mallorquines decididament heterodoxes, el polític i activista cultural Antoni Maria Sbert i Massanet ocupa un lloc ben destacat. Dirigent estudiantil d'abast estatal oposat a la Dictadura de Primo de Rivera, diputat d'Esquerra Republicana de Catalunya per Barcelona a les Corts Constituents

del 1931 i conseller de la Generalitat de Catalunya, en plena Guerra Civil, el 1939 va haver de passar a l'exili. Per cert, que va passar la frontera en el mateix cotxe on anaven el president Companys i els també consellers Tarradellas i Pi i Sunyer. El seu activisme incansable el dugué a ésser l'ànima de la Fundació Ramon Llull i a tenir un paper importantíssim en el conveni entre el Mèxic de Lázaro Cárdenas i la França del mariscal Pétain amb relació als exiliats hispànics. Refugiat a Mèxic el 1942, impulsà nombroses iniciatives culturals i la Junta de

Liberación Española, que intervingué en la Conferència de San Francisco de 1945. A partir de 1954, Sbert es convertí en el delegat del president de la Generalitat, Tarradellas, a Mèxic. Vint anys després de la seva mort, el també incansable Josep Massot i Muntaner ens n'ofereix una sòlida i detallada biografia que aprofita una gran quantitat de documentació, en part procedent del Centre d'Història Contemporània de Catalunya. Com és habitual en les obres d'aquest historiador i doctor *honoris causa* per la Universitat de les Illes

Balears, el llibre inclou un interessant apèndix documental i un utilíssim índex onomàstic. AMR.

Llibert FERRI: CRÒNIQUES POSTSOVIÈTIQUES.

Edicions de la Magrana, Barcelona, 1998.

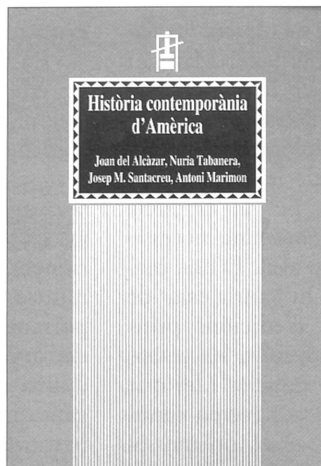
L'enfonsament del bloc de l'Est és el fenomen més espectacular dels darrers decennis del s.XX. Tot un món, el món comunista, que tantes il·lusions i adhesions havia aixecat, es va ensorrar en un parell d'anys demostrant tots els defectes d'un sistema que s'havia imposat per la força el 1917 i mai no havia aconseguit democratitzar-se. Amb el periodista Llibert Ferri, testimoni directe de molts dels esdeveniments clau, assistim a les transicions i revolucions que entre 1988 i 1993 sacsejaren tot el Pacte de Varsòvia i els règims també comunistes de Iugoslàvia i Albània.

L'autor aporta un gran nombre de dades i de claus per entendre els règims comunistes i els seus problemes, així com les circumstàncies i les dificultats que va implicar passar a uns règims democràtics i a unes economies de mercat. Per posar un exemple i, en paraules del barle de Moscou, el bruscat pas del rígid col·lectivisme soviètic al liberalisme econòmic pur i dur ha provocat a Rússia «la més gran catàstrofe socioeconòmica viscuda en un país industrialitzat en temps de pau».

En el llibre no només es fa una descripció de l'actualitat, les cròniques a les que al·ludeix el títol, sinó que reflexiona sobre el marc teòric amb el qual s'intentava justificar el socialisme real i l'actitud de les esquerres occidentals davant les evidents contradiccions soviètiques. A més, abunden les referències històriques més o manco llunyanes.

Sorprenentment, ja que es tracta del primer recorregut històric i geogràfic en llengua catalana per l'Europa de l'anomenat socialisme real, no es dedica ni la més mínima atenció a la qüestió del ressorgiment dels nacionalismes de tota mena i a la creació, ni més ni manco, que d'una vintena de nous estats-nació. No cal dir, que des d'una òptica catalana i/o balear, seria d'agrair l'aparició de

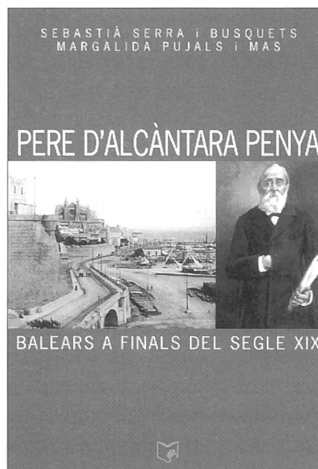
llibres sobre uns fenòmens que demostraven que la URSS no sols era un fracàs com a utopia socialista sinó que continuava essent una presó dels pobles. AMR.

Joan del ALCÁZAR; Nuria TABANERA; Josep M. SANTACREU; Antoni MARIMON: *HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA D'AMÈRICA*. Universitat de València, 2000. 427 pàgs.

Una de les mancances més importants de la nostra cultura és la quasi completa absència de llibres de referència tipus manual universitari relatius a temes d'àmbit universal. Aquest manual omple un buit important en el camp concret de la història contemporània d'Amèrica. A més, constitueix una síntesi relativa a les societats dels dos subcontinents de l'hemisferi occidental, fet ben poc usual. Cronològicament, abasta des de la Independència dels Estats Units al judici a Pinochet. Els autors han estructurat el volum des d'una doble perspectiva temàtica i narrativa basada en l'aproximació a les qüestions més rellevants dels diversos moments, àrees i societats. Aquest extens manual inclou també una cronologia bàsica, una sèrie de mapes, un índex onomàstic, un índex analític i una important bibliografia. Es tracta d'una obra realitzada per dos professors de la Universitat de València (Alcàzar —que n'ha estat el coordinador— i Tabanera), un professor de la Universitat d'Alacant (Santacreu) i un professor de la UIB (Marimon).

Tots ells tenen en comú el fet d'haver impartit a l'ensenyament superior l'assignatura Història Contemporània d'Amèrica. Cal indicar que l'edició ha comptat amb el suport de les tres esmentades universitats. AMR.

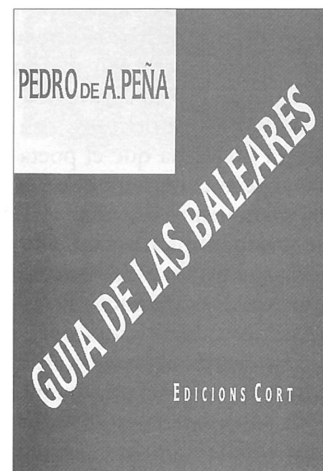

Sebastià SERRA I BUSQUETS; PUJALS I MAS; Margalida: *PERE D'ALCÀNTARA PENYA. BALEARS A FINALS DEL SEGLE XIX*. Edicions Cort, 2000, 91 pàg.

Pere d'Alcàntara Penya Nicolau (Palma 1823-1906) és sens dubte un dels intel·lectuals més interessants i polifacètics del segle XIX mallorquí. Advocat, delineant, poeta, aparellador, mestre major de fortificacions i edificis militars, perit agrònom, cronista del Regne i autor de teatre, fou el responsable d'un gran nombre de projectes tècnics i arquitectònics i encara va tenir temps per escriure una vasta obra. Recordem que fou l'autor de la poesia «La Colcada» (1862) i de l'assaig *La indústria mallorquina* (1884).

Sebastià Serra i Margalida Pujals, ambdós membres del Grup d'Estudi de la Història de la Cultura, la Política i la Societat en el Món Contemporani, analitzen la vessant artística, la tasca literària, l'anàlisi de la societat i la preocupació social de Pere d'Alcàntara Penya. En aquest apartat, destaquen el caràcter progressista i reformista de Penya, que el duqué, per exemple, a polemitzar amb l'historiador conservador Josep Maria Quadrado. A més, també ofereixen unes

notes biogràfiques, un estudi de la *Guia de Balears*, una aproximació a la seva bibliografia i unes propostes didàctiques. Aquest llibre constitueix el número 3 de la col·lecció Els Ullals. Cal destacar que amb ell s'adjunta el facsímil de l'esmentada guia. AMR.

Pedro de A. PEÑA: *GUÍA DE BALEARES*. Edicions Cort, Palma, 2000, 552 pàg.

Facsímil de l'obra editada a Palma el 1891 per Josep Tous. Forma part, i es ven conjuntament, amb l'estudi de Sebastià Serra i Margalida Pujals *Pere d'Alcàntara Penya. Balears a finals del segle XX*. La *Guia de Balears*, subtitulada «Guia Manual de las Islas Baleares. Con indicador comercial», constitueix un recull minuciós, poble a poble, de la riquesa cultural, social, econòmica i artística. Les descripcions que ofereix tenen un extraordinari interès històric, econòmic, social i artístic. A més, tenen un gran atractiu les fotografies que il·lustren les descripcions de ciutats i viles, així com diversos mapes. Cal indicar que l'obra proposa un gran nombre d'excursions, fet que demostra l'extraordinària sensibilitat de l'autor envers la natura. També inclou una índex toponímic i un apèndix de 72 pàgines amb anuncis de caràcter econòmic que avui tenen un extraordinari valor històric. En definitiva, una obra imprescindible per a tots els interessats en el passat recent de Mallorca. AMR.

GRUP SOCIAS Y ROSSELLÓ

**ELÈCTRICA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**DISTRIBUÏDOR MATERIAL ELÈCTRIC
I IL-LUMINACIÓ**

**LA INDUSTRIAL Y AGRÍCOLA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**MAQUINÀRIA PER A LA INDÚSTRIA,
CONSTRUCCIÓ, EINES, PERNS,
ACER...**

**MENORCA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**DISTRIBUÏDOR MATERIAL
ELÈCTRIC
I IL-LUMINACIÓ**

**EIVISSA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

DEPARTAMENT TÈCNIC

**CENTRAL MAYORISTA ELECTRODOMÈSTICOS
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**ELECTRODOMÈSTICS,
IMATGE I SO**

**MAIPRET
SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.
QUADRES ELÈCTRICS**

**CENTRALITZACIÓ COMPTADORS,
QUADRES DISTRIBUCIÓ, QUADRES
PROTECCIÓ, EQUIPS AUTOMÀTICS,
P/COMPENSACIÓ ENERGIA REACTIVA**

**MAIPRET
SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.
LLAUNERIA**

**DISTRIBUÏDOR LLAUNERIA,
AIRE CONDICIONAT, SANITARIS
I MOBILIARI DE BANY**

El millor servei a la seva disposició

**ELÈCTRICA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Magatzem General i Vendes:
Gran Via Asima, 3 - Tel. 43 00 34
Nureduna, 3
Tels. 46 23 00 - 46 28 00
Sucursal a Manacor:
Ctra. Palma-Artà, km 47,200
Tel. 84 31 31

**MENORCA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Poligon Industrial
Cap Negre
Tel. 36 68 15

**EIVISSA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

C/. Bisbe Abad y Lasiera, 48
Tel. 31 09 93

**LA INDUSTRIAL Y AGRÍCOLA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Nureduna, 3 - Tel. 46 23 00
Gremi Ferrers, 38 - Tel. 43 14 12
Sucursal a Manacor:
Ctra. Palma-Artà, km 47,200
Tel. 84 31 31

**CEMESA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Gran Via Asima, cont. Gremi Ferrers
Tels. 43 23 74 - 43 23 75

**MAIPRET
SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.**

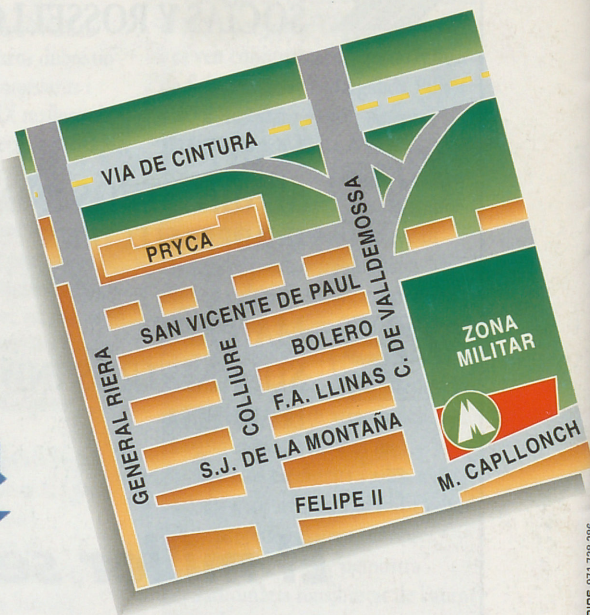
Gremi Ferrers, 38
Quadres elèctrics:
Tel. 43 10 84
Llauneria:
Gran Via Asima, 3
Tel. 43 00 86

BANYS, TRESPOLS I REVESTIMENTS,
CALEFACCIÓ, AIRE CONDICIONAT...

TOT

de Massanella

Roca

 MASSANELLA S.A.

Ctra. de Valldemossa, 44. - Tel 971 75 03 45 - Palma